

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**ГУМАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ В УКРАЇНІ:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**

КИЇВ – 2016

ISBN 978-617-7486-10-6

УДК 378(038, 1-87)

Автори: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко.

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
22 грудня 2016 р., протокол № 12/5-4

Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. – К.: ІВО НАПН України, 2016. – 117 с. (6 д.а.).

Методичні рекомендації «Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні» підготовлено за результатами виконання другого етапу науково-дослідної роботи за темою «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. На цьому етапі виконання науково-дослідної роботи перед колективом дослідників ставилося завдання розробити методичні рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в контексті гуманізації вищої освіти на основі аналізу відповідного міжнародного та вітчизняного досвіду. Видання буде корисним для викладачів, дослідників, керівників і здобувачів вищої освіти, а також інших зацікавлених осіб.

УДК 378(038, 1-87)

Інститут вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України, 2016

ЗМІСТ

	ПЕРЕДМОВА <i>(В. Луговий, Ж. Таланова)</i>	2
1.	Принципи, ключові поняття та цілі забезпечення якості вищої освіти <i>(М. Гриценко)</i>	3
2.	Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (EQAR) <i>(В. Ткаченко)</i>	7
3.	Зовнішнє забезпечення та покращення якості вищої освіти <i>(В. Луговий)</i>	12
4.	Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти <i>(О. Воробйова)</i>	39
5.	Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти <i>(О. Воробйова)</i>	46
6.	Формування національного рейтингу закладів вищої освіти <i>(О. Слюсаренко)</i>	49
7.	Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти закладів вищої освіти <i>(А. Ставицький)</i>	65
8.	Розроблення стандартів вищої освіти <i>(Ж. Таланова)</i>	82
9.	Розроблення освітніх програм <i>(Ж. Таланова)</i>	97
	Відомості про авторів	117

ПЕРЕДМОВА

За результатами виконання у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України другого етапу досліджень з теми «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» підготовлено ці методичні рекомендації «Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні». Базисною системоутворювальною ідеєю, за якою сформульовані методичні рекомендації і яка обґрунтована дослідженням, є концепт детермінації сутністю гуманізації відповідної якості вищої освіти та, зворотно, слугування вищої освіти гуманізації насамперед своєю якістю.

Дослідженням з'ясовано, що, хоча гуманізм і похідна від нього гуманізація трактуються доволі однозначно: «Ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на ... всебічний розвиток і прояв своїх здібностей» [Словник іншомовних слів; за ред. О. С. Мельничука, 1977, с. 187], поняття якості, її ідентифікація, забезпечення і покращення (розвиток) більш складні та багатоаспектні. Разом з тим, прийняття зазначеної формули гуманізму (гуманізації) дає надійний орієнтир для того, якій бути якості вищої освіти методологічно і в який спосіб досягати якість методично.

Аналіз й узагальнення категорії якості вищої освіти, її розуміння та реалізація з урахуванням світового, європейського, північноамериканського та вітчизняного досвіду дає підстави надати науково обґрунтовані методичні рекомендації для української вищої освіти. Остання з огляду на її якість перебуває в стані стагнації та необхідного реформування в контексті європейської інтеграції та світової глобалізації. Зміни методологічних засад і методичних інструментів забезпечення якості вищої освіти в перехідний період зумовлюють потребу у визначенні відповідних методичних рекомендацій, наближених до реальної практики сьогодення.

Видання буде корисним для здобувачів, викладачів, дослідників, керівників вищої освіти, фізичних та юридичних осіб, зацікавлених у гуманізації вищої освіти в сенсі забезпечення та покращення її якості, методологічно зумовленої і спрямованої, методично конкретизованої гуманістичними тенденціями суспільного життя.

Наукові редактори В. Луговий і Ж. Таланова

1. ПРИНЦИПИ, КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ТА ЦІЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(М. Гриценко)

Вища освіта є одним із важливих чинників міжнародного позиціонування, чинником забезпечення стійкого й поступального розвитку країни. Зміна ролі університетського знання, кризовий стан якості вищої освіти, системний вплив глобалізації виводить проблему забезпечення якості вищої освіти на перші позиції суспільного та академічного порядку денного. Постає гостра необхідність здійснення системних, ринково орієнтованих перетворень в освітній галузі з метою підвищення якості надання освітніх послуг, зміни ціннісних орієнтирів у вищій освіті, забезпечення індивідуалізації й лібералізації освітнього процесу, формування високого статусу і професійного рівня викладацького складу.

1.1. Ключові поняття забезпечення якості вищої освіти. *Національний освітній глосарій: вища освіта*¹ визначає **забезпечення якості (Quality Assurance)** як сукупність процедур, що застосовуються на інституційному (внутрішньому) та національному і міжнародному (зовнішньому) рівнях для якісної реалізації освітніх програм і присудження кваліфікацій.

Контроль якості (Quality Control): Процес оцінювання якості, який сфокусований на вимірюванні якості вищого навчального закладу / закладу вищої освіти або освітньої програми, включає певний набір методів, процедур, інструментів, що розроблені та використовуються для визначення відповідності реальної якості встановленим стандартам. Ключовим елементом контролю якості є система доказів правильності оцінювання якості.

Згідно з Міжнародним стандартом ISO 9000:2005² – **забезпечення якості (Quality Assurance, QA)** – це процес або результат формування необхідних властивостей і характеристик продукції в міру її створення, а також – підтримку цих характеристик.

На виході процесу забезпечення якості освіти знаходиться задоволення потреб суспільства. Чи є у суспільства потреба у вищій освіті? Безумовно є, але вища освіта постала перед дилемою: або надавати освіту якомога більшій кількості бажаючих і в такий спосіб підвищувати загальний освітній рівень населення, або посилити механізми відбору на всіх етапах – від вступу до закінчення навчання у вищому навчальному закладі. На практиці це призводить до протиріччя між забезпеченням доступу до якісної вищої освіти та неможливістю забезпечити саме належну якість її результатів. Збільшення першого показника майже автоматично спричиняє падіння другого. Відтак зазнають втрат не лише учасники освітнього процесу, які отримують не якісну підготовку, а й суспільство в цілому.

Українська система вищої освіти заснована на контролі за якістю адміністративно-командними методами. Держава, формуючи жорсткі вимоги до структури, технології і якості освіти, виступала замовником та, здійснюючи нормативно-планове фінансування вищої освіти, була єдиним покупцем продукції та послуг закладів вищої освіти. У рамках цієї парадигми забезпечувалося репродукування централізованих й детермінованих відносин усередині закладів

¹ Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., пере-роб. і доп. / авт.-уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protsesu.html>.

² ISO 9000:2005. Quality management systems – Fundamentals and vocabulary. – [Electronic resource]. – URL: <https://www.iso.org/standard/42180.html>.

вищої освіти. Відтак, в українській системі вищої освіти логічно побудовані ті елементи, які були створені за умов адміністративного управління (за радянських часів) – тобто формальні процеси і процедури.

Європейський простір вищої освіти – навпаки, формувався в умовах природнього вибору, коли вимоги до якості вищої освіти висувалися безпосередніми споживачами освітніх послуг – галузями, роботодавцями, студентами³.

У цьому – основна відмінність європейських та української систем освіти. У Європейському просторі вищої освіти успішно функціонує Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти. Національний освітній глосарій: вища освіта⁴ визначає **Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA)** як Європейський орган, який сприяє впровадженню кращої практики щодо забезпечення якості вищої освіти і як один з основних консультаційних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4.

Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR): Реєстр, що утворений Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти, Європейською асоціацією університетів, Європейською асоціацією закладів вищої освіти, Європейським союзом студентів (групою Є4), і включає визнані європейські та національні агенції забезпечення якості вищої освіти. До EQAR вносяться агенції, які відповідають вимогам Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA) включає національні агенції із забезпечення якості. Основними критеріями для членства є зовнішня перевірка відповідності Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG – Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education Area) кожні п'ять років.

1.2. Принципи та цілі забезпечення якості вищої освіти. Ключова мета Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості (ESG) – сприяти спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони, між усіма стейкхолдерами⁵.

Цілі ESG⁶ зумовлюються такими чинниками:

- встановлення спільних рамок щодо систем забезпечення якості для навчання і викладання на європейському, національному та інституційному рівнях;
- уможливлення забезпечення та покращення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО);
- надання інформації щодо забезпечення якості в ЄПВО;
- підтримка взаємної довіри, таким чином сприяючи визнанню та мобільності у межах і поза національних кордонів.

³ Концепція забезпечення якості вищої освіти України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dovira.eu/images/QA_concept_Final.pdf.

⁴ Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protsesu.html>.

⁵ Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – 32 с.

⁶ Там само.

Основні принципи ESG⁷. ESG ґрунтується на чотирьох принципах забезпечення якості в ЄПВО:

- заклади вищої освіти несуть первинну відповідальність за якість вищої освіти, що надається;
- забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, програм і студентів;
- забезпечення якості сприяє розвитку культури якості;
- забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів і суспільства.

Міжнародний стандарт ISO 9000:2005⁸ визначає вісім принципів забезпечення якості:

- 1) орієнтація на споживача;
- 2) роль адміністрації;
- 3) залучення працівників;
- 4) процесний підхід;
- 5) системний підхід;
- 6) постійне покращення;
- 7) прийняття обґрунтованих рішень;
- 8) взаємовигідні умови із споживачами.

Політика та цілі в сфері якості встановлюються Міжнародним стандартом ISO 9000:2005 як головний напрям для організації. Вони визначають бажані результати та сприяють застосуванню організацією своїх ресурсів для досягнення цих результатів. Цілі в сфері якості мають узгоджуватися з політикою у сфері якості та зобов'язаннями щодо постійного її покращення, а результати повинні бути вимірюваними. Досягнення цілей у сфері якості може позитивно впливати на якість продукції/послуг, результативність роботи та фінансові показники та, отже, на задоволеність і впевненість зацікавлених сторін.

Основні особливості забезпечення якості в ЄПВО:

- різноманітність рішень і стратегій (відповідно до національних вимог);
- посилення орієнтованих підходів агентств із забезпечення якості;
- підвищена увага до забезпечення якості та створення культури якості;
- агентства із забезпечення якості є більш відкритими для залучення стейкхолдерів;
- удосконалення інформації та комунікації;
- розширення сфери діяльності агентств (моніторинг, консультування).

Засадничі спостереження про систему забезпечення якості в європейських країнах⁹:

- культура забезпечення якості: наявність стратегії, політики та атмосфери внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у ВНЗ;

⁷ Там само.

⁸ ISO 9000:2005. Quality management systems – Fundamentals and vocabulary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/42180.html>.

⁹ Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України [Електронний ресурс] [Автор. кол.: Г. Воскобойникова, М. Головянко, С. Гришко, О. Джеджора, Т. Добко та ін.] ; Упорядник: Тарас Добко. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/analytics/305-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktiki-dlya-ukrajini>

- культура забезпечення якості: автономія ВНЗ як передумова ефективності процесів забезпечення якості;
- культура забезпечення якості: зовнішнє забезпечення якості як функція незалежної агенції та спрямованість зовнішнього оцінювання якості на покращення результатів діяльності ВНЗ (enhancement-led evaluation);
- мотивація щодо забезпечення якості: що і чому фінансує держава?
- забезпечення якості наукової діяльності: від індексу цитувань до незалежного експертного оцінювання (*англ.* peer review);
- взаємодія університетів із стейкхолдерами;
- реформування третього циклу вищої освіти;
- інтернаціоналізація як інструмент забезпечення якості;
- роль студентів у процесах забезпечення якості.

Розроблення прозорих процедур забезпечення якості вищої освіти має відбуватися відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості. Процедури можуть розрізнятися для різних ВНЗ, якщо заклади відносяться до різних типів / профілів. Спільне для всіх закладів – процедури повинні бути доступними і відкритими для суспільства, а також сприяти досягненню, підтримці або підвищенню якості вищої освіти, спираючись на такі умови-аксіоми¹⁰:

- високий рівень кваліфікації викладацького складу;
- мотивацію всіх учасників освітнього процесу брати участь у поліпшенні якості освіти;
- прозорість інформації на всіх рівнях системи вищої освіти;
- достатня кількість ресурсів та їх справедливий розподіл на основі досягнутої якості вищої освіти;
- гнучкість освітнього контенту;
- мобільність професорсько-викладацького складу та студентів;
- академічна свобода та автономія.

¹⁰ Концепція забезпечення якості вищої освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dovira.eu/images/QA_concept_Final.pdf.

2. ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ENQA) та ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕЄСТР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (EQAR)

(В. Ткаченко)

2.1. Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (англ. European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) поширює і розвиває досвід щодо забезпечення якості та входить до групи чотирьох основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу. Асоціація об'єднує агенції та організації забезпечення якості вищої освіти. Ті з них, що задовольняють критеріям членства в ENQA, мають статус повних членів [1, с. 10]. ENQA популяризує європейське співробітництво в області забезпечення якості у сфері вищої освіти та поширення інформації і знань серед своїх членів і до зацікавлених сторін з метою розробки та спільного використання передової практики і сприяння європейському виміру забезпечення якості [2].

Станом на кінець 2016 року у реєстрі присутні 45 агенцій з 27 країн Європи, а саме: Австрія – 1, Бельгія – 2, Болгарія – 3, Греція – 1, Данія – 1, Естонія – 1, Ірландія – 1, Іспанія – 8, Італія – 1, Казахстан – 1, Косово – 1, Литва – 1, Нідерланди – 2, Німеччина – 6, Норвегія – 1, Польща – 1, Португалія – 1, Румунія – 1, Росія – 2, Сербія – 1, Словенія – 1, Сполучене Королівство – 2, Угорщина – 1, Фінляндія – 1, Франція – 2, Хорватія – 1, Швейцарія – 2.

Генеральна Асамблея. Основним органом прийняття рішень в ENQA є Генеральна Асамблея, що складається з організацій-членів Асоціації. Її представниками є європейські міністри і зацікавлені особи в якості спостерігачів. Генеральна Асамблея скликається один раз на рік. Основні обов'язки Генеральної Асамблеї полягають в наступному: обрання і звільнення з посади членів Правління; обрання Голови та заступників Голови ENQA з числа членів Ради; внесення поправок до Статуту ENQA; затвердження річного плану роботи ENQA; прийняття, розгляд і затвердження звітів президента і директора про діяльність Асоціації; прийняття, розгляд і затвердження річної фінансової звітності ENQA, у тому числі річного звіту зовнішнього аудиту; визначення і затвердження зовнішнього аудитора і кількості дипломованих бухгалтерів, які повинні бути залучені в щорічний зовнішній аудит рахунків ENQA; розгляд і розрахування річного бюджету; встановлення рівня щорічного членського внеску; обрання членів до складу Комітету апеляцій і скарг; ратифікація прийому нових членів/філій або виключення членів/філій, які порушили Статут ENQA (відповідно до рішення Ради); прийняття рішення, в разі необхідності, про переїзд Секретаріату з однієї країни в іншу, шляхом подання відповідного повідомлення на один рік, якщо переїзд в іншу країну є необхідним; приймати будь-які рішення чи надавати будь-які рекомендації Раді, що необхідні для задовільного функціонування ENQA в рамках Статуту ENQA [3].

Місія. Місія Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти - стимулювання розвитку системи забезпечення якості; представлення агентства на міжнародному рівні, підтримка їх на національному рівні, надання комплексних послуг і мережевих можливостей. ENQA сприяє підвищенню якості, розвитку культури якості у вищій освіті, а також забезпечення доступу студентів до високоякісної освіти, змоги отримати кваліфікації, що визнані у всьому світі. ENQA відкрита до різноманіття систем вищої освіти і підходів в області забезпечення якості та дотримується нижче перерахованих цінностей.

- Прозорість: ENQA публікує свої правила, процедури та критерії для прийняття рішень і доповідей.
- Незалежність: ENQA активно просуває оперативну незалежність агентств із забезпечення якості і підтримує автономію вищих навчальних закладів.
- Співпраця: ENQA працює на основі консультацій зі своїми членами та філіями, європейськими партнерами та іншими асоціаціями.
- Цілісність: ENQA працює виключно на засадах справедливості, неупередженості, об'єктивності та професійності [4].

Членство. Членство в ENQA складається з європейських агентств із забезпечення якості або інших організацій щодо забезпечення якості в сфері вищої освіти, що пропрацювали не менше двох років, і здійснили ряд фактичних заходів по забезпеченню якості. Члени неухильно дотримуються Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості Європейського простору вищої освіти (*англ.* Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)), що підтверджується зовнішнім аудитом агентства [5].

Критерії членства у ENQA. Як зазначено в статуті ENQA, затвердженому Генеральною Асамблеєю в 2015 році, умовою членства є те, що всі члени ENQA повинні пройти зовнішню перевірку принаймні раз на п'ять років. Перш ніж бути прийнятим або знову затвердженим у якості члена, агентство-аплікант має переконати Раду у відповідності критеріям членства (Європейським стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). Відповідність стандартам ESG в 2 і 3 частинах містять єдині критерії членства у ENQA. Наступні рекомендації кожного стандарту забезпечують додаткові подробиці і приклади щодо їх реалізації [6].

Як стати членом Асоціації. ENQA приймає заявки на членство від агентств/організацій із забезпечення якості в державах, що підписали Болонську декларацію та відповідають критеріям членства. Ступінь відповідності критеріям членства оцінюється за допомогою зовнішнього аудиту агентства, що має координуватися ENQA. Установи-заявники не повинні заповнювати аплікаційну форму, оскільки результати оглядових звітів, представлених ENQA, служать в якості запиту на членство.

Процес подачі заявки:

1. Після того, як зовнішній оглядовий звіт завершено, його направляють у Секретаріат ENQA, звідки він передається у Відбірковий Комітет Ради ENQA. Відбірковий Комітет робить аналіз звіту і надає рекомендації Раді.
2. Звіти, їх аналіз і рекомендації Відбіркового Комітету розглядаються Радою ENQA, що скликається шість разів на рік. Рада приймає рішення про відповідність агентства критеріям членства на основі отриманих звітів про зовнішню перевірку.
3. Після того як заявка буде схвалена, виставляється рахунок щорічного членського внеску. (Організації, яким надано статус членства, оплачують пропорційну суму річного внеску на підставі внеску у тому кварталі, в якому вони приєднуються).
4. Деталі профілю організації додаються до каталогу членів та надається повний доступ до послуг і можливостей ENQA [7].

Список використаних джерел

1. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.
2. ENQA. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/>.
3. General Assembly. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-organisation/general-assembly/>.
4. ENQA Mission Statement. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-mission-statement/>.
5. ENQA Members. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.
6. Membership Criteria. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/index.php/enqa-agencies/membership-criteria/>.
7. How to Become a Member. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/how-to-become-a-member/>.

2.2. Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (англ. European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR) утворено у 2008 р. групою чотирьох основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу задля підвищення прозорості якості європейської вищої освіти. Метою EQAR є надання громадськості чіткої та надійної інформації щодо агентств забезпечення якості, що функціонують у європейських країнах. Для того, щоб бути включеним до EQAR, агентство повинно підтвердити свою відповідність ESG. Процедура підтвердження передбачає зовнішній аудит, який здійснюється незалежними експертами. Від заявників очікується підтвердження субстанційної (сутнісної) відповідності ESG [1, с. 10].

У більшості європейських країн вищі навчальні заклади або навчальні програми підлягають регулярному зовнішньому огляду агентства щодо забезпечення якості. EQAR, являє собою реєстр таких агентств, в якому вказані конкретні агентства, що продемонстрували їх суттєву відповідність загальним принципам забезпечення якості освіти в Європі. Ці принципи викладені в Європейських стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості. Реєстр є веб-інтерфейсом у вільному доступі [2].

Критерії для включення до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти.

Агентства із забезпечення якості освіти, що мають на меті бути включеними до реєстру, повинні підтвердити, що їх діяльність відповідає Європейським стандартам та рекомендаціям (ESG).

У центрі уваги ESG – забезпечення якості, пов'язане з навчанням і викладанням у вищих навчальних закладах, в тому числі навчальне середовище і відповідні зв'язки із науковими дослідженнями та інноваціями. ESG застосовуються до усього простору вищої освіти незалежно від форми або місця навчання, включаючи транснаціональність і транскордонність.

Основою діяльності щодо забезпечення якості освіти є поєднання відповідальності та змін на краще, що сприяють підвищенню продуктивності освітніх установ.

Стандарти щодо забезпечення якості складаються з трьох частин:

- внутрішнє забезпечення якості;
- зовнішнє забезпечення якості;
- якість діяльності Агентства із забезпечення якості.

Частина 2 і Частина 3 ESG безпосередньо стосуються агентств забезпечення якості та, таким чином, служать критеріями для включення до реєстру. У той час як стандарти в Частині 1, можуть бути застосовані по-різному в залежності від типу зовнішнього контролю якості, агентство, як

очікується, систематично включає всі норми Частини 1 ESG в критерії і процедури, що використовуються ними для оцінки, акредитування або аудиту установ чи програм.

При розгляді заявки Реєстраційний Комітет оцінює кожен стандарт і робить висновок про:

- дотримання (може бути повним або істотним);
- часткове дотримання;
- недотримання.

Якщо агентство дотримується всіх стандартів, то відповідно і ESG в цілому. Остаточне рішення Реєстраційного Комітету з дотримання агентством ESG в цілому може стосуватися його сутнісної відповідності або сутнісної невідповідності.

Якщо Комітетом надано позитивний висновок, то жодної різниці між сутнісним дотриманням і повною відповідністю немає, оскільки для включення в Реєстр достатньо істотної відповідності ESG. Аналогічно, якщо висновок негативний, то не має значення між частковою чи повною невідповідністю (див. схему *рис. 2.1*).

Якщо Реєстраційний Комітет обґрунтовує підстави для відхилення заявки, агентству пропонується зробити додаткове подання, після чого приймається остаточне рішення.

Рис. 2.1. Рішення Реєстраційного Комітету щодо відповідності ESG

Процес подачі заявки на включення до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти.

1. Перевірка на прийнятність. Агентства, що претендують на включення до Реєстру (або продовження реєстрації) мають пройти перевірку прийнятності до початку їх зовнішнього аудиту. Вимоги прийнятності охоплюють два основних аспекти: заходи зовнішнього контролю якості заявника і зовнішній процес аудиту.

2. Зовнішня перевірка заявника. Зовнішні огляди агентств-аплікантів організуються третіми особами.

3. Подання звіту про проведення огляду (і терміни). У той час як перший крок процесу подачі заявки (правочинності перевірки) може бути ініційований в будь-який момент, зовнішній звіт про огляд повинен бути представлений у конкретні терміни.

4. Розгляд та рішення Реєстраційного Комітету. Критерієм для включення до Реєстру є істотне дотримання ESG. Реєстраційний Комітет надає рішення про відповідність

агентства ESG в цілому, ґрунтуючись на висновках групи експертів щодо аналізу діяльності агентства в контексті виконання стандартів.

5. Процедура апеляції. Заявники можуть оскаржити рішення Реєстраційного Комітету ґрунтуючись на процедурних підставах або в разі хибності резолюції протягом 90 днів з моменту отримання повідомлення про відхилення заявки [3].

Список використаних джерел

1. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.
2. EQAR at a glance. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.eqar.eu/about/introduction.html>.
3. Application to the European register of QA agencies. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.eqar.eu/register/application-process.html>.

3. ЗОВНІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(В. Луговий)

За результатами виконання у 2016 р. у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України другого етапу досліджень з теми «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» поряд з цим розділом підготовлено (у співавторстві з Ж. В. Талановою) перший розділ так само планових аналітичних матеріалів «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості (частина II)». У зазначеному розділі аналітичних матеріалів докладно аргументовано певні методологічні положення, які важливі для обґрунтування Методичних рекомендацій. З-поміж таких базисних положень, які розкривають зв'язок якості вищої освіти з «гуманізацією» [17, с. 187] останньої, наступні.

Якість дуальна, двоаспектна: якість-визначеність (якість першого роду) і якість-відповідність (якість другого роду). Якість першого роду пов'язана з місійним призначенням у даному разі вищої освіти, тоді як другого роду – з місійною придатністю. Перша якість означає, що маємо саме вищу (а не, наприклад, професійно-технічну) освіту, тоді як друга якість вказує на рівень досконалості наявної вищої освіти. Перша якість показує, що реальна вища освіта така, як вона задекларована у місії, друга – що реалізація місії вищої освіти краща за мінімально необхідну. Важливо зазначити, що в автономному закладі вищої освіти з академічною свободою проголошена ним місія є ключовим орієнтиром для досягнення якості.

Критерієм, мірилом якості слугує її стандарт. Згадана дихотомія якості зумовлює стандарти двох родів: стандарт визначеності (стандарт-сутність) та стандарт відповідності (стандарт-справність). Ці стандарти мають різне функціональне спрямування. Перший з них слугує забезпеченню мінімальної якості, є пороговим. Нижче цього порогу вища освіта перестає бути такою сутнісно. Другий – слугує покращенню якості, її максимізації понад встановлений поріг, є так би мовити стельовим. Максимальна стеля встановлюється через інструмент рейтингу. Тому рейтинг слугує своєрідним стандартом розвитку. Адже пороговий стандарт забезпечення не спонукає до подальшого вдосконалення якості (його роль після досягнення порогової якості виконана). Натомість рейтинговий стандарт розвитку зобов'язує постійно прагнути до вершин досконалості, лідерства, першості. Його роль – безперервно тримати заклад у тонусі, стані конкуренції, безмежного стійкого самовдосконалення.

У цьому розділі Методичних рекомендацій розглядаються вироблені світовою і вітчизняною практикою [1-16; 18-39] способи зовнішнього забезпечення і покращення (розвитку) якості вищої освіти: *ліцензування* освітньої діяльності, *акредитація* освітніх програм (програмна акредитація), акредитація закладів вищої освіти (*інституційна акредитація*), інституційне і предметне ранжування закладів вищої освіти, а також *моніторинг* якості освіти.

4.1. Ліцензування освітньої діяльності. В Україні питання ліцензування освітньої діяльності врегульовано законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.) [3] (далі – закон про ліцензування) та «Про вищу освіту» (2014 р.) [2] (далі – закон про вищу освіту), а також підзаконними актами [5; 12-16].

У законі про ліцензування (Стаття 1. Визначення термінів) унормовано [3]:

«3) ліцензіат – суб'єкт господарювання, який має ліцензію на провадження встановленого законом виду господарської діяльності;

4) ліцензійні умови – нормативно-правовий акт Кабінету Міністрів України, іншого уповноваженого законом органу державної влади, положення якого встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатом, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії;

5) ліцензія – запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню;

6) ліцензування – засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів;

7) орган ліцензування – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або уповноважений законом державний колегіальний орган.»

Серед принципів визначених цим законом (Стаття 3. Принципи державної політики у сфері ліцензування) [3]:

«1. Державна політика у сфері ліцензування ґрунтується на:

1) принципі єдиної державної системи ліцензування, що реалізується шляхом:

встановлення єдиного переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, виключно цим Законом;

визначення вичерпного переліку документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії, виходячи з мінімальної кількості таких документів, достатніх лише для підтвердження виконання вимог відповідних ліцензійних умов;

<...>

3) принципі дотримання законності шляхом того, що:

<...>

вимоги ліцензійних умов мають бути однозначними, прозорими та виключати можливість їх суб'єктивного застосування органами ліцензування чи ліцензіатами;

<...>

4) принципі пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави, що передбачає:

ліцензування виду господарської діяльності застосовується лише до такого виду, провадження якого становить загрозу порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та/або безпеці держави, і лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання;

<...>».

Розглядуваним законом (Стаття 7. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню) врегульовано, що ліцензується освітня діяльність закладів освіти [3].

Відповідно прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30 грудня 2015 р. № 1187 [12].

Постановою встановлено, що:

- «кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти за спеціальностями, за якими на момент набрання чинності цією постановою вищі навчальні заклади мають ліцензію на освітню діяльність, набирають чинності з 1 вересня 2017 року. В зазначений період кадрове забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти за такими спеціальностями здійснюється відповідно до [Ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти](#), затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 24 грудня 2003 р. № 847;
- підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за програмами вищої освіти здійснюється відповідно до вимог щодо підготовки здобувачів ступеня молодшого бакалавра, а фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста - вимог щодо підготовки здобувачів ступеня магістра.» [там само].

За урядовою постановою Ліцензійні умови стосовно вищої освіти розроблені відповідно до законів України [“Про ліцензування видів господарської діяльності”](#), [“Про освіту”](#), [“Про вищу освіту”](#).

Ліцензійні умови пунктом 2, частиною 4 визначають, що:

- «4) освітня діяльність у сфері вищої освіти – діяльність вищих навчальних закладів і наукових установ, що провадиться з метою підготовки здобувачів вищої освіти на певних рівнях вищої освіти за певними спеціальностями (в тому числі за переліком спеціальностей, затвердженим Кабінетом Міністрів України; за програмами іноземних навчальних закладів (крім освітньої діяльності, що провадиться за акредитованими програмами вищих навчальних закладів держав – членів Європейського Союзу, аналогічними акредитованим спеціальностям відповідного навчального закладу); вищих духовних навчальних закладів із спеціальності “Богослов’я”; навчальних закладів іноземних держав або їх структурних підрозділів (філій), що утворюються і функціонують на території України, незалежно від виду такої діяльності;» [12].

Також пунктами 3, 5 і 6 Ліцензійних умов щодо вищої освіти унормовано [там само]:

«3. Під час ліцензування встановлюється спроможність закладу освіти провадити освітню діяльність відповідно до встановлених цими Ліцензійними умовами вимог:

у сфері вищої освіти – на певному рівні вищої освіти за певною спеціальністю;

<...>

5. Ліцензіат провадить освітню діяльність в межах ліцензованого обсягу, яким встановлюється максимальна кількість осіб, що навчаються одночасно:

у сфері вищої освіти – на певному рівні вищої освіти за певною спеціальністю на кожному курсі навчання;

<...>

Перевищення ліцензованого обсягу у сфері вищої та професійно-технічної освіти допускається у разі продовження навчання осіб, що робили перерву у навчанні з визначених законодавством причин, а також у випадках, передбачених законом.

<...>

6. Започаткування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти закладом освіти за новою спеціальністю, іншим рівнем вищої освіти та збільшення ліцензованого обсягу, крім

випадків, передбачених [Законом України](#) “Про вищу освіту”, є розширенням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти і підлягає ліцензуванню у встановленому порядку.

Започаткування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти відокремленим структурним підрозділом (філією) закладу освіти за новою спеціальністю, іншим рівнем вищої освіти та збільшення ліцензованого обсягу також є розширенням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти і підлягає ліцензуванню у встановленому порядку.

Припинення провадження частини освітньої діяльності за певною спеціальністю, певним рівнем, у певному місці провадження освітньої діяльності (відокремленому структурному підрозділі (філії) та зменшення ліцензованого обсягу є звуженням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Рішення про звуження провадження освітньої діяльності приймається органом ліцензування на підставі заяви закладу освіти.».

У Ліцензійних умовах містяться *Вимоги щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти* [12].

Вимоги щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти

Перелік документів, що підтверджують відповідність закладу освіти вимогам щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти

10. Здобувач ліцензії (ліцензіат) разом із заявою про отримання ліцензії (розширення провадження освітньої діяльності) ([додаток 1](#)) подає такі документи:

1) копії установчих документів юридичної особи (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу);

2) копії рішень про утворення відокремлених структурних підрозділів та положення про них (у разі наявності у здобувача ліцензії (ліцензіата) відокремлених структурних підрозділів, що провадитимуть освітню діяльність) (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу);

3) копії документів, що засвідчують право власності, оперативного управління чи користування основними засобами для здійснення навчального процесу на строк, необхідний для завершення повного циклу освітньої діяльності;

4) копії документів про відповідність приміщень та матеріально-технічної бази санітарним нормам, вимогам правил пожежної безпеки, а також нормам з охорони праці (для навчання за спеціальностями з підвищеною небезпекою);

5) копії освітньої (освітньо-професійної або освітньо-наукової) програми (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу), навчального плану, за якими провадитиметься освітня діяльність, пояснювальну записку до навчального плану ([додаток 2](#));

6) відомості про кількісні та якісні показники кадрового і матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти ([додатки 3 і 4](#));

7) відомості про навчально-методичне та інформаційне забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу) ([додатки 5 і 6](#));

8) зведені відомості про дотримання вимог цих Ліцензійних умов ([додаток 7](#));

9) копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації керівника закладу освіти та керівника проектної групи (документів про вищу освіту, науковий ступінь, вчене звання) (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу);

10) копію відповідного рішення президії Національної академії наук, національних галузевих академій наук про отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності науковими установами, що їм підпорядковуються;

11) опис документів, що подаються для отримання ліцензії (розширення провадження освітньої діяльності), у двох екземплярах ([додатки 8-11](#)).

11. Якщо здобувач ліцензії (ліцензіат) планує провадити діяльність за програмами іноземних закладів освіти, додатково подаються такі документи:

1) копія документа про реєстрацію закладу освіти – іноземної юридичної особи в державі місцезнаходження та його переклад українською мовою, засвідчений нотаріально;

2) дозвіл закладу освіти - іноземної юридичної особи на право використання його освітніх програм та видачу документа про вищу освіту за результатами навчання або копія відповідної угоди;

3) документ, що засвідчує акредитацію (визнання) освітніх програм, за якими передбачається провадження освітньої діяльності (якщо це передбачено законодавством відповідної держави), та його переклад українською мовою, засвідчений нотаріально;

4) освітня (освітньо-професійна або освітньо-наукова) програма та навчальний план українською мовою, за якими провадитиметься освітня діяльність.

12. Якщо здобувач ліцензії (ліцензіат) є закладом освіти іноземної держави, структурний підрозділ (філія) якого утворюється і функціонує на території України, додатково подаються такі документи:

1) копії документів, що засвідчують правові засади утворення та функціонування на території України закладу освіти іноземної держави чи його структурного підрозділу (міжнародного договору, дозволу МОН, дозволу (згоди) уповноваженого органу держави місцезнаходження закладу освіти на утворення та діяльність такого закладу чи його структурного підрозділу на території України, якщо це передбачено законодавством відповідної держави);

2) документ, що засвідчує акредитацію (визнання) освітніх програм, за якими передбачається провадження освітньої діяльності (якщо це передбачено законодавством відповідної держави), та його переклад українською мовою, засвідчений нотаріально;

3) копії погоджених з МОН освітньої (освітньо-професійної або освітньо-наукової) програми та навчального плану українською мовою, за якими провадитиметься освітня діяльність.

*Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності
у сфері вищої освіти*

13. Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти наведено у [додатку 12](#).

*Технологічні вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності
у сфері вищої освіти*

14. Технологічні вимоги щодо матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти наведено у [додатках 13-15](#).

*Організаційні вимоги щодо провадження освітньої діяльності
у сфері вищої освіти*

15. Здобувач ліцензії повинен відповідати вимогам щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти під час заочаткування її провадження. Ліцензіат повинен дотримуватися вимог щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти під час її провадження.

16. У разі наявності в закладі освіти відокремленого структурного підрозділу (філії), в якому здійснюється повний цикл навчання за певним рівнем (рівнями) вищої освіти, до нього застосовуються вимоги щодо підготовки фахівців з вищою освітою відповідного рівня (рівнів).

17. У разі запровадження дистанційної форми навчання заклад освіти повинен дотримуватися вимог до науково-методичного, кадрового і системотехнічного забезпечення дистанційної форми навчання, а також забезпечити створення і функціонування системи управління дистанційною формою навчання та веб-ресурсами навчальних дисциплін (програм).

18. Здобувач ліцензії забезпечує подання в електронному вигляді даних та відомостей про кадрове та матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, його відокремленого структурного підрозділу згідно з цими Ліцензійними умовами до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Інформація про навчально-методичне та інформаційне забезпечення оприлюднюється на офіційному веб-сайті закладу освіти до подання заяви.

Ліцензіат забезпечує подання в електронному вигляді даних та відомостей про кадрове та матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, його відокремленого структурного підрозділу згідно з цими Ліцензійними умовами до Єдиної державної електронної бази з питань освіти та підтримує їх в актуальному стані. Інформація про кадрове забезпечення подається кожного навчального року до 1 березня, а про матеріально-технічне забезпечення – до 31 грудня або протягом трьох місяців після зміни інформації. Заклад освіти має право у разі потреби оновлювати інформацію протягом року.

Відповідальність за внесення до Єдиної державної електронної бази з питань освіти інформацію несе заклад освіти.

19. Ліцензіат забезпечує зберігання протягом строку дії ліцензії оригіналів документів, копії яких подавалися органу ліцензування. У разі анулювання ліцензії або звуження провадження освітньої діяльності з певної спеціальності, за певним рівнем вищої освіти, у певному місці її провадження зазначені документи зберігаються відповідно до встановленого для них строку зберігання, але не менше десяти років.

20. Ліцензіат забезпечує зберігання протягом строку дії ліцензії електронних копій, які підтверджують достовірність даних, що зазначалися здобувачем ліцензії у документах, які подавалися органу ліцензування. Оригінали документів або їх паперові копії зберігаються відповідно до встановленого для них строку зберігання, але не менше десяти років.

21. Ліцензіат забезпечує зберігання протягом строку дії ліцензії електронних копій документів, що підтверджують здійснення оплати за видачу ліцензії. Оригінали документів зберігаються відповідно до встановленого для них строку зберігання, але не менше десяти років.

22. Ліцензіат забезпечує повідомлення органу ліцензування про зміну даних (у тому числі розширення, звуження провадження освітньої діяльності), зазначених у документах, що додавалися до заяви, двічі на рік до 1 лютого і 1 вересня за попередній період провадження освітньої діяльності.

23. Ліцензіат забезпечує провадження освітньої діяльності (крім дистанційної форми навчання) виключно в місцях її провадження, зазначених у відомостях, поданих органу ліцензування.

24. Ліцензіат розробляє та протягом місяця з моменту початку провадження освітньої діяльності подає органу ліцензування порядок дій у разі позапланового припинення провадження ним освітньої діяльності загалом або за певними місцями її провадження (у зв'язку з неможливістю використання матеріально-технічної бази, виникненням форс-мажорних обставин тощо) та порядок відновлення провадження такої діяльності.

Ліцензіат повідомляє органу ліцензування про планове припинення провадження освітньої діяльності протягом п'яти робочих днів з моменту прийняття відповідного рішення, а також про заходи, що вживатимуться ним для забезпечення продовження навчання здобувачів вищої освіти в інших закладах освіти.

25. Ліцензіат забезпечує присутність керівника закладу освіти, його заступника або іншої уповноваженої особи під час проведення органом ліцензування в установленому законом порядку перевірки додержання ліцензіатом вимог цих Ліцензійних умов.

Переліки кількісних та якісних показників (нормативів) та їх значень щодо різноманітного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти наведено в додатках 3-15 до Ліцензійних умов [12].

Із вищенаведеного випливає, що ліцензування освітньої діяльності є зовнішнім найменшим, пороговим, запобігаючим забезпеченням якості цієї діяльності, при чому опосередкованим. Найменшим, пороговим (мінімально необхідним) – тому, що ліцензування потребує лише не гіршого дотримання переліку показників (нормативів) забезпечення заявленої діяльності. Опосередкованим – тому, що формально виконані нормативи ще не свідчать про фактичну результативність реалізованої з їх дотриманням освітньої діяльності. Відтак, ліцензування є апіорним, упереджуючим, авансовим, потенційним (а не актуальним) актом зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності. Визначення спроможності закладу освіти шляхом створення умов, які, чим оперує ліцензування, не означають, що вони практично втіляться в якісну діяльність точно так, як образно кажучи, наявність у виробника необхідного комплексу деталей не гарантує, що з них буде зібраний відповідний, приміром, автомобіль.

При цьому слід зазначити, що й сам комплект вимог (нормативів) не повний. У ньому поряд з існуючими другорядними, зокрема соціально-побутовими, відсутні ключові такі, без яких сучасна вища освіта взагалі неможлива. Це стосується розвинутої інфраструктури досліджень і розробок (див. додатки 4 і 13 до Ліцензійних умов). Зокрема, не вимагається наявність разом з навчальними також дослідницьких лабораторій [12]. Запровадження цієї вимоги зменшило б кількість слабких закладів або сильних у певних галузях знань закладів, але які вдаються до не властивої їм будь-якої популярної серед населення освітньої діяльності низької якості, що суперечить їх довготривалій конкурентоспроможній профілізації. Загалом варто запровадити окремий додаток щодо науково-дослідницького забезпечення освітньої діяльності відповідно до вимог закону про вищу освіту. Це б убезпечило заклади вищої освіти від імітації досліджень і розробок, гонитви за формальним проведенням надуманих безрезультатних конференцій, масовим створенням фахових видань з близьким до нуля імпаکت-фактором тощо.

У зв'язку із запровадженням нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [14], у перехідному періоді важливим став наказ

Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2015 р. [№ 1151](#) «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266» [15]. Цим міністерським актом, зокрема, наказано [там само]:

«1. Затвердити [Таблицю відповідності Переліку напрямів](#), за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (Перелік 1), Переліку спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Перелік 2), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 (Перелік 2015), що додається.

2. Затвердити [Таблицю відповідності Переліку спеціальностей](#), за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (Перелік 3), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), що додається.

3. Затвердити [Таблицю відповідності Переліку наукових спеціальностей](#), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1057, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2011 року за № 1133/19871 (Перелік 2011), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), що додається.

4. Затвердити [форму акта узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем \(освітньо-кваліфікаційним рівнем\), та ліцензованого обсягу](#), що додається.

5. Керівникам вищих навчальних закладів, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти та розробляють Правила прийому до вищого навчального закладу в 2016 році, до 30 листопада 2015 року подати до Міністерства освіти і науки України такі документи:

заяву про перехід до нового переліку спеціальностей;

копію ліцензії, завірену печаткою вищого навчального закладу, перелік сертифікатів про акредитацію із зазначенням серії, номера, напрямку (спеціальності), освітньо-кваліфікаційного рівня та строку дії (витяг з рішення Акредитаційної комісії щодо ліцензування напрямів підготовки (спеціальностей), які не внесені до ліцензії);

проект акта узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та ліцензованого обсягу, форма якого, затверджена цим наказом.

6. Встановити, що ліцензований обсяг підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями та ступенями бакалавра і магістра за спеціальностями [Переліку 2015](#) узгоджується Міністерством освіти і науки України за поданням вищих навчальних закладів у випадку:

відповідності одного напрямку (спеціальності) Переліку 1, Переліку 2, Переліку 3, який ліцензований (відкритий) у вищому навчальному закладі, одній спеціальності Переліку 2015, з встановленням для неї такого самого або меншого ліцензованого обсягу;

відповідності одного напрямку (спеціальності) Переліку 1, Переліку 2, Переліку 3, який ліцензований (відкритий) у вищому навчальному закладі, декільком спеціальностям Переліку 2015, з розподілом ліцензованого обсягу між спеціальностями Переліку 2015 таким чином, щоб загальний ліцензований обсяг не перевищував ліцензованого обсягу, визначеного ліцензією вищого навчального закладу для напрямів (спеціальностей) Переліку 1, Переліку 2 та Переліку 3;

відповідності декількох напрямів (спеціальностей) Переліку 1, Переліку 2, Переліку 3, які ліцензовані (відкриті) у вищому навчальному закладі, одній спеціальності Переліку 2015, зі встановленням ліцензованого обсягу, який не може перевищувати суми ліцензованих обсягів напрямів (спеціальностей), визначених ліцензією вищого навчального закладу для напрямів (спеціальностей) Переліку 1, Переліку 2 та Переліку 3.

7. Встановити, що за результатами акредитації напрямів підготовки бакалавра Переліку 1, проведеної у 2015-2020 роках, спеціальностей спеціаліста, магістра Переліку 2, проведеної у 2015-2017 роках, спеціальностей молодшого спеціаліста Переліку 3, проведеної у 2015-2020 роках, навчальному закладу видається сертифікат про акредитацію спеціальності із зазначенням у ньому кодів (шифрів) та найменування спеціальностей (напрямів) Переліку 1, Переліку 2, Переліку 3 та [Переліку 2015](#) відповідно до акта узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та ліцензованого обсягу, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

8. Вищим начальним закладам відповідно до акта узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та ліцензованого обсягу розробити та запровадити з 01 вересня 2016 року освітні програми, навчальні плани згідно з вимогами [Закону України](#) «Про вищу освіту».

<...>».

За законом про вищу освіту (стаття 13, частина 1, пункт 9) центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки «видає ліцензії на освітню діяльність на підставі позитивного експертного висновку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» [2]. Останнє перебуває у стадії становлення і поки що не бере участі в ліцензуванні.

Разом з тим ліцензування в умовах низького рівня культури боротьби за якість, слабого забезпечення і покращення останньої в закладах вищої освіти України відіграє вагомий позитивну роль, визначену законом, як певний запобіжник. Хоча, як свідчить практичний досвід, ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти не забезпечує від низької якості в багатьох випадках [6; 7; 18; 21]. Відтак зручний для адміністративного контролю і нагляду інструмент ліцензування сам по собі не розв'язує і не здатен розв'язати проблему достатньої кінцевої якості.

Отже, інструмент ліцензування має бути істотно доповнений іншими механізмами саме визнання фактичної якості, її реального забезпечення і розвитку. Такі механізми у світовій, європейській і північноамериканській, а також вітчизняній практиці дістали назву *акредитації*. Акредитація поширюється на освітні програми (програмна акредитація) і заклади освіти (інституційна акредитація) [2; 4; 6; 11; 23-25; 37].

4.2. Акредитація освітніх програм (програмна акредитація). Історія становлення акредитації (напрямів підготовки, спеціальностей і закладів) у сфері вищої освіти до прийняття у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту» докладно викладена у розділі «Забезпечення якості

вищої освіти» колективної монографії «Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні» (2014 р.) [6]. З того часу акредитація у версії нового закону про вищу освіту не запрацювала через проблеми із створенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Більше того, у процесі підготовки проекту Закону України «Про освіту» (далі – законопроект про освіту) з'ясувалася необхідність формування механізму інституційної акредитації, яка нині і передбачена цим законопроектом.

У Національному освітньому глосарії: вища освіта (2014 р.), виданим із набуттям чинності закону про вищу освіту, відповідно до цього закону вміщено основні поняття, пов'язані з акредитацією освітніх програм [11].

Законом про вищу освіту (із змінами) [2] унормовано наступне.

У першій частині Статті 1. Основні терміни та їх визначення закону зазначено, що [там само]:

«4) акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет:

відповідності стандарту вищої освіти;

спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання;

досягнення заявлених у програмі результатів навчання;

<...>

17) освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти;».

Уже з визначення акредитації зрозуміло, що вітчизняна акредитація – суть визнання стандартизованого виконання (розроблення і реалізації) освітньої програми. Якщо під час ліцензування встановлюється спроможність (за вихідними умовами) закладу освіти (потенційно) провадити освітню діяльність відповідно до визначених Ліцензійними умовами вимог у сфері вищої освіти на певному рівні вищої освіти за певною спеціальністю, то акредитація оцінює актуалізацію цієї потенційної спроможності, констатує її підтвердження і визнання. Якщо ліцензування це зазвичай акт встановлення (фіксації) наявності мінімальних унормованих умов, то акредитація взагалі, як перекоує світова практика, може бути актом визнання як фактичного досягнення мінімальних стандартизованих вимог, так і свідченням неординарного, кращого за мінімально допустимі вимоги виконання. Останнє надзвичайно важливе в контексті дослідницько-інноваційного, прискореного і конкурентного розвитку людства. Український підхід до акредитації в чинному законодавстві, за великим рахунком, залишає другий її аспект поза увагою.

Згідно із четвертою частиною Статті 7. Документи про вищу освіту (наукові ступені) закону про вищу освіту встановлено [2]:

«6. Документ про вищу освіту державного зразка видається вищим навчальним закладом тільки за акредитованою освітньою програмою. За неакредитованою освітньою програмою вищі навчальні заклади виготовляють і видають власні документи про вищу освіту у порядку та за зразком, що визначені вченою радою вищого навчального закладу.».

Згідно із частиною другою Статті 8. Єдина державна електронна база з питань освіти згаданого закону [2]:

«2. [Реєстр вищих навчальних закладів](#) містить відомості про кожен вищий навчальний заклад, видані йому ліцензії та сертифікати про акредитацію. Відомості Реєстру вищих навчальних закладів є відкритими та оприлюднюються відповідно до вимог [Закону України](#) "Про доступ до публічної інформації", у тому числі у формі відкритих даних.»

Оскільки парадигма вимірюваної, порівнюваної і такою, що визнається, якістю передбачає наявність стандарту якості, як її мерила (критерію), остільки закон про вищу освіту в окремому розділі спеціально унормовує стандарти освітньої діяльності і вищої освіти в наступний спосіб [2].

Розділ III

СТАНДАРТИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 9. Стандарти освітньої діяльності

1. Стандарт освітньої діяльності — це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

2. Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук.

3. Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Стаття 10. Стандарти вищої освіти

1. Стандарт вищої освіти — це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

2. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

3. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

4. Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних

дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

5. Вищий навчальний заклад у межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається вищим навчальним закладом.

6. Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

У такій редакції стандарти освітньої діяльності та вищої освіти є пороговими (мінімальними).

Також неважко зрозуміти, що стандарти освітньої діяльності по суті є вищезгаданими вимогами до провадження освітньої діяльності, що визначені Ліцензійними умовами.

Згідно з частинами першою і шостою Статті 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади закону про вищу освіту встановлено, що [2]:

«1. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки:

<...>

21) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджує положення про акредитацію освітніх програм;

<...>

6. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки утворює Науково-методичну раду, яка за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти, а також науково-методичні комісії, що розробляють стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти.».

Нині сформовано сектор вищої освіти і відповідні науково-методичної комісії Науково-методичної ради, Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, які схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України 29 березня 2016 р. [10], розпочато інтенсивне напрацювання стандартів вищої освіти.

Оскільки формування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти не завершено, положення про акредитацію освітніх програм ще не розроблене. Натомість пролонговано дію раніше існуючого порядку акредитації та чинність (шляхом переоформлення) виданих сертифікатів про акредитацію [16].

Система забезпечення якості вищої освіти унормована Розділом V закону про вищу освіту, а саме [2]:

Розділ V

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 16. Система забезпечення якості вищої освіти

1. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

<...>

3. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

6) інших процедур і заходів.

4. Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

1) забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

2) забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

3) забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

4) підзвітність;

5) інших процедур і заходів.

Стаття 17. Статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим цим Законом на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є юридичною особою публічного права, яка діє згідно з цим Законом і [статутом](#), що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 18. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

1) формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

2) аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів;

3) проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;

4) формує за поданням вищих навчальних закладів (наукових установ) пропозиції, у тому числі з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

5) формує єдину базу даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

6) проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7) формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України;

8) розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

9) розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їх діяльність;

10) акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

11) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та вищим навчальним закладам для їх обговорення та належного реагування.

<...>

Стаття 25. Акредитація освітньої програми

1. Вищий навчальний заклад, який бажає акредитувати освітню програму, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої діяльності стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю.

<...>

5. Сертифікат про акредитацію вперше видається за кожною акредитованою освітньою програмою строком на п'ять років, а при другій та наступних акредитаціях - строком на 10 років. Інформація про видачу сертифіката вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

6. Форма сертифіката про акредитацію, порядок його оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

<...>

7. Сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми вищого навчального закладу за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти стандарту вищої освіти і дає право на видачу диплома державного зразка за цією спеціальністю.

В умовах формування нового механізму акредитації освітніх програм видано наказ Міністерства освіти і науки України «Про узагальнення переліків спеціальностей, ліцензованих обсягів вищих навчальних закладів та переоформлення сертифікатів про акредитацію напрямів та спеціальностей» від 19 грудня 2016 р. № 1565, у якому, зокрема, зазначено [16]:

«Відповідно до [Закону України](#) «Про ліцензування видів господарської діяльності», постанов Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року [№ 266](#) «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», від 09 серпня 2001 року [№ 978](#) «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах», від 30 грудня 2015 року [№ 1187](#) «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» та від 13 липня 2011 року [№ 752](#) «Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти», наказу Міністерства освіти і науки України від 06 листопада 2015 року [№ 1151](#) «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 листопада 2015 року за № 1460/27905, **НАКАЗУЮ**:

1. Департаменту вищої освіти (Шаров О.І.) до 03 лютого 2017 року провести перевірку внесених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти узагальнених переліків спеціальностей та ліцензованих обсягів вищих навчальних закладів за переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенями (освітньо-кваліфікаційними рівнями), в складі актів узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та ліцензованого обсягу.

2. Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування (Шевцов А.Г.) після встановлення Департаментом вищої освіти відповідності внесених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти узагальнених переліків спеціальностей та ліцензованих обсягів за бажанням ліцензіата забезпечити видачу витягів щодо права здійснення освітньої діяльності закладів освіти з Єдиної державної електронної бази з питань освіти у паперовій формі з урахуванням актів узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та рішень про розширення, звуження провадження освітньої діяльності.

3. Технічному адміністратору Єдиної державної електронної бази з питань освіти ДП «Інфоресурс» (Белік О.М.):

до 10 березня 2017 року доповнити відомості про видані вищим навчальним закладам ліцензії інформацією про право здійснення підготовки здобувачів вищої освіти за результатами перевірки внесених даних затверджених актів узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та рішень про розширення, звуження провадження освітньої діяльності.

4. Державній освітній установі «Навчально-методичний центр з питань якості освіти» (Лещинська Т.В.) забезпечити переоформлення сертифікатів про акредитацію напрямів та спеціальностей вищим навчальним закладам відповідно до отриманих ліцензій та витягів щодо права здійснення освітньої діяльності закладів освіти з Єдиної державної електронної бази з питань освіти у зв'язку із запровадженням [переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти](#), затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 29 квітня 2015 року № 266, відповідно до актів узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем (освітньо-кваліфікаційним рівнем), та ліцензованого обсягу, внесених до Єдиної державної електронної бази з питань освіти до 31 серпня 2016 року.

<...>».

Ураховуючи, що в Україні нове положення про акредитацію освітніх програм ще в стадії розроблення, доцільно використати викладений в Аналітичних матеріал досвід США – країни, яка має багатий досвід акредитаційної теорії і практики у вищій освіті, а університети якої стабільно утримують першість за найбільш авторитетним міжнародним рейтингом «Шанхайський» [36]. Американський досвід може стати в пригоді для розвитку української концепції і практики акредитації.

Американська акредитація у сфері вищої освіти США [4; 23-25; 37], як з'ясовано разом з Ж.В. Талановою у процесі підготовки першого розділу вищезгаданих аналітичних матеріалів, пов'язана з поняттям «якості вищої освіти» («академічної якості»), хоча не визначає його. Без пояснень «якості» акредитація в США розкривається в термінах: «якість освіти і підготовки», «якість значущих освітніх програм», «прийнятний рівень якості», «базовий рівень якості», «забезпечення якості», «забезпечення академічної якості», «поліпшення академічної якості», «забезпечення інституційної якості», «загальне підвищення стандартів», «акредитаційні стандарти» [23]. Рада з акредитації вищої освіти [24] так само, оминаючи дефініцію «якості», описує зміст своєї діяльності, застосовуючи словосполучення: «сприяння академічній якості», «просування академічної якості», «вдосконалення академічної якості», «забезпечення якості», «якість акредитаційних організацій», «огляд якості», «свідчення якості», «забезпечення високої якості», «високоякісні», «стандарт якості». Подібний підхід реалізується Асоціацією шкіл і коледжів Нової Англії [37]: «освітня якість», «оцінювання і сприяння якості освіти», «вдосконалення якості», «якість індивідуальних програм, курсів або випускників», «інституційна якість», «стандарти в освіті», «базований на стандартах», «стандарти якості», «виміри якості».

Узагальнюючи перелік наведених термінів, можна говорити про «якість освіти», «академічну якість», «якість програм», «інституційну якість», «якість випускників», «якість акредитаційних організацій», «прийнятний/базовий рівень якості», «високу якість», «виміри якості», «оцінювання якості», «огляд якості», «свідчення якості», «забезпечення якості», «сприяння якості», «просування якості», «вдосконалення якості», «стандарти в освіті», «стандарти якості», «підвищення стандартів», «акредитаційні стандарти». Більш високий рівень узагальнення залишає терміни: «освітня/академічна якість», «якість програм/інституцій/випускників/органів акредитації», «прийнятний/базовий/високий рівень якості», «виміри якості», «оцінювання/огляд/свідчення якості», «забезпечення/сприяння/просування/вдосконалення якості», «стандарти в освіті», «стандарти якості», «підвищення стандартів», «акредитаційні стандарти».

Виходячи з американського досвіду, з огляду на терміни, що використовуються, ключовими поняттями щодо якості взагалі, освіти зокрема, вищої освіти особливо можна визначити:

а) загальні поняття

- якість,
- рівні якості,

- виміри якості,
- забезпечення якості,
- вдосконалення якості,
- стандарти якості,
- підвищення стандартів,
- акредитаційні стандарти;

б) специфічні щодо освіти (зокрема вищої) поняття

- якість освіти,
- стандарти освіти,
- програмна/інституційна якість,
- якість випускників.

Крім того, з аналізу досвіду світового лідера вищої освіти можна зрозуміти наступне.

По-перше, якість багаторівнева і багатовимірна (багатоаспектна).

По-друге, якість визначається відповідними стандартами (так само багаторівневими і багатовимірними).

По-третє, якість забезпечується і вдосконалюється.

По-четверте, якість стосується освітніх програм (програмна), закладів вищої освіти (інституційна), випускників, акредитаційних органів.

По-п'яте, інструментом визначення якості є акредитація (програмна, інституційна, випускників, органів).

4.3. Акредитація закладів вищої освіти (інституційна акредитація). Законом України «Про вищу освіту» [2] акредитація закладів вищої освіти не передбачена, а існуюча до цього акредитація вищих навчальних закладів щодо їхніх I-IV рівнів акредитації скасована¹¹. Разом з тим акредитація освітніх програм, які можуть у межах спеціальностей (котрих зараз понад 100 [14]) мати багато спеціалізацій, надто деталізована справа. Ця справа, до того ж, набуває зайвої дріб'язковості, коли в межах однієї спеціальності, наприклад, «Економіка», може бути до 10-15 спеціалізацій. Акредитація за таких умов перетворюється значною мірою на формальну процедуру з корупційними ризиками. Тому логічно встановити, що за умови успішного проходження акредитації принаймні однієї освітньої програми за кожною із спеціальностей, що ліцензовані в закладі, заклад може бути акредитований в цілому (отримати інституційну акредитацію). Відтак, надалі йому може бути надано (за принципом субсидіарності) право здійснювати самоакредитацію всіх освітніх програм інших спеціалізацій, за якими у заклада не було акредитації. При цьому важливим елементом інституційної акредитації повинна стати акредитація (визнання) внутрішньої системи забезпечення якості закладу [2; 19; 20; 26; 27].

Такий підхід призвів до пропозиції робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти унормувати інституційну акредитацію в законопроекті про освіту, що готується до

¹¹ Функції Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в частині акредитації (як і ліцензування) до завершення формування цього органу в межах своїх повноважень виконує Акредитаційна комісія України в оновленому складі, яка має власний сайт [1].

другого читання в Парламенті. У цьому законопроекті, зокрема пропонується ввести відповідні норми щодо інституційної акредитації, а саме¹²:

«Стаття 6. Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності

1. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є:

- людиноцентризм;
- верховенство права;
- забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності;

<...>

Стаття 41. Система забезпечення якості освіти.

<...>

4. Система зовнішнього забезпечення якості освіти може включати:

1) інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти, зокрема:

- стандартизацію;
- ліцензування освітньої діяльності;
- акредитацію освітніх програм;
- інституційну акредитацію;
- громадську акредитацію закладів освіти;
- зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання;
- інституційний аудит;
- моніторинг якості освіти;
- атестацію педагогічних працівників;
- сертифікацію педагогічних працівників;
- громадський нагляд;
- інші інструменти, процедури і заходи, що визначаються спеціальними законами.

2) визначені цим і спеціальними законами органи і установи, що відповідають за забезпечення якості, та спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання;

3) незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти.

<...>

Стаття 46. Інституційна акредитація

1. Інституційна акредитація – оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти.

2. Інституційна акредитація є добровільною і може бути проведена за ініціативою закладу вищої освіти.

3. Інституційна акредитація здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у співпраці з національними та міжнародними експертами, а також міжнародними інституціями, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення якості вищої освіти та визнані Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

4. Засади інституційної акредитації визначаються спеціальним законом.

<...>.

¹² Тут і надалі автором розділу як членом згаданої комітетської робочої групи з доопрацювання законопроекта після першого читання наводяться норми статей у редакціях, що формулювалися на час завершення підготовки цих методичних рекомендацій і в подальшому можуть бути видозмінені.

У розділі XXII. Прикінцеві та перехідні положення законопроекту пропонується таке.

У частині четвертій, пункті 9):

9) у **Законі України «Про вищу освіту»** (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 37-38, ст. 2004)4;

у частині першій статті 13:

пункт 9 викласти у такій редакції:

«9) здійснює ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та контроль за дотриманням вимог ліцензійних умов відповідно до законодавства;»;

пункти 21-22 викласти в такій редакції:

«21) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджує положення про акредитацію освітніх програм та порядок проведення інституційної акредитації;

22) розробляє ліцензійні умови провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;»;

<...>

доповнити статтю 25-1 такого змісту:

«Стаття 25-1. Інституційна акредитація закладу вищої освіти

1. Заклад вищої освіти, який бажає пройти інституційну акредитацію, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його системи внутрішнього забезпечення якості вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти.

2. Інституційна акредитація закладу вищої освіти є добровільною і може бути проведена за ініціативою керівника та колегіального органу управління закладу вищої освіти.

3. Сертифікат про інституційну акредитацію надається строком на п'ять років.

4. Результат інституційної акредитації засвідчується сертифікатом, що надає закладу вищої освіти право на самоакредитацію освітніх програм (крім тих освітніх програм, що акредитуються вперше в межах відповідної галузі знань). Заклад вищої освіти, який здійснив самоакредитацію освітньої програми, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву, на підставі якої отримує сертифікат про акредитацію освітньої програми.

5. Порядок проведення інституційної акредитації затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.»

Для майбутнього розроблення положення про інституційну акредитацію важливо врахувати досвід передової університетської країни – США [4; 23-25; 37]. Як досліджено спільно з Ж.В. Талановою, у цій країні, наприклад, Комісія щодо закладів вищої освіти (CINE), яка входить до складу Асоціації шкіл і коледжів Нової Англії (NEASC) і є однією з семи провідних регіональних органів, що акредитують заклади вищої освіти США, так характеризує своє призначення. Комісія через діяльність з оцінювання «забезпечує публічну впевненість щодо освітньої якості закладів, які присуджують ступені і прагнуть отримати та бажають підтримувати акредитацію. При цьому стандарти для акредитації «встановлюють критерії інституційної якості». Таких стандартів дев'ять, а саме [37]:

Стандарт 1: Місія і цілі (відповідні вищій освіті)

Стандарт 2: Планування і оцінювання (для поліпшення виконання місії та досягнення цілей)

Стандарт 3: Організація і управління (сприятливі для виконання місії і цілей)

Стандарт 4: Академічні програми (сумісні і такі, що слугують виконанню місії і цілей)

Стандарт 5: Студенти (адекватні місії)

Стандарт 6: Викладання, навчання і академічний персонал (відповідають місії та академічним цілям)

Стандарт 7: Інституційні ресурси (достатні для підтримання місії)

Стандарт 8: Освітня ефективність (відповідність студентських досягнень місії)

Стандарт 9: Добросовісність, прозорість і публічна відкритість (зразкові політика і практика щодо задекларованих у місії й інших заявах цінностей).

Для інституційної акредитації, яка по суті є визнанням якості закладу вищої освіти, доцільно використовувати відповідні **міжнародні та національні рейтинги** [6; 18; 21; 36; 39]. З-поміж міжнародних рейтингів провідними є «Шанхайський» (використовує об'єктивні показники), «Таймс» (має третину суб'єктивних показників) і «К'ю Ес» (у якого принаймні половина індикаторів є суб'єктивними) [18]. Крім загального ранжування закладів у цілому, останнім часом провадиться визначення їх рейтингів в окремих предметних академічних галузях. Рейтинговий підхід до визнання якості дає змогу ідентифікувати максимальну (найкращу) якість, на відміну від стандартів, які задають порогову, мінімально прийнятну якість. Умовно рейтинги можна назвати стандартами розвитку, оскільки вони орієнтують на безперервне вдосконалення, підвищення конкурентоспроможності, прагнення досягнути максимальних, а не задовольнятися мінімально необхідними вимогами [8; 9].

Щодо міжнародних рейтингів, то вітчизняні університети не дотягують до стандартів «Шанхайського» рейтингу, ледве входять (місця 801+ чотирьох українських університетів) до рейтингу «Таймс» [36; 39].

Перший досвід (не дуже вдалий) створення національних рейтингів в Україні описано у вищезгаданому розділі «Забезпечення якості вищої освіти» монографії «Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні» [6]. Основна проблема створення українських рейтингів – відсутність мінімізованого переліку ключових об'єктивних показників, які б спрямовували національні заклади на міжнародні індикатори і досягнення [6; 18]. Тому існуючі вітчизняні ранжування закладів вищої освіти непереконливі, у багатьох випадках примітивні на рівні випадкових похибок або тривіальних висновків у контексті загальновідомої громадської думки, фактично дезорієнтують керівництво і колективи закладів щодо власного вдосконалення. Найпростіше було б розпочати рейтингування українських національних закладів (за прикладом Китаю, який останніми роками примножив кількість університетів світового класу) за випробуваними методологією і критеріями «Шанхайського» рейтингу як найбільш об'єктивного і прийнятого світовою лідерською університетською спільнотою [36]. Наприклад, у передових університетських країнах, насамперед, США національні рейтингові системи дають результати, що сильно корелюють з висновками рейтингу «Шанхайський» [18; 36].

4.4. Моніторинг якості освіти. Законом України «Про вищу освіту» передбачено ліцензування (щодо освітньої діяльності) та акредитація (стосовно освітніх програм) з відповідною попередньою ліцензійною і акредитаційною експертизами, що є істотним елементом моніторингу якості вищої освіти [2].

Крім того, за цим законом (Стаття 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади) [там само]:

«2. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади:

<...>

5) аналізують якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління

<...>».

Також (Стаття 16. Система забезпечення якості вищої освіти) [2]:

«3. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

<...>

4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;

5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;

<...> .»

Згідно із Статею 18. Повноваження Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [2]:

«1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

<...>

2) аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів;

3) проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;

<...>

6) проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7) формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України;

<...>

10) акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

<...>

2. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та направляє зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та вищим навчальним закладам для їх обговорення та належного реагування.».

Статею 22. Фінансування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти передбачено [2]:

«2. Джерелами фінансування діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є:

<...>

2) кошти, отримані як оплата робіт з акредитації та проведення ліцензійних експертиз, а також кошти, отримані за надання інших послуг, пов'язаних із забезпеченням якості вищої освіти, у розмірах, що визначаються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти;

3) гранти з метою підвищення якості вищої освіти в Україні, у тому числі надані для вдосконалення системи оцінювання якості вищої освіти;

<...>».

Важливий механізм моніторингу якості вищої освіти унормовано Статею 23. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [2]:

«1. Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми.

2. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, зокрема, з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в Україні.

3. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть видавати вищим навчальним закладам власні сертифікати про оцінку освітньої програми та/або систем забезпечення якості вищої освіти.

4. Участь вищого навчального закладу у проведенні процедури оцінювання освітньої програми незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти є добровільною.»

У частині другій Статті 24. Ліцензування освітньої діяльності зазначено, що для «видачі ліцензії <...> Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у двомісячний строк з дня надходження заяви та документів проводить ліцензійну експертизу та видає заявникові експертний висновок» [там само].

Законом про вищу освіту передбачено визначення якості вищої освіти при наданні рекомендацій щодо статусу національного або дослідницького вищого навчального закладу [2]:

Стаття 29. Національний вищий навчальний заклад

<...>

2. Надання вищому навчальному закладу статусу національного здійснюється за пропозицією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що подається в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності національного вищого навчального закладу визначеним критеріям для підтвердження чи

позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

<...>

Стаття 30. Дослідницький університет

<...>

3. Надання вищому навчальному закладу статусу дослідницького здійснюється за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у разі відповідності критеріям, встановленим Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності дослідницького вищого навчального закладу визначеним критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

<...>».

Крім того, Статтю 74. Державна політика щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти визначено [2]:

«2. З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

<...>».

Додаткові можливості щодо моніторингу якості вищої освіти передбачаються в законопроекті про освіту. Насамперед запроваджується поняття відповідного моніторингу. Наприклад, заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності, зобов'язані забезпечувати на веб-сайтах (своїх чи засновників) відкритий доступ з-поміж іншого до таких документів та інформації, як:

- ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- сертифікати про акредитацію освітніх програм, сертифікат про інституційну акредитацію закладу вищої освіти;
- результати моніторингу якості освіти;
- річний звіт про діяльність закладу освіти.

Щодо системи забезпечення якості освіти, то зовнішнє забезпечення якості освіти може включати:

- стандартизацію;
- ліцензування освітньої діяльності;
- акредитацію освітніх програм;
- інституційну акредитацію;
- громадську акредитацію закладів освіти;
- зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання;
- інституційний аудит;
- моніторинг якості освіти.

Законопроект містить спеціальну статтю «Моніторинг якості освіти» такого змісту:

1. Моніторинг якості освіти – система послідовних і систематичних заходів, що здійснюється з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, в закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей.

2. Моніторинг якості освіти може бути внутрішній та зовнішній.

Внутрішній моніторинг якості освіти проводиться закладами освіти (іншими суб'єктами освітньої діяльності).

Зовнішній моніторинг якості освіти може проводитися будь-якими органами, підприємствами, установами, організаціями, іншими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти і освітньої діяльності. Участь закладів освіти (інших суб'єктів освітньої діяльності) та учасників освітнього процесу у зовнішньому моніторингу якості освіти є добровільною, крім випадків, встановлених законодавством.

3. Порядок, види та форми проведення моніторингу якості освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

4. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки організовує участь закладів освіти у порівняльних міжнародних дослідженнях якості освіти.

При цьому Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, зокрема:

організовує збір та обробку освітньої статистики, здійснює її аналіз та прогнозує розвиток системи освіти;

затверджує порядок, види та форми проведення моніторингу якості освіти;

забезпечує функціонування Єдиної державної електронної бази з питань освіти та інших державних інформаційних систем освіти;

затверджує стандарти освіти та оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті;

розробляє ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та подає їх на затвердження Кабінету Міністрів України;

здійснює ліцензування освітньої діяльності;

затверджує порядок проведення акредитації освітніх програм, інших заходів щодо здійснення контролю якості освіти, визначених законами України.

Щодо повноваження державних органів, до сфери управління яких належать заклади освіти, то вони здійснюють аналіз, моніторинг якості освітньої діяльності закладів освіти, що перебувають у сфері їх управління;

У законопроекті новою є стаття стосовно світньої статистики. Остання включає також статистичну інформацію, отриману за результатами моніторингових досліджень якості освіти, статистичні показники, що відображають стан системи освіти.

Пропонується і стаття стосовно участі у міжнародних дослідженнях якості освіти, за якою:

держава з метою незалежного оцінювання якості освіти забезпечує участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти;

рішення про участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти приймає Кабінет Міністрів України в межах відповідних бюджетних призначень;

результати міжнародних порівняльних досліджень якості освіти обов'язково оприлюднюються та враховуються органами державної влади під час формування державної політики у сфері освіти.

Список використаних джерел

1. Акредитаційна комісія України (офіційний сайт). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ak.gov.ua/>.
2. Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
4. Курбатов С. Американська система акредитації вищих навчальних закладів / С. Курбатов // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – № 4. – 2016. – С. 70–75.
5. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти : в ред. Наказу Мін. освіти і науки, молоді та спорту від 29.11.2011 р. № 1377 ([z1448-11](#)). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0075-04>.
6. Луговий В.І. Забезпечення якості вищої освіти / В. Луговий // Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 156 с. – С. 65–95.
7. Луговий В.І. Комунальні коледжі США: досвід для України / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2016. – № 2. – С. 37–48.
8. Луговий В.І. Національна та галузеві (секторні) рамки кваліфікацій як інструмент забезпечення і визнання якості в Європейському просторі вищої освіти / В.І. Луговий, Ж.В. Таланова // Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості: зб. праць X Всеукр. наук.-метод. конф., 28-29 листопада 2013 р., Київ / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін.-т». – Електрон. дані. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана. – С. 21–25.
9. Луговий В.І. Рейтинги і стандарти: рівні відліку та вектори підтримання якості / В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко, Ж.В. Таланова // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. – № 3. – Дод. 2. – Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 282 с. – С. 35–40.
10. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: Схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, протокол від 29.03.2016 р. № 3 / Балуба Ігор, Бахрушин Володимир ... Луговий Володимир ... Таланова Жанна та ін. – 29 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendaciyi.html>.
11. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
12. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти / Пост. Каб. Мін. України від 30 груд. 2015 р. № 1187. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF/paran12#n12>.
13. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій / Пост. Каб. Мін. України від 23 лист. 2011 р. № 1341. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
14. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти / Пост. Каб. Мін. України від 29 квіт. 2015 р. № 266. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
15. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 / Наказ Мін. осв. і науки України від 6 лист. 2015 р. № 1151. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15>.

16. Про узагальнення переліків спеціальностей, ліцензованих обсягів вищих навчальних закладів та переоформлення сертифікатів про акредитацію напрямів та спеціальностей / Наказ Мін. осв. і науки України від 19 груд. 2016 р. № 1565. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0020-17>.
17. Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Гол. ред. Укр. рад. енцикл., 1977. – 776 с.
18. *Слюсаренко О. М.* Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія / О. М. Слюсаренко. – К.: Пріоритети, 2015. – 384 с.
19. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти / Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 35 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/WBUW0C18/Standart_EPVO.pdf.
20. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/NQ65X6ID/Standart_EPVO.pdf.
21. *Таланова Ж. В.* Докторська підготовка у світі та Україні: монографія / Ж. В. Таланова. – К.: Міленіум, 2010. – 476 с.
22. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
23. Accreditation in the United States. – [Electronic resource]. – URL: <https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation.html#Overview>.
24. Council for Higher Education Accreditation...Accreditation Serving the Public Interest. – [Electronic resource]. – URL: file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/WBUW0C18/chea-at-a-glance_2015.pdf.
25. *Eaton Judith S.* An Overview of U.S. Accreditation / Judith S. Eaton / Council for Higher Education Accreditation. – CHEA, November 2015. – 10 p. – [Electronic resource]. – URL: <file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/ZZFDPXNW/Overview%20of%20US%20Accreditation%202015.pdf>.
26. EQAA. European Quality Assurance Agency. – [Electronic resource]. – URL: <https://eqaa.eu/?gclid=CJOFgK7rINMCFQWBsgod0YglpQ>.
27. Erasmus+ Programme Guide. – [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf.
28. International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education/ – [Electronic resource]. – URL: <http://en.unesco.org/partnerships/non-governmental-organizations/international-network-quality-assurance-agencies-higher>.
29. International Standard Classification of Education. ISCED 2011. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf>.
30. International Standard Classification of Education: Fields of Education and Training 2013. ISCED-F 2013 / UNESCO. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf>.
31. ISCED 2011 Operational Manual. Guidelines for classifying national education programmes and related qualifications. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-operational-manual.pdf>.
32. QAA. About us [Electronic resource]. – URL: <http://www.qaa.ac.uk/about-us>.
33. QAA culture: our ways of working. – [Electronic resource]. – URL: file:///C:/Users/LVI/Downloads/Ways_of_working.pdf.
34. QAA. Glossary. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.qaa.ac.uk/about-us/glossary>.
35. QAA. Quality in Action. – [Electronic resource]. – URL: <file:///C:/Users/LVI/Downloads/Quality-in-Action-16.pdf>.
36. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.arwu.org/>.

37. The Commission on Institutions of Higher Education (CIHE) of the New England Association of Schools and Colleges. – [Electronic resource]. – URL: <https://cihe.neasc.org/>.
38. The UK Quality Code for Higher Education: Overview and Expectations. [Electronic resource]. – URL: <file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/WBUW0C18/Quality-Code-Overview-2015.pdf>.
39. THE World University Rankings. – [Electronic resource]. – URL: www.timeshighereducation.co.uk/.

4. НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНСТВО ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(О. Воробйова)

5.1. Критерії якості. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» *система забезпечення якості вищої освіти* включає в себе:

- системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
- системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;
- системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (*система внутрішнього забезпечення якості*) передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;
- здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;
- забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
- забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
- забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти.

Система забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (*система внутрішнього забезпечення якості*) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;
- забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;

- забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;
- налагодження доступного і зрозумілого звітування;
- проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями.

Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
- підзвітність.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – це постійно діючий колегіальний орган з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти [6].

До повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти входить

- формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розроблення положення про акредитацію освітніх програм;
- аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів; проведення ліцензійної експертизи, підготовка експертного висновку щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;
- формування галузевих експертних рад у складі від дев'яти до 15 членів на строк не більше ніж три роки з числа осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менш як п'ять років, крім представників органів студентського самоврядування; формування за поданням вищих навчальних закладів (наукових установ) пропозиції, зокрема з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його МОН;
- погодження розроблені МОН стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю; формування єдиної бази даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти; прийняття рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми;
- формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, вищих навчальних закладів, за якими можуть складатися рейтинги вищих навчальних закладів;
- подання пропозиції щодо надання вищому навчальному закладу статусу національного в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України;
- встановлення один раз на сім років відповідність діяльності національного вищого навчального закладу критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, для підтвердження чи

позбавлення його такого статусу; вносить Кабінетові Міністрів України подання щодо надання національному вищому навчальному закладу за результатами конкурсного відбору в разі відповідності критеріям, встановленим Кабінетом Міністрів України, статусу дослідницького; встановлення один раз на сім років відповідність діяльності дослідницького вищого навчального закладу критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;

- розробка вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені;
 - подання МОН для схвалення порядку присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) для внесення в установленому порядку Кабінетові Міністрів України;
 - погодження розроблених МОН порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти та наукових ступенів; розроблення положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його МОН для затвердження, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їх діяльність;
 - акредитація незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
 - бере участь в установленому законом порядку у формуванні показників державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці;
 - щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про свою діяльність, формує пропозиції щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти та подає зазначені документи Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України та вищим навчальним закладам для їх обговорення і належного реагування;
 - затверджує порядок висунення кандидатур і обрання членів галузевих експертних рад та положення про них;
 - здійснює інші повноваження, передбачені законом [6].
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти має право:
- залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
 - одержувати в установленому законодавством порядку від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і громадян інформацію, документи та матеріали, необхідні для реалізації покладених на Національне агентство повноважень;
 - одержувати в установленому законодавством порядку під час проведення ліцензійної експертизи, акредитації освітніх програм, акредитації спеціалізованих вчених рад, акредитації незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти від вищих навчальних закладів і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти документи, визначені законодавством;
 - залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками), експертів, а також міжнародних експертів - професорів провідних іноземних вищих навчальних закладів та/або експертів

інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших державах, до розгляду питань, що належать до компетенції Національного агентства;

- користуватися в установленому порядку інформаційними базами даних МОН;
- провадити видавничу діяльність;
- організовувати та проводити з'їзди, конференції, симпозиуми, семінари, зустрічі, тренінги, наради, у тому числі міжнародні, з питань, що належать до його компетенції, а також брати участь у зазначених заходах за рахунок коштів спеціального фонду [6].

5.2. Формування складу Національного агентства. До складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти входить 25 членів, а саме: два члени делегуються Національною академією наук та по одному - національними галузевими академіями наук; 13 членів обираються з'їздами з числа представників вищих навчальних закладів державної, комунальної та приватної форми власності, у тому числі дев'ять членів - від державних вищих навчальних закладів, один член - від комунальних вищих навчальних закладів, три члени - від приватних вищих навчальних закладів; три члени обираються спільним представницьким органом всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців; два члени обираються з'їздом представників органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів з числа осіб, які здобувають вищу освіту.

Склад Національного агентства затверджується Кабінетом Міністрів України. Строк повноважень членів Національного агентства становить три роки. Одна і та сама особа не може бути членом Національного агентства більше двох строків.

У складі Національного агентства утворюються:

- *Комітет з питань етики* розглядає питання академічного плагіату і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також здійснює інші повноваження, покладені на нього Національним агентством.
- *Апеляційний комітет* розглядає звернення, заяви і скарги щодо діяльності та рішень спеціалізованих вчених рад і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також здійснює інші повноваження, покладені на нього Національним агентством.
- *Комітет з питань акредитації освітніх програм та акредитації і співпраці з незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти* розглядає питання акредитації освітніх програм і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також здійснює інші повноваження, покладені на нього Національним агентством.
- *Комітет з питань оцінювання якості вищої освіти, формування рейтингів та визначення інституційного статусу вищих навчальних закладів* розглядає питання надання вищому навчальному закладу статусу національного та/або дослідницького і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також здійснює інші повноваження, покладені на нього Національним агентством.
- *Комітет з питань акредитації спеціалізованих вчених рад та атестації вчених* розглядає питання акредитації спеціалізованих вчених рад і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством [6].

5.3. Акредитація спеціалізованих вчених рад. Відповідно до повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його МОН для затвердження, акредитує спеціалізовані вчені

ради та контролює їх діяльність; одержувати в установленому законодавством порядку під час проведення ліцензійної експертизи, акредитації освітніх програм, акредитації спеціалізованих вчених рад, акредитації незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти від вищих навчальних закладів і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти документи, визначені законодавством.

У складі Національного агентства із забезпечення якості вищої функціонує Комітет з питань акредитації спеціалізованих вчених рад та атестації вчених розглядає питання акредитації спеціалізованих вчених рад і вносить відповідні подання до Національного агентства, а також виконує інші повноваження, покладені на нього Національним агентством [6].

5.4. Академічний плагіат. Відповідно до ч. 1 ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності [4]. Цивільним Кодексом України ст. 418 визначається, що особа має особисті немайнові права інтелектуальної власності та/або майнові права інтелектуальної власності. Також Законом України «Про авторське право і суміжні права» у ст. 1 визначено, що автором вважається фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Авторське право виникає у результаті факту створення інтелектуальною творчою працею автора або співавторів твору науки, літератури й мистецтва. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми). Якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею [1].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» – плагіат *академічний* – навмисне відтворення здобувачем вищої освіти у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора [3].

Різновиди плагіату:

- видання виконаної роботи іншого автора за свою без внесення в неї жодних змін та належного оформлення цитування;
- копіювання значної частини чужої роботи в свою без внесення в запозичене жодних змін та належного оформлення цитування;
- представлення суміші власних та запозичених аргументів без належного цитування;
- внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів в них тощо) та без належного оформлення цитування;
- компіляція – створення значного масиву тексту шляхом копіювання із різних джерел без внесення в нього правок, посилань на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту.

Закон України «Про вищу освіту» передбачає заходи щодо запобігання плагіату. Зокрема, згідно з ст. 6 ч. 6 цього Закону, до захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня. Виявлення академічного плагіату в захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня і видачу відповідного диплома. Якщо дисертація (наукова доповідь), у якій виявлено академічний плагіат, була захищена в постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник (консультант),

офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, і голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад терміном на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради терміном на один рік [3].

Якщо дисертація, у якій виявлено академічний плагіат, була захищена в разовій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, члени цієї ради та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад терміном на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради терміном на один рік. Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня в разі виявлення академічного плагіату здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти за поданням Комітету з питань етики (що утворюється у складі зазначеного Агентства) у Порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржене відповідно до законодавства.

Також визначено, що вищі навчальні заклади здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату – оприлюдненню (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворенню опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання. Тому система запобігання та виявлення академічного плагіату є складовою системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти [3].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» у ст. 50 визначає, що порушенням авторського права і/або суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, серед іншого, є плагіат, який визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [2].

5.5. Академічна доброчесність. Академічна доброчесність означає керуватися принципами чесності у процесі навчання та досліджень, та не використовувати чужі напрацювання. Плагіат та списування має бути неприйнятним та неприпустимим. Академічна доброчесність стосується не лише якості освіти - вона напряму впливає на те, яких громадян виховує система вищої освіти в країні, які цінності закладаються під час навчання які потім стають нормами суспільних відносин. Закон України «Про вищу освіту» заклав нові сучасні основи для у вищої освіти, і академічна доброчесність є основною у структурі цінностей.

Проект Сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP project), розпочинають Американські ради з освіти за участі Міністерства освіти і науки України та за підтримки Посольства Сполучених Штатів, охопить 10 українських університетів - з різних регіонів і з різними характеристиками. Результатом роботи Проекту повинні стати своєрідні «історії успіху», які можна використати для трансформації системи вищої освіти загалом.

У рамках Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні студенти, викладачі та персонал ВНЗ отримають практичні знання та навички про основні принципи поняття «Академічна доброчесність», а також план дій по впровадженню цих принципів в своєму ВНЗ.

Проект SAIUP повинен зіграти одну з визначальних ролей в трансформації українського суспільства, змінюючи систему вищої освіти, він одночасно змінюватиме суспільні цінності, носіями яких стануть випускники і студенти університетів. Цей Проект продемонструє важливість

та практичну цінність академічної доброчесності через широку просвітницьку кампанію, з залученням студентів, співробітників і адміністрації ВНЗ та у співпраці з Міністерством освіти і науки України [7].

Список використаних джерел

1. Бусол О. Академічний плагіат: проблеми та способи законодавчого захисту авторського права. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1994:akademichnij-plagiat&catid=8&Itemid=350.
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
3. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014. – № 37-38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
4. Конституція України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Кримінальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25-26. – 131 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
6. Постанова КМУ «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» від 15.04.2015 р. № 244. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п/para15#n15>.
7. Проект «Сприяння академічній доброчесності в Україні» (SAIUP). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.americancouncils.org.ua/uk/pages/34/Strengthening%20Academic%20Integrity%20in%20Ukraine%20Project%20\(SAIUP\).html](http://www.americancouncils.org.ua/uk/pages/34/Strengthening%20Academic%20Integrity%20in%20Ukraine%20Project%20(SAIUP).html).
8. Цивільний Кодекс України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435>.

5. НЕЗАЛЕЖНІ УСТАНОВИ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(О. Воробйова)

Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти у європейській системі вищої освіти є досить дієвим механізмом контролю щодо забезпечення якості. Незалежні агенції проводять підбір та навчання експертів для проведення перевірок, проводиться аналіз за результатами цих перевірок, визначаються проблеми та способи їх вирішення. Використання саме незалежних агенції дає можливість отримати вірні, правдиві результати, адже вони не є представниками певних приватних інтересів. У процесі трансформації системи вищої освіти щодо виникає гостра потреба такого виду контролю якістю вищої освіти.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про вищу освіту» до повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти належить акредитація незалежних установ щодо оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, також ст. 20 Закону визначено можливість залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [1]. Процедура акредитація також зазначена й у «Стандартах та рекомендаціях щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти» Європейської асоціація із забезпечення якості вищої освіти, де визначено, що «незалежні агенції є компетентними державними органами, які діють у європейському просторі вищої освіти, як такі, що відповідають за зовнішнє забезпечення якості» [3].

Визначення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти надано у ст. 23. Закону України «Про вищу освіту – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми.

Також зазначено, що незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, зокрема, з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в Україні; можуть видавати вищим навчальним закладам власні сертифікати про оцінку освітньої програми та/або систем забезпечення якості вищої освіти. Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA) як об'єднання акредитаційних агентств сприяє розвитку систем забезпечення якості, і тому основними стратегічними завданнями є необхідність гармонізації європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу, та залучення до цього своїх членів і представників всіх зацікавлених сторін. Проте основною метою є підвищення ефективності та результативності при забезпеченні якості освіти, тобто об'єктивність, прозорість, довіра до результатів оцінки.

Важливим є те, що участь вищого навчального закладу у проведенні процедури оцінювання освітньої програми незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти має відбуватися на добровільних засадах [1].

Тобто можна зробити висновок, що робота (висновки, експертиза) незалежних агенцій оцінювання та забезпечення якості вищої освіти мають лише рекомендаційний характер та не розглядаються як самостійна незалежна установа, що має вплив у системі вищої освіти. Важливо розширити повноваження незалежним агенціям відповідні повноваження робить мало ймовірною ефективну розбудову всієї системи забезпечення якості вищої освіти.

При підготовці експертних висновків щодо забезпечення якості освітньої програми чи діяльності навчального закладу, потрібно враховувати інтереси цільової аудиторії, а це не тільки акредитаційні агентства, що приймають рішення по акредитації, а й самі навчальні заклади, студенти, абітурієнти, роботодавці.

Також є гостра необхідність активізації найширшого обміну інформацією про діяльність акредитаційних агентств-членів Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти (ENQA). Щокварталу ENQA формує бюлетень, який містить актуальну інформацію про діяльність агентств-членів, також було б корисним організація короткострокових взаємних стажувань для агентств-партнерів і створення бази даних кращих практик в діяльності акредитаційних агентств. У нормативних актах, що регулюють Болонський процес “Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area” (ESG) зазначено, що до процедур оцінки якості вищої освіти повинні залучатися “експерти, які проводять зовнішнє оцінювання якості, мають належну компетенцію і володіли відповідними навичками для виконання цього завдання” [2]. Тому потрібно забезпечити “ретельний відбір експертів; проведення відповідного консультування або навчання експертів” [2]. Саме від професіоналізму та компетентності роботи експертів залежить якість проведення процедури акредитації. Результативність процедур забезпечення якості залежать і від якості підготовки підсумкових експертних висновків, які сьогодні надто відрізняються не лише між країнами, але і окремими агенціями із забезпечення якості в межах однієї країни. Навіть окреме агентство може подати за підсумками експертизи навчального закладу чи програми звіти, що можуть відрізнятися за структурою, змістом та обсягом. Хоча це й сприяє багатовекторності підходів при оцінюванні, це погіршує роботу при порівнянні та аналізі. Адже існує потреба висвітлення порівнювальних результатів оцінювання, тому звіти мають бути клієнтоорієнтованими (user-friendly) у формі таблиць і стислих чітких висновків, містити аналітичну інформацію про освітні заклади та його програмах у порівнянні з іншими. Звіти повинні бути доступними - як на сайтах агентств, так і на сайтах вищих навчальних закладів.

На основі аналізу європейської практики щодо діяльності незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, можна сформулювати наступні рекомендації:

- розробити нормативно-правові акти, що регулюють діяльність незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
- розробити та ввести в дію процедуру отримання акредитації незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
- відповідно до рекомендацій Європейської асоціації з забезпечення якості вищої освіти, визначити та законодавчо запровадити проведення взаємних перевірок незалежних агенцій;
- розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок та процедури проведення підготовки навчання експертів;
 - підготовка експертів має бути регулярною, чітко визначити терміни проходження навчання;

- мають бути окремі програми підготовки експертів та підвищення кваліфікації для провідних експертів;
- використовувати інформаційно-комунікативні технології при проведенні навчання експертів (при вивченні теоретичної частини – використовувати дистанційне навчання);
- застосовувати практико-орієнтований підхід: практична частина у навчанні має становити до 50 % від усього обсягу навчання;
- розробити навчально-методичні рекомендації щодо проведення програми підготовки експертів, використовуючи новітні практичні методи навчання - problem based learning та case studies;
- постійне використання прогресивного світового досвіду, запрошуючи провідних експертів.

Запропоновані рекомендації можуть сприяти вдосконаленню системи незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти та сприяти підвищенню якості проведеної експертизи та якості вищої освіти у державі.

Аналізуючи міжнародний досвід забезпечення якості вищої освіти, для України буде позитивним запровадження залучення професійних асоціації як експертів при проведенні оцінювання забезпечення якості у вищих навчальних закладах. Це дасть змогу оперативно реагувати на зміни на ринку праці, додаючи або виключаючи певні знання чи уміння до професійного навчання відповідно до вимог часу, адже саме професійні асоціації найкраще знають потреби та вимоги професійного середовища.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014. – № 37-38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
2. Full member agencies. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.enqa.eu/agencies.lasso>.
3. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. – [Electronic resource]. – URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).

6. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(О. Слюсаренко)

Глобалізація стала найбільшим фундаментальним викликом для вищої освіти за всі часи її існування. Система вищої освіти стала глобальною, об'єднавши десятки тисяч навчальних закладів. Кількісне розширення університетської мережі, зростаюча глобальна конкуренція за студентів та фінансування, бурхливий розвиток нових форм освіти (таких, наприклад, як масові відкриті on line університети) докорінно змінили середовище, в якому університети мають виконувати свої завдання, і поставило низку складних і глибоких питань, на які і самі університети, і дослідники, що вивчають стратегічні проблеми розвитку вищої освіти, мають знайти відповіді. Одне з таких питань стосується місця, місії, функцій та перспектив університетів, розвиток яких у розвинених країнах розглядають як запоруку науково-технологічного поступу. Країни, що дбають про майбутнє, намагаються модернізувати систему вищої освіти і сприяють створенню університету світового класу в своїй країні.

Початок XXI ст. ознаменований появою й утвердженням міжнародних університетських рейтингових систем. Останнім часом простежується тенденція як до збільшення кількості рейтингів (міжнародних, національних, регіональних тощо) так і до впливу їх на розвиток університетського потенціалу. Рейтингове ранжування – спроба віднайти об'єктивні критерії вимірювання й порівняння університетського потенціалу та ідентифікації на цій основі провідних закладів світового класу для рівняння на них. Важливість рейтингового оцінювання для забезпечення якості вищої освіти визнано Європейською асоціацією університетів (EUA).

Водночас активізація дослідницької уваги до університетської освіти, її глобального, регіонального і локального потенціалу, створення системної інформації про передові університети поставили більше нових запитань, ніж дали відповіді на існуючі. Серед нерозв'язаних проблем – як об'єктивність і ефективність самих рейтингових систем, так і формули, моделі, стратегії, регулятори елітних і суперелітних університетів. З'ясувалося, що університети світового класу і навіть зовсім невелика частина передових з них в десятки й сотні разів відрізняються між собою за окремими вимірюваними характеристиками. Разом з тим, будучи спорідненими за своїм основним призначенням, університети взагалі, а лідери з них особливо, повинні мати загальні сутнісні риси, типологічні параметри, характерні тенденції й закономірності становлення, функціонування і розвитку.

Сутність нинішнього університету визначається контекстом дослідницько-інноваційного характеру глобального розвитку. Цей контекст (як виклик) зумовлює посилення дослідницько-інноваційної складової потенціалу закладу вищої освіти, а університетський потенціал (як відповідь), актуалізуючись в результатах діяльності, сприяє прогресу дослідницько-інноваційного типу. Рейтинг університетів, що зорієнтований на виявлення найкращих з них, має враховувати їх глобально детерміновану дослідницько-інноваційну основу.

Міжнародні університетські рейтинги є інструментом ідентифікації університетського потенціалу закладів вищої освіти світового класу.

Насамперед заслуговують на розгляд чотири найбільш популярних світових рейтинги [3], а саме:

– Академічний рейтинг університетів світу [Academic Ranking of World Universities](#) (ARWU) – далі «Шанхайський» [6];

- Рейтинг університетів світу Times Higher Education World University Rankings – далі «Таймс» [7];
- Рейтинг університетів світу QS (Quacquarelli Symonds Ltd) World University Rankings – далі «К'ю Ес» [3];
- Вебометричний рейтинг університетів світу Webometrics Ranking of World Universities – далі «Вебометрикс» [8].

Вищезазначені рейтинги по-різному оцінюють заклади.

Проблема відповідності рейтингу як певної тестової системи має нормалізовані виміри. Це насамперед валідність, об'єктивність, надійність, точність тощо. З метою визначення цих базових рейтингових параметрів, урахувавши, що кожен рейтинг має певні особливості, доцільно для системного порівняння різних рейтингів використати наступні уточнюючі терміни та визначення [3].

По-перше, це спеціалізація (специфіка) рейтингу як аспекту (на відміну від усебічного) відображення ним певних характеристик закладів [3]. Спеціалізація забезпечує валідність, якщо сфокусована на основних властивостях об'єкта, що вимірюються. У разі найвищого університетського потенціалу його сутнісні риси, які підлягають оцінюванню, детермінуються дослідницько-інноваційним типом прогресу, оскільки є продуцентом і продуктом цього прогресу.

По-друге, це диференціувальна (роздільна) здатність рейтингу як усереднена різниця в балах (100-бальної шкали) сусідніх за рейтингом закладів [3]. Така здатність характеризує точність рейтингу.

По-третє, це екстремальність (елітність) рейтингу як оперування параметрами, що визначені ключовими, але важко досяжними для значної частини ранжованої вибірки провідних університетів [3]. У разі ідентифікації саме найвищого університетського потенціалу така особливість рейтингу є затребуваною.

Екстремальність рейтингу може бути використана для підвищення точності рейтингу.

По-четверте, це флуктуація (змінність) рейтингу як кількість і частка змінених протягом року закладів у їх загальному переліку та перемішування рейтингу як рівень кореляції переліків спільних закладів у рейтингу даного й попереднього років [3]. Зазначені властивості рейтингу можуть свідчити про ступінь його точності й надійності та критично позначатися на практичних застосуваннях у разі частой та істотної дестабілізації (що, неадекватна реальним річним змінам сутнісних характеристик закладу) позицій одних і тих же інституцій. Причинами можуть бути орієнтація на мінливі опосередковані індикатори (скажімо, співвідношення студентів і викладачів, яке іноді змінюється навіть протягом року, частка міжнародних студентів) або індикатори, які спираються на суб'єктивну за походженням інформацію тощо.

Використання диференціувальної (роздільної) здатності рейтингової системи важливе з огляду на забезпечення виразного (чіткого) розмежування закладів між собою, що має особливе значення для топ-університетів. Адже саме заклади екстра класу дають орієнтири для інших закладів щодо піднесення своїх позицій, тому ці орієнтири не можуть бути розпливчастими, приблизними.

Найбільшою (певною мірою екстремальною) диференціувальною здатністю характеризується рейтинг «Шанхайський». Для перших за рейтингом 30 закладів його роздільна здатність у 3-4 рази, а для 100 закладів удвічі перевершує інші рейтинги.

Зазначена ситуація свідчить про існування в рейтингу «Шанхайський» параметрів ранжування, не притаманних для всіх передових університетів, за якими ті диференціюються.

Зокрема, саме ці параметри абсолютизують Гарвардський університет [3], що за даними 2011 р. піддано сумніву іншими рейтингами [3]. Такими показниками є наявність серед випускників (10 %) та викладачів (20 %) лауреатів Нобелівських премій у галузі фізики, хімії, медицини і економіки або Міжнародної медалі за видатні відкриття в математиці (так званої медалі Філдса, яку часто розглядають як Нобелівську премію в галузі математики), сумарно вага згаданих показників становить 30 % у загальній сумі балів.

Наявність у рейтингу параметра такого ґатунку може підвищувати ризик випадковості, а не закономірності високого університетського рейтингу (через значною мірою спорадичну, а не закономірну появу з-поміж випускників або викладачів закладу лауреата Нобелівської премії або медалі Філдса), особливо в закладах 2–5-ї сотень [3]. Наприклад, за весь період нагородження (раз на чотири роки) вказаною медаллю її лауреатами станом на 2011 р. були лише 52 особи (10,4 % від загальної кількості ранжованих закладів) – громадян 14 (без України) країн, тобто третини з 42 країн, що представленні в рейтингу вказаного року. Між країнами (включаючи Україну) такі нагороди розподілялися так: США – 13 громадян, Франція – 10, Росія – 8, Сполучене Королівство – 6, Японія і Німеччина – по 3, Фінляндія, Норвегія, Швеція, Італія, Україна, Нова Зеландія, Австралія, Ізраїль, Китай – по одному громадянину (український представник – Володимир Дрінфельд з Фізико-технічного інституту низьких температур Національної академії наук України, м. Харків, нагороджений у 1990 р., нині є професором в Університеті Чикаго). У 2014 р. лауреатами Філдсовської медалі стали ще чотири особи [3].

Важливими характеристиками рейтингів слід уважати їх флуктуацію (змінність) та перемішування. Знання цих параметрів дає змогу адекватно порівнювати рейтингові системи між собою, враховуючи як природну змінність рейтингових переліків через нерівномірний розвиток закладів і вдосконалення самих рейтингів, так і низьку точність рейтингу через його невисоку валідність (недостатню інструментальну відповідність задекларованим вимірюванням). За параметрами флуктуації (змінності) та перемішування рейтинг «Вебометрикс» знову-таки останніми роками негативно виділявся з низки рейтингових характеристик [3].

Зокрема, низький рівень флуктуації і перемішування забезпечують високу так звану «компетентність» рейтингу, тобто міру його довготривалої стабільності. Наприклад, у цих термінах рейтинг «Шанхайський» характеризується дуже малими флуктуацією (низьким так би мовити «шумом») і перемішуванням, відтак, великою компетентністю, що інтегрально роблять помітними дійсні зміни в розвитку або стагнації того чи іншого топ-університету [3].

Водночас специфіка рейтингу «Вебометрикс», як і особливості рейтингу «Шанхайський» (акцент на дослідницько-інноваційній діяльності), зумовлюють необхідність мати на увазі спеціалізацію (специфіку) рейтингу. Остання в певних випадках може значно як резонансно підвищити (у разі фокусу безпосередньо на сутнісних характеристиках), так і радикально знизити (у випадку опосередкованої або не прицільної орієнтації стосовно значущих властивостей) його ефективність. Така ситуація характерна насамперед для рейтингу «Вебометрикс», який оперує даними відображення університетських досягнень на сайті, що не завжди адекватні дійсному стану справ, а головне – реальному результату діяльності. Цей рейтинг ще називають «рейтингом присутності навчальних закладів в Інтернеті» [3].

Доволі вразливою є така особливість рейтингу «К'ю Ес», як надто висока вага репутаційного показника, що значною мірою є суб'єктивним – 50 % (40 % складає індекс академічної репутації та 10 % – індекс репутації серед міжнародних роботодавців) і

безпосередньо залежить від віку закладу. Наприклад, перший за цим рейтингом у 2011 р. Університет Кембриджа – один із найстаріших університетів світу [3]. Недостатня об'єктивність рейтингу «К'ю Ес» полягає ще й у тому, що його фінальні висновки помітно розходяться з результатами національного ранжування. Наприклад, у рейтингу 2011 р. був присутній Донецький національний університет, який набув статус університету відносно недавно – у 1965 р. [3], натомість був відсутній Київський національний університет імені Тараса Шевченка, що заснований як університет у 1834 р. і вніс неоціненний вклад у підготовку фахової та академічної еліти України та зарубіжжя і залишається незаперечним лідером вітчизняної вищої школи. Ще одне слабе місце цього рейтингу – параметр простого співвідношення викладачів та студентів (20 %). Величезна кількість погано відібраних студентів і відносно завелика чисельність подібним чином добраних викладачів у вищій школі України становлять скоріше її ваду, а не перевагу [3].

Виявляє недосконалість й оновлений рейтинг «Таймс». Наприклад, перший за цим рейтингом Каліфорнійський інститут технології у 2014 р. не піднімався за шістьма окремими предметними галузями вище 3-го місця, хоча у підсумку продовжував з 2011 р. по 2016 р. обіймати загальне 1-ше місце [3].

У вересні 2016 р. офіційно опублікований рейтинг «Таймс» 2016-2017. В рейтингу «Таймс» продовжується тенденція щодо збільшення кількості університетів з 400 до 1000, що беруть участь у рейтингуванні. У рейтингу «Таймс» [2014](#) р. та [2015](#) р. брали участь 400 університетів, у [2016](#) р. кількість збільшили до 800, а згодом до 1000 [7].

Щодо рейтингової об'єктивності й надійності, то, як і в будь-якій тестовій системі, вони значною мірою залежать від об'єктивності та надійності тих джерел інформації, користування якими передбачають методології рейтингів. Очевидно, тут слід віддати перевагу рейтингу «Шанхайський».

З-поміж чотирьох провідних міжнародних рейтингових систем два рейтинги «Шанхайський» і «Таймс» отримують на свою адресу найменше критичних зауважень щодо результатів оцінювання вищих навчальних закладів, тому саме їх доцільно визнати оптимальними для подальших досліджень. Водночас рейтинги «К'ю Ес», і «Вебометрикс» можна використовувати як доповнювальні.

Остаточо визначити пріоритетність використання того чи іншого рейтингу дає змогу розгляд їхньої методології, критеріальної та інформаційної бази [3].

У *табл. 6.1* представлені диференціальні параметри (критерії та індикатори) рейтингу «Шанхайський» [6].

Таблиця 6.1

Диференціальні параметри (критерії і індикатори) рейтингу «Шанхайський»

№	Укрупнений диференціальний параметр (критерій)	Диференціальний параметр (індикатор). Його умовна назва	Вага диференціального параметру, %
1	2	3	4
1	Якість освіти	Випускники – володарі Нобелівської і Філдсовської премій. Випускники (нагороди)	10 %
2	Якість викладачів	Викладачі – володарі Нобелівської і Філдсовської премій. Викладачі (нагороди)	20 %

Продовження табл. 6.1

1	2	3	4
		Дослідники з високим рівнем цитування. Дослідники (цитування)	20 %
3	Дослідницька віддача	Статті, опубліковані у виданнях «Природа» і «Наука». Статті (Природа і Наука)	20 %
		Статті, що індексуються в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі цитування із соціальних наук. Публікації (цитування).	20 %
4	Персональна продуктивність	Персональна академічна продуктивність. Продуктивність персоналу.	10 %

З табл. 6.1 можна прийти до висновку, що диференціальні параметри (індикатори) для рейтингу «Шанхайський» сфокусовані на дослідницько-інноваційній діяльності закладів вищої освіти, максимум удвічі відрізняються між собою за вагою, тобто врівноважені, орієнтуються на об'єктивну відповідну інформаційну базу і переважно є результатними.

Навіть у межах невеликої групи перших 30-ти закладів дія двох рейтингових індикаторів, пов'язаних з нобелівськими і філдсофськими лауреатами, екстремальна (від 100 до 0 балів). Натомість найменш диференціювальний вплив на ранжування справляє індикатор, що відображує цитування публікацій (від 100 до 44 балів), інші індикатори посідають проміжне положення [3].

Окрім результатних за змістом шести основних диференціювальних індикаторів рейтингу «Шанхайський», існують додаткові 12 організаційних параметрів закладу екстра класу, які через міру їхнього зв'язку з ранговою позицією інституції важливі для організаційно-управлінської діяльності з розвитку потенціалу закладів вищої освіти. Ці параметри відображають інституційні характеристики п'яти категорій, а саме:

- 1) склад і структуру студентів (для кількості студентів існує антикореляція з ранговим місцем, часток міжнародних студентів і магістрантів та докторатів, конкурсу вступників – позитивна кореляція);
- 2) чисельність і частка (відношення до студентів) постдокторантів – позитивна кореляція;
- 3) загальне фінансування (річний бюджет – відсутня кореляція, річний бюджет на одного студента – позитивна кореляція);
- 4) фінансування досліджень і розробок (річний бюджет на дослідження і розробки, частка річного бюджету на дослідження і розробки – відсутня кореляція, річний бюджет на дослідження і розробки на одного студента – позитивна кореляція);
- 5) вік закладу – позитивна невірогідна для даної вибірки кореляція. Випереджальний рух Гарвардського університету означає, що його організаційні параметри оптимально-взірцеві.

У табл. 6.2 показано диференціальні параметри рейтингу «Таймс» [7], для цього рейтингу вага різних диференціальних параметрів, які беруться за основні індикатори, має великі (до 12 разів) відмінності: викладання, дослідження, цитування – по 30 %, інтернаціоналізація – 7,5 %, індустріалізація – 2,5 %. Крім того, частина з них є опосередкованою з огляду на результати діяльності або мають репутаційний характер.

Таблиця 6.2

Диференціальні параметри та їх компоненти рейтингу «Таймс»

№	Диференціальний параметр. Його умовна назва	Вага параметру, %	Компоненти диференціального параметру	Вага компоненту, %
1	2	3	4	5
1	Викладання: навчальне середовище. Викладання	30 %	Академічна (щодо викладання і досліджень) репутація за обстеженням	15 %
			Присуджені докторські ступені	6 %
			Співвідношення студентів та викладачів	4,5 %
			Дохід, унормований на чисельність академічного персоналу	2,25 %
			Співвідношення присуджених докторських і бакалаврських ступенів	2,25 %
2	Дослідження: репутація, дохід, обсяг. Дослідження	30 %	Репутація досліджень за обстеженням	18 %
			Дохід від досліджень, унормований на кількість викладачів та предметно зважений	6 %
			Кількість статей в індексованих журналах з урахуванням масштабу закладу та специфіки предметної області	6 %
3	Цитування: дослідницький вплив. Цитування	30 %	Число глобального цитування публікацій закладу з урахуванням предметних областей	30 %
4	Міжнародний вигляд: студенти, викладачі та дослідження. Інтернаціоналізація	7,5 %	Співвідношення міжнародних і вітчизняних студентів	2,5 %
			Співвідношення міжнародних і вітчизняних викладачів	2,5 %
			Частка публікацій за участю міжнародних співавторів	2,5 %
5	Дохід від індустрії: інновації. Індустріалізація	2,5 %	Дослідницький дохід від індустрії, зважений на кількість академічного персоналу	2,5 %

У табл. 6.3 містяться дані про диференціальні параметри рейтингу «К'ю Ес» [3].

Таблиця 6.3

Диференціальні параметри та їх компоненти рейтингу «К'ю Ес»

№	Диференціальний параметр. Його умовна назва	Вага параметру, %	Компоненти диференціального параметру (індикатор)	Вага компоненту, %
1	2	3	4	5
1	Викладання: навчальне середовище. Викладання	60 %	Академічна (щодо викладання і досліджень) репутація за обстеженням	40 %
			Співвідношення студентів і викладачів	20 %
2	Дослідження: дослідницький вплив. Дослідження	20 %	Унормоване цитування опублікованих праць дослідників	20 %
3	Працевлаштування: репутація у роботодавців. Працевлаштування	10 %	Репутація у роботодавців за обстеженням	10 %
4	Інтернаціоналізація: інтернаціональне різноманіття студентської та академічної спільнот. Інтернаціоналізація	10 %	Співвідношення міжнародних і вітчизняних студентів	5 %
			Співвідношення міжнародного і вітчизняного академічного персоналу	5 %

Табл. 6.3 з'ясує, що рейтинг «К'ю Ес» в основному орієнтується на репутацію (опитування, що часто є суб'єктивними) та на опосередковані характеристики, що не є ціллю (співвідношення викладачів та студентів, міжнародної та вітчизняної академічних спільнот) у діяльності закладів з огляду на їх місію в сучасному світі [3].

У табл. 6.4 представлено основні характеристики рейтингу «Вебометрикс», модифікованого у 2012 р. [8], тож можна дійти висновку, що рейтинг «Вебометрикс» порівняно з іншими рейтингами дає найменше об'єктивної інформації, яка безпосередньо відображає реальні досягнення закладу, тяжіє до рекламного характеру позиціонування інституції [3].

Таблиця 6.4

Диференціальні параметри та їх компоненти рейтингу «Вебометрикс» версії 2012 р.

№	Диференціальний параметр. Його умовна назва	Вага параметру, %	Компоненти диференціального параметру (індикатор)	Вага компоненту, %
1	2	3	4	5
1	Присутність: наповнення веб-сайту. Присутність	20 %	Кількість на веб-сайті проіндексованих Google сторінок	20 %
2	Вплив: зовнішні посилання. Вплив	50 %	Комбінація кількості зовнішніх посилань і зовнішніх доменів	50 %
3	Відкритість: наявність на сайті файлів у найбільш поширених форматах. Відкритість	15 %	Кількість на сайті файлів у форматах Adobe Acrobat (pdf), Microsoft Word (doc, docx), Microsoft Word PowerPoint (ppt), проіндексованих Google Scholar	15 %

Продовження табл. 6.4

1	2	3	4	5
4	Досконалість: цитованість статей. Досконалість	15 %	Найбільш (у межах 10 %) цитовані статті в журналах, проіндексованих Scopus	15 %

Узагальнюючи викладене, можна за критеріями домінування в рейтингах об'єктивної і суб'єктивної та результатно-репутаційної складових охарактеризувати розглянуті рейтингові системи, як показано в табл.6.5 [3].

Таблиця 6.5

Узагальнена порівняльна характеристика рейтингів за співвідношенням у них об'єктивних і суб'єктивних, результатних і репутаційних ознак

№	Рейтинг	Критерій характеристики (за домінантою)	
		Об'єктивний/ суб'єктивний*	Результатний/ репутаційний**
1	2	3	4
1	«Шанхайський»	Об'єктивний	Результатний
2	«Таймс»	Об'єктивно-суб'єктивний	Результатно-репутаційний
3	«К'ю Ес»	Суб'єктивно-об'єктивний	Репутаційно-результатний
4	«Вебометрикс»	Суб'єктивний	Репутаційно-рекламний

Примітка: * «Об'єктивний» означає використання об'єктивізованої, «суб'єктивний» – суб'єктивізованої інформації для рейтингових висновків.

** «Результатний» означає врахування в прийнятті рейтингових рішень фактичних досягнень діяльності, а «репутаційний» – думки респондентів про реальні досягнення.

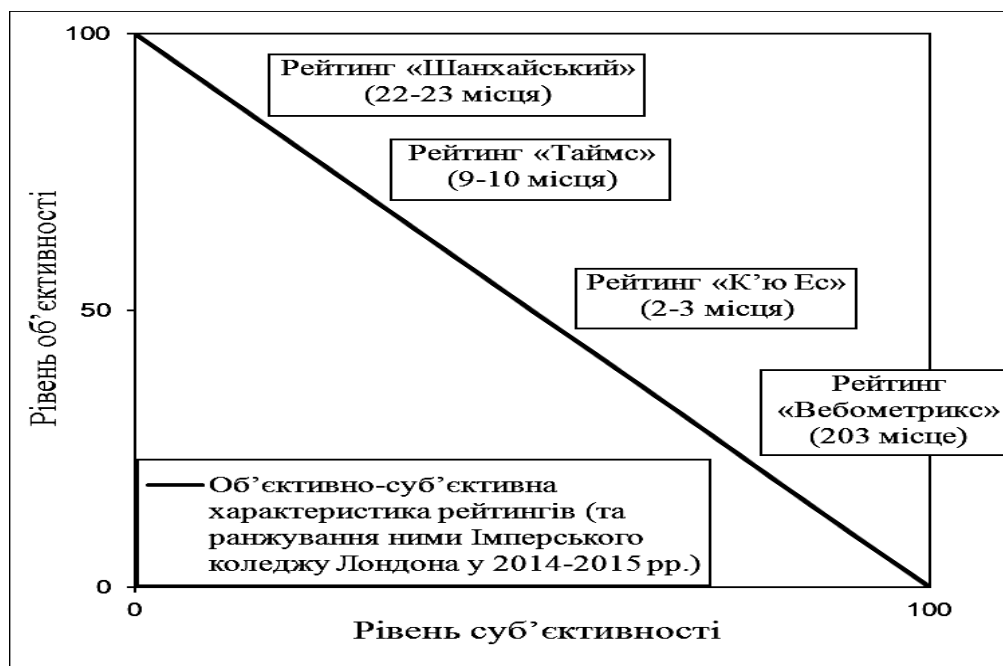

Рис. 6.1. Позиціонування рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс» у системі координат «об'єктивний/суб'єктивний» і ранжування ними Імперського коледжу Лондона у 2014-2015 рр.

На *рис. 6.1* унаочнена загальна характеристика рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс» у системі координат «об'єктивний/суб'єктивний» та для прикладу ідентифікація ними місця Імперського коледжу Лондона серед топ-закладів вищої освіти у 2014-2015 рр. [3].

Таким чином, щоб з урахуванням дослідницько-інноваційного типу суспільного прогресу, адекватності йому найвищого університетського потенціалу та на підставі вищевикладених особливостей розглянутих рейтингів щодо їхньої спроможності валідно, об'єктивно, надійно, коректно визначати дійсне місце закладів-носіїв такого потенціалу, необхідно керуватися наступним [3].

У разі орієнтації на одну оптимальну рейтингову систему університетського ранжування перевагу з огляду на здатність реально оцінювати заклади доцільно віддати насамперед рейтингу «Шанхайський». Другим за значущістю і дуже важливим слід визнати рейтинг «Таймс», третім – «К'ю Ес», четвертим – «Вебометрикс». Останній необхідно використовувати обережно, передовсім як допоміжний, а не основний рейтинг [3].

Отже, системний аналіз провідних міжнародних рейтингових систем дає змогу проранжувати рейтинги за ознаками найкращої придатності вимірювати найвищий університетський потенціал у такій послідовності: «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс» [3].

Вітчизняні університетські рейтинги. Модернізація вищої освіти України зобов'язує здійснювати пошук зразків найкращого університетського потенціалу та ефективних інструментів його виявлення і досягнення [3]. Для цього важливо усвідомлювати можливості як сукупного, так і окремого застосування провідних міжнародних рейтингів університетів з метою ідентифікації, уточнення чинників такого потенціалу. Університети, зокрема українські, часто орієнтуються на «зручний», «доступний» для них рейтинг, що насправді не є ефективним стимулюючим фактором розвитку [3].

Для України, освітня система якої перебуває на етапі глибокого реформування, створення університетів світового рівня є нагальною вимогою часу, а визначення шляхів суттєвого підвищення глобальної конкурентоспроможності і таких університетів, і вищої освіти в цілому потребує серйозного наукового опрацювання.

Рейтинги закладів вищої освіти сприяють поінформованості цільової аудиторії (абітурієнти, батьки, роботодавці тощо) про потенціал закладів вищої освіти; підвищенню якості вищої освіти; створенню конкурентного середовища серед закладів вищої освіти шляхом розвитку свого потенціалу; обґрунтуванню надання переваг щодо фінансової підтримки закладів вищої освіти тощо.

Національний рейтинг оцінювання діяльності вітчизняних закладів вищої освіти, оприлюднений на сайті МОН у 2013 р., оперував 101 показником. Відсутність переліку ключових об'єктивних показників, які б спрямовували вітчизняні заклади на міжнародні індикатори і досягнення і призвели до втрати актуальності і доцільності такого ранжування. Значна кількість показників рейтингу (понад 100 показників) не дала можливості керівникам закладів вищої освіти зосередитися на пріоритетних напрямках вдосконалення своєї діяльності.

Таблиця 6.6

**Перелік закладів, які посіли найвищі місця за українськими і міжнародними рейтингами
в 2014–2015 рр.¹**

№	Заклад	Рейтинги (місце ² закладу)						Сума місць
		українські				міжнародні ³		
		Консолідований	«Топ 200 Україна»	«Компас»	«Скопус»	«Вебометрикс»	«К'ю Ес»	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка	1	1	2	1	1 (937)	1 (421-430)	7
2	Національний технічний ун-т України «КПІ»	2	2	1	6	3 (1388)	3 (551-600)	17
3	Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна	3	3	(13)	2	4 (1410)	2 (481-490)	27
4	Національний технічний ун-т «ХПІ»	4	4	(13)	(13)	2 (1265)	5-6 (701+)	41-42
5	Львівський національний ун-т ім. Івана Франка	5	9	(13)	3	(13)	(13)	56
6	Сумський державний ун-т	(13)	(13)	(13)	(13)	6 (1741)	4 (651-700)	62
7	Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова	7	(13)	(13)	4	(13)	(13)	63
8	Національний ун-т «Львівська політехніка»	6	6	(13)	(13)	(13)	(13)	64
9	Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського	8	(13)	(13)	(13)	5 (1516)	(13)	65
10	Національний ун-т «Кієво-Могилянська академія»	10	5	(13)	(13)	(13)	(13)	67
11	Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана	(13)	(13)	3	(13)	(13)	(13)	68
12	Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича	(13)	(13)	(13)	5	(13)	(13)	70
13	Донецький національний ун-т	(13)	(13)	(13)	(13)	(13)	5-6 (701+)	70-71
14	Національний гірничий ун-т	(13)	7	(13)	(13)	(13)	(13)	72
15	Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця	(13)	8	(13)	(13)	(13)	(13)	73
16	Донецький національний технічний ун-т	9	(13)	(13)	(13)	(13)	(13)	74
17	Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеса Гончара	(13)	10	(13)	(13)	(13)	(13)	75

Продовження табл. 6.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
18	Національна металургійна академія України	(13)	11	(13)	(13)	(13)	(13)	76
19	Національний ун-т біоресурсів і природокористування	(13)	12	(13)	(13)	(13)	(13)	77

Примітка: ¹ Перелік закладів за кожним з українських рейтингів обмежено закладом, який набрав найменше балів, але більше половини від максимального балу.

² У разі відсутності закладу у відповідному рейтингу з метою коректного визначення суми місць йому надається місце, наступне за найнижчим місцем рейтингів, тобто 13.

³ При визначенні місць у разі міжнародних рейтингів «Кью Ес» і «Вебометрикс» позиції закладів пронумеровані в порядку їх входження до рейтингів. Крім того, для рейтингу «Вебометрикс» перелік закладів обмежено закладом, який зайняв удвічі гіршу позицію порівняно з найкращою.

Таблиця 6.7

Перелік закладів, які посіли найвищі місця за українськими і міжнародними рейтингами в 2016 р.¹

№	Заклад	Рейтинги (місце ² закладу)						Сума місць
		українські			міжнародні ³			
		Консолідований	«Топ 200 Україна»	«Скопус»	«Вебометрикс»	«К'ю Ес»	«Таймс»	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка	1	2	1	1 (1155)	1 (421-430)	1-4 (800+)	7-10
2	Національний технічний ун-т України «КПІ»	2-3	1	6	2 (1498)	3 (601-650)	1-4 (800+)	15-19
3	Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна	2-3	3	2	(10)	2 (491-500)	1-4 (800+)	20-24
4	Національний ун-т «Львівська політехніка»	6	5	(10)	4 (2278)	(10)	1-4 (800+)	36-39
5	Національний технічний ун-т «ХПІ»	5	4	9	(10)	5-7 (701+)	(10)	43-45
6	Сумський державний ун-т	7	(10)	(10)	3 (1872)	5-7 (701+)	(10)	45-47
7	Львівський національний ун-т ім. Івана Франка	4	9	3	(10)	(10)	(10)	46
8	Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова	8	(10)	4	(10)	(10)	(10)	52
9	Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича	9	(10)	5	(10)	(10)	(10)	54
10	Донецький національний ун-т	(10)	(10)	(10)	(10)	5-7 (701+)	(10)	55-57

Продовження табл. 6.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Національний гірничий ун-т	(10)	6	(10)	(10)	(10)	(10)	56
12	Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця	(10)	7	(10)	(10)	(10)	(10)	57
13	Донецький національний медичний університет імені Максима Горького	(10)	(10)	7	(10)	(10)	(10)	57
14	Дніпропетровський національний ун-т імені Олеся Гончара	(10)	(10)	8	(10)	(10)	(10)	58
15	Національний ун-т «Києво-Могилянська академія»	(10)	8	(10)	(10)	(10)	(10)	58

Примітка: ¹ Перелік закладів за кожним з українських рейтингів обмежено закладом, який набрав найменше балів, але більше половини від максимального балу.

² У разі відсутності закладу у відповідному рейтингу з метою коректного визначення суми місць йому надається місце, наступне за найнижчим місцем рейтингів, тобто 10.

³ При визначенні місць у разі міжнародних рейтингів «Таймс», «Кью Ес» і «Вебометрикс» позиції закладів пронумеровані в порядку їх входження до рейтингів. Крім того, для рейтингу «Вебометрикс» перелік закладів обмежено закладом, який зайняв удвічі гіршу позицію порівняно з найкращою.

Українські університети не мають будь-якого досвіду, хоч би тимчасового, входження до рейтингу «Шанхайський» і тільки декілька університетів кілька років поспіль входять до рейтингу «Таймс», завдячуючи тому, що збільшилася облікова кількість рейтингу, спочатку до топ-400, а на даному етапі до топ-1000. Чотири вітчизняні університети посіли місця в групі 800+.

Зважаючи на те, що нарощення додаткового потенціалу закладів вищої освіти вимагає кардинальної інтенсифікації основних напрямів діяльності цих закладів, інституційні стратегії їхнього розвитку не повинні передбачати надмірно велику чисельність у них студентів, натомість мають орієнтуватися на добірний склад студентів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних і наукових працівників, включаючи іноземних, за меншої їх кількості, а також на посилення дослідницько-інноваційної складової в роботі; останнє доцільно зробити в контексті збільшення в країні загальних видатків на дослідження і розробки як частки ВВП, пріоритетно спрямувавши їх у сектор вищої освіти; при цьому важливо не допустити послаблення науково-дослідного потенціалу національних академій наук.

Перспективи входження вітчизняних закладів вищої освіти до провідних міжнародних рейтингів значною мірою залежать від компетентності, кваліфікації, розвитку дослідницько-інноваційних характеристик викладацького і дослідницького персоналу закладів.

У табл. 6.8. порівняно диференціальні параметри (критерії і індикатори) рейтингів «Шанхайський» і Національного рейтингу закладів вищої освіти (пропозиція).

**Диференціальні параметри (критерії і індикатори) рейтингів «Шанхайський» і
Національного рейтингу закладів вищої освіти (пропозиція)**

№	Рейтинг «Шанхайський»			Національний рейтинг закладів вищої освіти		
	Диференціальний параметр (критерій)	Диференціальний (індикатор). Його умовна назва	Вага диференціального параметру, %	Диференціальний параметр (критерій)	Диференціальний (індикатор). Його умовна назва	Вага диференціального параметру, %
1	2	3	4	5	6	7
1	Якість освіти	Випускники – володарі Нобелівської і Філдсовської премій. Випускники (нагороди)	10 %	Якість освіти	<p>Випускники</p> <ul style="list-style-type: none"> – володарі Нобелівської і Філдсовської премій. – володарі міжнародних нагород (список формується МОН і НАЗЯВО¹); - представники країн ОЕСР², Європейського Союзу; - випускники на обліку в Службі зайнятості <p>Студенти</p> <ul style="list-style-type: none"> – переможці міжнародних олімпіад та конкурсів, змагань (список формується МОН і НАЗЯВО); – загальний бюджет/бюджет на науку на 1 студента 	
2	Якість викладачів	Викладачі – володарі Нобелівської і Філдсовської премій. Викладачі (нагороди)	20 %	Якість викладання/ викладачів	<p>Викладання</p> <ul style="list-style-type: none"> – освітні програми англійською мовою, акредитовані Європейськими агентствами із забезпечення якості вищої освіти (члени ENQA³); – кількість (%) викладачів за основним місцем роботи; – бюджет на науку на одного викладача; <p>Викладачі (нагороди)</p> <ul style="list-style-type: none"> – володарі Нобелівської і Філдсовської премій; – володарі міжнародних нагород (список формується МОН і НАЗЯВО) 	

Продовження табл. 6.8

1	2	3	4	5	6	7
3	Дослідницька віддача	Статті, опубліковані у виданнях «Природа» і «Наука». Статті (Природа і Наука)	20 %	Якість досліджень/дослідників	– статті, опубліковані у виданнях (список формується МОН і НАЗЯВО)	
		Статті, що індексуються в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі цитування із соціальних наук. Публікації (цитування).	20 %			
4	Персональна продуктивність	Персональна академічна продуктивність. Продуктивність персоналу.	10 %			
5				Інтернаціоналізація	Кількість міжнародних проектів; Кількість спільних програм з країнами ОЕСР та Європейського Союзу; іноземні студенти з країн ОЕСР, ЄС	

Примітка: ¹ НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

² ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку.

³ ENQA – Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти.

Висновки.

1. Системний аналіз провідних міжнародних університетських рейтингів дає змогу проранжувати їх за ознаками найкращої придатності вимірювати найвищий університетський потенціал з огляду на їх валідність, об'єктивність, надійність, точність, стабільність, визнання у такій послідовності: «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс».

За критеріями домінування об'єктивної чи суб'єктивної та результатної чи репутаційної складових ці рейтинги можна охарактеризувати наступним чином: рейтинг «Шанхайський» (об'єктивний, результатний), рейтинг «Таймс» (об'єктивно-суб'єктивний, результатно-репутаційний), рейтинг «К'ю Ес» (суб'єктивно-об'єктивний, репутаційно-результатний) і рейтинг «Вебометрикс» (суб'єктивний, репутаційно-рекламний).

2. Орієнтир на сукупність результатів участі вітчизняних університетів у різних світових і регіональних рейтингах не позбавлений суб'єктивізму і не призведе в результаті до визначення дійсних лідерів університетської освіти в країні. Таблиця у якій представлено перелік закладів, які

посіли найвищі місця за українськими і міжнародними рейтингами в 2016 р. наочно це демонструє.

3. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти необхідно розпочати з орієнтуру на методологію та індикатори найбільш об'єктивного міжнародного рейтингу «Шанхайський», з прийняттям міжнародних критеріїв та індикаторів визначення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти.

4. Національний рейтинг закладів вищої освіти має сприяти нарощенню додаткового потенціалу закладів вищої освіти шляхом використання показників рейтингу під час фінансування та залучення коштів для фінансування (інвестори, фізичні особи, ендавмент тощо) за визначеними показниками рейтингу «Шанхайський» і мати в основі стратегію розвитку конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти.

5. Розробляючи Національний рейтинг закладів вищої освіти, необхідно, з огляду на світовий досвід створення рейтингових систем, визначити оптимальний перелік міжнародних критеріїв і показників, які б були ефективним мобілізуючим інструментом для нарощення вітчизняними університетами свого потенціалу.

6. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти потребує розроблення Концепції Національного рейтингу, з визначенням *загальних положень та актуалізації проблеми, мети, методології (принципи, методи, процедури, підходи, критерії та індикатори), як це зроблено у рейтингу «Шанхайський», супроводу та адміністрування рейтингу закладів вищої освіти тощо.*

7. Відповідно до вищезазначеної структури Концепції Національного рейтингу закладів вищої освіти сформульовано наступні методичні рекомендації:

1) основними принципами, покладеними в основу формування національного рейтингу закладів вищої освіти, мають стати:

- об'єктивність;
- надійність;
- прозорість;
- відкритість;
- зрозумілість;
- валідність.

2) підходи для реалізації принципів:

- принцип *об'єктивності* має забезпечуватися шляхом орієнтації на критерії найбільш об'єктивного рейтингу «Шанхайський» (*збір даних незалежними, незацікавленими від суб'єктів рейтингу сторонами; може забезпечуватися автоматизованою системою даних (за рахунок розроблення програмного забезпечення) з метою уникнення суб'єктивного впливу*);

- принцип *надійності* забезпечується відбором перевірених статистичних даних з третьої сторони (відбір даних з Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЕДЕБО), статистичних баз даних тощо);

- принцип *прозорості* полягає в доступі до опису методології та іншої інформації щодо рейтингу (оприлюднення на сайті Національного рейтингу закладів вищої освіти повної інформації щодо принципів, методів, процедур, підходів, критеріїв та індикаторів, супроводу, адміністрування, фінансування рейтингу тощо);

- принцип *відкритості* передбачає можливість обґрунтованих змін, внесення пропозицій щодо удосконалення рейтингової системи (громадське обговорення, розгляд пропозицій, внесення обґрунтованих змін, створення форуму на сайті рейтингу, оброблення пропозицій тощо);

- принцип *зрозумілості* базується на описі методології (критеріїв) рейтингу, які мають бути сформульовані просто, точно і однозначно, з визначенням і поясненням понять і термінів, що застосовуються.

- принцип *валідності* забезпечується шляхом доцільно обраних критеріїв (показників) та диференціювальної (роздільної) здатності рейтингової системи;

8. Серед загальних підходів до формування Національного рейтингу закладів вищої освіти мають бути:

– загальний і галузевий / профільний / за спеціальностями рейтинги, які мають оцінювати якість викладання/викладачів, якість досліджень/дослідників, інтернаціоналізацію в структурі рейтингів;

– участь закладу вищої освіти у міжнародних проектах.

9. Супровід *Національного рейтингу закладів вищої освіти передбачає: створення окремого сайту, структурного підрозділу у складі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, стабільне фінансування для реалізації рейтингу тощо.*

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту». Електронний ресурс: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Луговий В. І. Рейтинги і стандарти: рівні відліку та вектори підтримання якості / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. – № 3. – Додаток 2: Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 282 с. – С. 35–40.

3. Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія / О. М. Слюсаренко. – К.: Пріоритети, 2015. – 384 с.

4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Електронний ресурс: file:///C:/Users/LVI/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/NQ65X6ID/Standart_EPVO.pdf.

5. EQAA. European Quality Assurance Agency [Electronic resource]. – URL: <https://eqaa.eu/?gclid=CJOFgK7rINMCFQWBsgod0YgIpQ>.

6. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China [Electronic resource]. – URL: <http://www.arwu.org/>.

7. THE World University Rankings [Electronic resource]. – URL: www.timeshighereducation.co.uk/.

8. Webometrics [Electronic resource]. – URL: <http://www.euroosvita.net>.

7. ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(А. Ставицький)

7.1. Стратегія (політика) забезпечення якості. Відповідно до Лісабонської декларації 2000 р. університети покликані бути партнерами у творенні найбільш конкурентоспроможної, динамічної, заснованої на знаннях економіки у світі. Вони повинні допомогти європейському суспільству досягнути стабільності у його економічному зростанні, покращити становище з доступністю робочих місць і сприяти вищій соціальній згуртованості.¹³

Нова *Стратегія розвитку вищої освіти до 2020 року* визначає 4 головні цілі, які мають бути реалізовані протягом найближчих років:

- впровадження «освіти впродовж життя» і мобільності;
- покращення якості і ефективності освіти і підготовки;
- підтримка справедливості, соціальної згуртованості й активного громадянства;
- посилення креативності, інноваційності, підприємливості на всіх рівнях освіти і підготовки.

Це означає, що університети повинні чітко розуміти та ставити за мету підвищення якості вищої освіти на всіх її рівнях. Для цього створюються інституціональні передумови, зокрема до 2020 року передбачається¹⁴:

- отримання всіма викладачами обов'язкової сертифікованої педагогічної підготовки;
- рішення про працевлаштування і посадові призначення академічного персоналу слід приймати з врахуванням оцінки викладацьких компетентностей;
- запровадження у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) системи консультування, менторства і супроводу студентів у навчанні;
- втілення цілісної стратегії інтернаціоналізації, що гарантує можливість академічної та іншої мобільності, відповідність навчальних програм закордонним аналогам, запровадження обов'язкового вивчення англійської та другої іноземної мови, розвитку міжкультурних навичок тощо;
- запровадження у ВНЗ крос-, транс- та міждисциплінарних підходів до викладання, навчання та оцінювання, допомагаючи студентам розвивати підприємливий і відкритий для інновацій спосіб мислення;
- впровадження у ВНЗ допомоги викладачам у здобутті навиків роботи онлайн та інших форм викладання і навчання, використання всіх можливостей для покращення якості, які відкриваються завдяки новітнім технологіям;
- сприяння заснуванню Європейської академії викладання і навчання у ЄС.

Унаслідок цього були розроблені *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти*¹⁵, ключовою метою яких є сприяння спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, незважаючи на кордони та між усіма стейкхолдерами.

¹³ Лісабонська стратегія 2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm

¹⁴ EU high level group: train the professors to teach. [Electronic resource] – URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-554_en.htm?locale=en

¹⁵ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К.: ТОВ «ЦС», 2015. – 32 с.

Ці стандарти зосереджені на забезпеченні якості навчання та викладання у вищій освіті, розширюючи відповідні зв'язки з дослідженнями та інноваціями.

Особлива роль у новій стратегії розвитку відводиться *студентоцентрованому підходу* в освіті. Перехід до студентоцентрованого навчання та викладання є умовою Болонського процесу, тож вищі навчальні заклади в межах своєї автономії мають запроваджувати цей підхід, у т.ч. шляхом розроблення відповідних регуляторних документів, наприклад положення про освітній процес, зокрема відобразити студентоцентрований підхід до навчання та викладання в стратегії розвитку ВНЗ.

Відповідно, має змінитися суть сучасного навчання. Якщо у стандартній парадигмі викладання наголос часто ставиться на обсязі інформації, то у парадигмі навчання – на ефективності навчального процесу стосовно того, що студенти знають і що можуть зробити з новою інформацією. Відповідно, основою оцінки діяльності викладачів має стати, що саме вміють та можуть робити випускники, що буде реально використовувати у їхній роботі у працедавців. Це означає, що необхідно здійснити психологічний перехід від повчального способу передання змісту до наголосу на покращенні вивчення і оволодіння матеріалом студентами. Це відображено у зміні з викладацько-центричного до навчально-або студентсько-центричного підходу. Таким чином, ця зміна визначає зміну не тільки навчальних планів, а й суті роботи кожного викладача.

Забезпечення якості освіти – першочергове завдання кожного навчального закладу. Воно не може бути досягнуто одномоментно, це має бути неперервний процес, який веде до формування нової культури відносин у ВНЗ. *Культура якості* є наслідком комплексу заходів і процесів із забезпечення якості¹⁶:

- чітке уявлення про якість, її критерії і показники вимірювання;
- внутрішня система забезпечення якості;
- система мотивації і винагородження якості;
- нульова терпимість до академічної недоброчесності;
- запит суспільства на якість і його участь в процесах моніторингу якості;
- максимальна прозорість ВНЗ і всіх інших сторін;
- незалежне фахове експертне середовище;
- здорова конкуренція і змагальність між ВНЗ;
- міжнародний бенчмаркінг.

7.2. Ефективне управління ВНЗ і системою внутрішнього забезпечення якості. Критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу вищої освіти. Для виконання цих пунктів у першу чергу ВНЗ повинні бути автономними і самоврядними, зацікавленими у максимальній ефективності, ставити довгострокові цілі і реалізовувати власну стратегію розвитку та бути відповідальними за результат. Очевидно, що у кожного університету має бути своя унікальна стратегія розвитку, яка буде враховувати специфіку закладу, систему його цінностей, роль у економічному середовищі. При цьому йдеться про те, що ця стратегія має бути схвалена колективом вузу, причому не формально, а стати основою діяльності кожного члену університету. У стратегії мають бути описані чіткі зобов'язання щодо реалізації цих планів закладу кожною структурною ланкою та членом колективу.

¹⁶ Добко Т. Культура якості: місія (не)здійсненна? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ihed.org.ua/images/pdf/12_11_2014_8_dobko.pdf

Водночас слід відмітити, що елементи реалізації плану можуть відрізнятися для різних ВНЗ, залежно від його типу, профілю, обраної стратегії розвитку. Проте такі процедури мають стати невід'ємною частиною внутрішньої системи забезпечення якості, яка повинна бути оприлюднена і зрозуміла для всіх учасників навчального процесу. Вони матимуть сенс лише за умови, якщо гарантуватимуть прозорі та зрозумілі правила розподілу матеріальних і символічних ресурсів.

Такі стимули, як: рівень заробітної платні, премії, гранти, посадовий ріст, професійний розвиток (наукові стажування, творча відпустка), підтримка публікацій наукових досліджень, академічні відзнаки та визнання (науковий ступінь, вчене звання, почесний докторат), інші нематеріальні стимули повинні служити елементами цілісного середовища підтримки і заохочення якості мають визначатися виключно на основі вказаних процедур. Будь-які відхилення від них, будь-які непрозорі схеми отримання премій чи посад, будуть важким ударом для колективу, який просто не буде зацікавлений у подальшій боротьбі за якість навчання. Усі свої сили будуть направлені на роботу «з керівництвом» замість роботи зі студентом.

Важливу роль у запровадженні нового підходу має відіграти максимальна прозорість функціонування ВНЗ. Це означає, що будь-які реальні зміни можуть розпочатися лише тоді, якщо кожен університет буде максимально відкритим у звітуванні перед суспільством: студентами, батьками, викладачами, державою, освітніми експертами, випускниками, роботодавцями, міжнародними спостерігачами тощо.

Кожен ВНЗ має на власному сайті публікувати та періодично оновлювати такі документи:

1. Стратегія розвитку ВНЗ і кожної навчальної програми.
2. Внутрішня система забезпечення якості.
3. Звіт про самооцінку кожної навчальної програми.
4. Склад ліцензійної/акредитаційної експертної комісії.
5. Висновки й рекомендації акредитаційних експертиз.
6. Зобов'язання ВНЗ щодо покращення якості на основі рекомендацій акредитаційної експертизи.
7. Звіт ВНЗ про виконання зобов'язань щодо покращення якості на основі рекомендацій акредитаційної експертизи.

Наявність та оприлюднення таких документів має створити здорову конкуренцію між вищими навчальними закладами, а вже вона буде вимагати від ВНЗ проведення додаткового аналізу ринкових умов. Зокрема, визначення основних конкурентів університету, переваги та недоліки кожної своєї програми у порівнянні з іншими, формування найбільш ефективного профілю випускника кожної програми, реальну боротьбу не за гроші, а за адекватного абітурієнта програми.

7.3. Процедури забезпечення якості вищої освіти, оцінювання здобувачів вищої освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників. При аналізі внутрішньої системи якості слід здійснювати оцінку поточного стану за кожним критерієм. У літературі пропонується чотирьохрівнева система оцінювання¹⁷:

- 1 – рівень «відсутній»;

¹⁷ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / Укладачі: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.

- 2 – рівень «виявлений»;
- 3 – рівень «розвинутий»;
- 4 – рівень «досконалий».

Передумовою проведення аудиту якості є самооцінка закладами вищої освіти своєї діяльності відповідно до вибраних стратегією критеріїв. Основною метою функціонування університету має стати не досягнення максимального рівня, а постійне підвищення рівня кожного індикатора за кожної нової ітерації.

Одним з елементів внутрішнього моніторингу якості вищої освіти має бути оцінка діяльності викладачів. Весь процес переходу до студентоцентрованого навчання повинен спрямовуватися за допомогою так званого розподіленого лідерства, оскільки метод знизу-вгору взагалі не спрацьовує, а метод згори-вниз призводить до значної формалізації процесу. Однак формування культури якості освіти не може бути нав'язане тільки зверху: будь-які заходи щодо забезпечення якості освіти без ефективної участі викладачів безперспективні, а тому має бути чіткий та зрозумілий компроміс між адміністрацією та викладачами.

Прикладом реалізації такого підходу може слугувати впровадження нової технології в університеті м. Таллінн. Головною метою була обрана зміна образу мислення в стінах університету. Цей підхід запроваджувався згори-вниз, що було викликано невеликим розміром закладу (лише 8861 студент) та його новизною (заснований у 2005 році). Проте така зміна призвела до зміни парадигми навчання, викладання, оцінювання, підходів до вирішення нагальних проблем. Зокрема, адміністрація університету змінила директивний стиль на координацію та підтримку, академічний персонал став набагато більше уваги приділяти розвитку та саморозвитку. Це сприяло уточненню навчальних програм, їх змісту, впровадженню чітких критеріїв оцінювання результатів навчання. Зокрема, основний фокус змістився з того, що викладає професура до того, що вчать студенти. Також була зазначена необхідність постійного щорічного уточнення результатів навчання на основі відгуків роботодавців та анкетування студентів. Проте цей механізм є неефективним, якщо не буде стимулюватися та мотивуватися робота викладача, якщо оцінка його роботи буде базуватися на наукових, а не викладацьких результатах. Внаслідок цього дуже важливо розробляти механізми оцінки саме викладацької роботи співробітників університету.

На сьогоднішній день студенти можуть знайти знання всюди: інтернет, книги, спілкування з людьми, а тому проста передача знань втрачає свою доцільність. Більш важливим є те, як студент може використовувати нові знання та вміння, як швидко він може застосовувати їх у практичній діяльності. В сучасних умовах необхідно впроваджувати технологію «менше викладання – більше індивідуального навчання». На практиці це означає, що кількість контактних годин не може перевищувати 40 % годин від обсягу кредитів, а при наявності онлайн-курсу – 20 % годин. При цьому всі обов'язкові для вивчення курси повинні мати онлайн-сторінки у Moodle. Крім цього, потрібно гарантувати, що кожен викладач має свою власну сторінку, де розміщені матеріали лекцій, семінарів, приклади задач на іспити тощо. Це надасть можливість підвищити конкуренцію між викладачами, що читають один і той самий курс в різних університетах.

Оновлення змісту, форм і методів навчання, методик оцінювання (у тому числі шляхом широкого упровадження у навчально-виховний процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, електронного контенту) повинно бути орієнтоване на результат – сприяти формуванню загальних і професійних компетентностей студентів та визначенню того, наскільки студенти

досягли запланованих результатів. Необхідно постійно поліпшувати технічне забезпечення ВНЗ, стимулюючи викладачів зменшувати репродуктивну складову викладання (завдяки розміщенню навчальних ресурсів у мережі Інтернет чи внутрішній університетській інтернет-мережі) і збільшення вимогливості до роботи студентів у позааудиторний час.

Очевидно, що важливу роль у внутрішньому забезпеченні якості вищої освіти мають відіграти постійні перегляди освітніх програм. Ці дії мають виконувати декілька функцій:

- внесення найбільш потрібних дисциплін та виведення маловживаних;
- знищення повторів між дисциплінами;
- збільшення вибіркового курсів;
- зменшення контактних годин в рамках кожної дисципліни;
- удосконалення набору результатів навчання та компетентностей у програмі.

Можливо, слід ранжувати результати навчання відповідно до трьох цілей (технічна майстерність, професійне зростання, навички управління). Відповідно, у матриці освітньої програми кожен результат навчання може слугувати виконанню основної мети (X) та допоміжної (Y) (див. рис. 7.1):

Learning Outcomes	Program Objectives		
	Technical Proficiency	Professional Growth	Management Skills
(a) Ability to apply math, science and engineering.	X		
(b) Ability to design and conduct experiments and analyze and interpret data.	X		
(c) Ability to design a system, component, or process to meet desired needs.	X		
(d) Ability to function on multidisciplinary teams.			X
(e) Ability to identify, formulate and solve engineering problems.	X	Y	X
(f) Understanding of professional and ethical responsibility.		X	
(g) Ability to communicate effectively.			X

Рис. 7.1. Матриця освітньої програми. Цілі та результати навчання.

Відповідно, кожний результат навчання корелюється з відповідною дисципліною трьома способами: якщо дисципліна сильно впливає на досягнення результату навчання, то в матриці ставиться (H)igh, якщо не дуже сильно – M(edium), в інших випадках L(ow) (див. рис. 7.2).

Desired Student Outcome	H = High M = Medium L = Low															
	CE 441 - Earth Structures in Geotech. Engr. (CETE)	CE 444 - Special Topics in Geomechanics (CETE)	CE 445 - Geo-Environmental Engineering (CETE)	CE 446 - Geotech. Earthquake Engr. (CETE)	CE 463 - Traffic Engineering (CETE)	CE 466 - Highway & Geometric Design (CETE)	CE 467 - Highway Safety and Operations (CETE)	CE 468 - Urban Transportation Planning (CETE)	CE 469 Travel Demand Modeling	CE 498 - Senior Design	ABE 426 - Soil & Water Conservation Engr.	ABE 455 - Soil & Water Resources	ABE 458 - Agricultural Drainage	CHEE 469a - Air Pollution I	CHEE 476 - Unit Operations for W. & WW. Treat.	CHEE 478 - Intro. To Hazardous W. Management
(a) Apply knowledge of math, science, and engineering	L	L	L	M	L	M	H	M	M	M	M	H	H	M	H	M
(b) Design/conduct experiments, and analyze/interpret data	L	M			H	M	M	H	H	M		L	L			
(c) Design a system, component, or process to meet a need	H	L	H	L	M	H		H	M	H	H	M	H	M	H	M
(d) Function on multidisciplinary teams	L		L	L						M		L	M		H	
(e) Identify, formulate, and solve problems	H	H	M	H	H	M	H	M	H	H	H	H	H	H	H	M
(f) Understand professional and ethical responsibilities										M		L	M		L	
(g) Communicate effectively			L	L	L			L		M	L	M	M		M	
(h) Be broadly educated to help understand impact of solutions								L				L	H		L	
(i) Recognize need for engaging in life-long learning	L	M	L	L								L			M	
(j) Demonstrate awareness of contemporary societal issues			L				M	M	L		L	M	L		M	
(k) Use techniques, skills, and tools of modern engineering practice	M	M	M	H	M	H	M	M	M	H	L	H	M		H	

Рис. 7.2. Матриця освітньої програми. Результати навчання та навчальні дисципліни.

Такий постійний перегляд матриці програми дозволить проводити її удосконалення до потреб ринку праці. Також слід звернути увагу на постійне уточнення результатів навчання, адже правильне формулювання результатів навчання створює спільну мову для стейкхолдерів всіх країн, дозволяє бути впевненим, що навчання не відривається від потреб ринку.

Важливим елементом формування культури якості є процес оцінювання студентів. Оцінка результатів навчання на іспиті виявляється дуже суб'єктивною, коректна оцінка повинна складатися з постійного процесу протягом семестру. Водночас, важливим критерієм має стати система прозорого та зрозумілого оцінювання студентів. Далеко не секрет, що сучасні студенти дуже часто не зацікавлені у якісній роботі на заняттях чи іспитах. Внаслідок цього виникає проблема з використанням плагіату, списуванням, формуванням бізнесу для здачі різноманітних робіт та складання іспитів. З цієї причини оцінки виставляються часто несправедливо, що ще більше дестимулює студентів для якісного навчання.

Безсумнівно, що система якості ВНЗ має включати інформаційні блоки, що дозволять допомогти викладачу у боротьбі з плагіатом студентських робіт. При цьому викладачі мають відіграти важливу роль у запровадженні такої системи, адже саме професорсько-викладацький склад у кінцевому підсумку несе відповідальність за розробку навчальних програм, їх

запровадження, якість викладання та оцінювання, забезпечення зворотного зв'язку із роботодавцями, випускниками і студентами.

Недостатня робота по створенню корпоративної культури, прозорих правил гри серед інших чинників пояснюється недоліками комунікації всередині навчальних закладів. Хоча проблема і формувалася достатньо довгий період часу, вирішувати її мають саме викладачі, які повинні започаткувати різні рівні комунікації. Дуже важливими є горизонтальні комунікаційні зв'язки, які дають можливість визначати вимоги роботодавців, експертного середовища, проблеми з навчальними планами всередині вузів. Не менш важливими є двостороння вертикальна комунікація між викладачами та студентами, яка має суттєво змінити роль лекцій у навчальному процесі, модифікувати роль викладача від носія інформації до так званого тьютора чи фасилітатора, який лише допомагає розв'язувати різні запити студентів.

Надзвичайно важливим у цьому контексті є підбір викладачів для університету. Разом з тим, одне з ключових питань – оцінка рівня компетентності викладачів – у нормативних документах врегульована лише рамково, за обмеженим переліком формальних ознак, більшість з яких, до того ж, характеризує (якісно та кількісно) рівень наукових досліджень, тоді як якість викладання переважно описується критеріями, що не підлягають вимірюванню. З цієї причини, при прийнятті рішень щодо фахової придатності претендента на посаду викладача домінуючою, якщо не єдиною, є оцінка наукової діяльності що зовсім не завжди корелює з компетентностями гарного викладача.

Таким чином, в університетах необхідно ввести нові критерії, які б засвідчували, що особи, залучені до викладацької роботи, мають відповідну кваліфікацію та здатні отримувати і генерувати нові знання, адаптувати їх до сучасних умов та вимог, мають необхідні вміння і досвід для того, щоб ефективно передавати студентам свої знання і розуміння предмету в різних ситуаціях навчання.

Одним з елементів таких критеріїв можуть стати результати незалежних опитувань студентів щодо якості проведення навчальних занять. Проведення заходів із забезпечення культури якості, її ефективна підтримка неможливі без свідомої добровільної участі усіх учасників процесу, без урахування їхніх, часто дуже відмінних, точок зору. Це можливо робити за допомогою регулярних і соціологічних опитувань, які дозволяють отримати максимально об'єктивну оцінку суб'єктивного бачення студентами, викладачами, навчально-допоміжним та адміністративно-господарським персоналом стану справ в університеті загалом, сприйняття/ несприйняття, розуміння/ нерозуміння ними конкретних рішень і дій, персоналій тощо. При цьому, слід гарантувати, що такі опитування проводяться чесно та репрезентативно. Наявність довіри до результатів анкетування формує у студентів відчуття причетності до забезпечення якості навчального процесу, а значить, є надзвичайно важливим для формування і підтримки взаємних партнерських стосунків.

Дуже важливо забезпечити також гнучкість опитування студентів після кожного з іспиту. Це можна робити за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, наприклад, за допомогою системи Google Drive. Це дає змогу створювати анкети виду, представленого у додатку А. Прості питання дозволяють зрозуміти відношення студентів до різних аспектів прочитаного курсу, до залучених викладачів, викладацьких методик, рівня завдань тощо. За допомогою агрегованої інформації про таке опитування можна робити удосконалення програми дисципліни, знаходити її недоліки та оперативно їх усувати.

Більш того, за допомогою комп'ютерних технологій можна створювати звіти про ці опитування за прикладом¹⁸ та публікувати їх у мережі Інтернет. Досвід показує, що студенти та інші викладачі починають використовувати цей приклад, розробляючи власні анкети. Таким чином, поширення найкращих практик дозволяє значно пришвидшити процес.

Усі наведені кроки мають сприяти одній меті – формуванню нової культури роботи в університеті, за якої абсолютно всі ланки, всі учасники освітнього процесу будуть зацікавлені у підвищенні якості вищої освіти. Особлива роль належить чітким правилам гри у навчальному закладі, а тому всі університети мають розпочати з розробки власного положення про організацію навчального процесу. Слід відзначити, що таке положення має охоплювати абсолютно всі сфери діяльності закладу, суть та структуру необхідних документів, функціональних обов'язків всіх ланок керування. Фактично, йдеться про певну конституцію навчального закладу, а тому розмір такого документу має бути достатньо великим. В той же час це положення має виконуватися без можливих відхилень, що сприятиме підвищенню довіри між студентами, викладачами та адміністративним персоналом.

7.4. Організація освітнього процесу. Обов'язковою умовою є відміна будь-яких інших положень та нормативних документів щодо організації освітнього процесу, неформальних традицій тощо.

Розроблення такого положення має бути кропіткою справою, адже необхідно включити до неї представників всіх структурних підрозділів університету. *Стандартне положення* може включати такі розділи:

1. Загальні положення, де дається визначення всім термінам, що буде застосоване у документі.

2. Освітні програми, де вказуються умови доступу до програм, їх відкриття, закриття, зміни. Обов'язково має бути передбачена політика університету щодо переходу від керівництва навчальними програмами завідувачами кафедр до спеціально виділених осіб, що має забезпечити усунення конфлікту інтересів між якістю освіти на навчальній програмі та завантаженістю членів кафедри. Особлива увага має бути приділена заявленим у програмах результатах навчання та компетентностей. На сьогодні очевидно, що часто навчальні програми створювалися для кількості, а тому є відносно схожими на інші. При цьому вони відрізняються лише 1-2 навчальними модулями, що ніяк не сприяє підвищенню якості освіти. В університеті має бути розроблений механізм порівняння заявлених та реально досягнутих студентами-випускниками результатів навчання, визначення відмінностей між різними програмами. Підвищення конкуренції між університетами, зміна державного фінансування сприяє укрупненню навчальних програм на бакалаврському рівні, а тому у положенні мають бути прописані чіткі критерії автоматичного закриття навчальних програм.

3. Форми навчання, де зазначаються можливі способи навчання, їх комбінування, зарахування результатів навчання. Особлива увага має бути приділена розвитку онлайн-навчання та дистанційного навчання. Також слід передбачити перехід від заняття в групах до занять у потоках. Очевидно, що в цілому штучне створення груп в університетах для проведення однакових занять не сприяє підвищенню ефективності та якості навчального процесу, не стимулює

¹⁸ Результати анонімного анкетування студентів 3-го курсу, спеціальність «Облік і аудит». [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://www.andriystav.cc.ua/Downloads/Econometrics/EViews/Quest_Eco_2017_W.pdf.

конкуренцію між студентами. Також законодавча вимога про збільшення частки вибіркового курсів має зробити зсув у парадигмі групового навчання: набір студентів для кожного курсу та викладача має стати унікальним, а відповідне положення має показати, яким чином цей процес буде реалізований.

4. Планування освітнього процесу, у якому зазначаються графіки навчання, можливі терміни сесій, перездач, принципи вибору студентами дисциплін, формування навантаження викладачів. Також має обов'язково бути зазначено, в яких випадках, з якою метою можуть здійснюватися перевірки. На жаль, вітчизняна практика свідчить, що дуже часто адміністрації проводять позапланові перевірки, на які відволікаються по країні тисячі людино-годин, зменшується ефективність загальної роботи та дестимулюється активність викладачів та студентів.

5. Методичне забезпечення освітнього процесу, де вказуються всі необхідні матеріали, які мають бути підготовлені для викладання. Особлива увага має бути приділена реалістичності та доцільності підготовки певних документів, адже велика їх кількість не сприяє підвищенню якості. Краще зробити акцент перевірці доцільності певної документації, а також переводу її виключно у електронний варіант. Як приклад, можна навести екзаменаційні білети, які мають бути підписані викладачем, завідувачем кафедри та затверджені протоколом кафедри. З точки зору студентоцентрованого навчання за якість курсу та іспиту відповідає викладач, а тому вимога надавати та зберігати екзаменаційні білети виключно у паперовому форматі на кафедрах з різними підписами є архаїчною. У більшості університетів потрібно зробити значу роботу, щоб залишити дійсно лише важливі та вживані документи. Аналогічні проблеми слід вирішити з паперовими версіями робочих програм, академічних журналів груп, індивідуальних планів викладача, комплексу контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з відповідної дисципліни, завдань для обов'язкових контрольних робіт, книги реєстрації довідок-викликів студентів заочної форми навчання, книги реєстрації атестаційних листів екстернів, книга реєстрації академічних довідок та інших документів, які в реальній практиці ніхто не використовує.

6. Процедури оцінювання результатів навчання, де наводяться всі принципи та засоби оцінювання знань студентів, вказуються вимоги до прозорості, можливості переведення результатів навчання між спеціальностями чи в рамках академічної мобільності.

7.5. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності. Особлива увага має бути приділена академічній чесності та свободі, боротьбі з виявами академічного шахрайства. В університеті має бути прописані чіткі правила перевірки всіх робіт на плагіат та відповідальності за це студентів та науковців. За прикладами найкращих вузів перевіркою займається спеціальний незалежний орган університету, який звітує тільки Вченій раді закладу. Всі роботи, що потребують оцінки в електронному вигляді мають завантажуватися до цього центру, а результат перевірки направлятися до викладача та Вченої ради закладу. Наявність плагіату має бути безумовною причиною відрахування студента з закладу.

Спеціальний орган повинен розробити чи придбати для університету система запобігання та виявлення академічного плагіату, що має визначити різні види плагіату¹⁹:

- копіювання та оприлюднення виконаної іншим автором роботи як своєї;
- дослівне копіювання фрагментів тексту (від фрази до набору речень) чужої роботи у

¹⁹ Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти Державного університету комунікацій. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/p_447_28574679.pdf.

свою без належного оформлення цитування;

- внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів у них тощо) та без належного оформлення цитування;
- парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту; сутність парафрази полягає в заміні слів (знаків), фразеологічних зворотів або пропозицій при використанні будь-якої авторської наукової праці (збереженої на електронних або паперових носіях, у тому числі – розміщеної в мережі Інтернет).

7. Присвоєння кваліфікації, де мають бути вказані принципи та засоби атестації здобувачів для отримання певної кваліфікації, формування відповідних комісій, вимоги до дипломних робіт тощо. Не слід забувати, що і цей етап оцінювання досить щільно пов'язаний з перевіркою набутих програмних результатів навчання та компетентностей. Завдання підсумкової атестації мають перевіряти всі заявлені програмні результати навчання у той чи інший спосіб, а положення має це гарантувати.

8. Права та обов'язки студентів та науково-педагогічних працівників із зазначенням можливих наслідків порушення відповідних правил. При цьому важливим аспектом є встановлення можливості для електронного спілкування та роботи з документами. Наприклад, у положенні може бути передбачена робота інформаційної системи університету, де можна подати документи в електронному форматі, електронно заключити договір, отримати свій розклад, знайти своїх одногрупників, обрати предмети та викладача, поставити свій відгук про предмет та викладачу після закінчення курсу, отримати довідки від деканату. Також важливим є опис того, яким чином університет сприяє та контролює підвищення кваліфікації співробітників. Важливо гарантувати, що викладачі будуть проходити підвищення кваліфікації не на базі свого закладу, а у незалежній агенції чи установі. Такий підхід виключить формальність даного процесу.

9. Обов'язки адміністративного персоналу, де вказуються права та обов'язки осіб, які займають керівні посади, яким чином вони обираються та призначаються. Важливою частиною розділу має стати система оцінки діяльності керівних осіб університету. При цьому можна використовувати *загальновідомі критерії*²⁰:

- Наявність чітких перспектив розвитку ВНЗ, обґрунтованість місії, стратегічного плану, поточних планів роботи.
- Рівень керованості ВНЗ – відсоток виконання прийнятих управлінських рішень та їх якість.
- Відповідність управління ВНЗ сучасним тенденціям теорії та практики управління.
- Морально-психологічний клімат у ВНЗ, безконфліктність стосунків.
- Відсутність фактів хабарництва.
- Наявність системи оцінки діяльності керівників, структурних підрозділів, викладачів, працівників ВНЗ.
- Відповідність структури управління ВНЗ стратегії та завданням його роботи.
- Задоволеність студентів, викладачів, працівників, станом справ у ВНЗ.
- Використання сучасних інформаційних технологій в управлінні ВНЗ.
- Наявність системи менеджменту якості освітньої діяльності ВНЗ.

²⁰ Хриков Є. М. Аналіз та оцінка діяльності ректорів. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/275.html>.

- Обґрунтованість та прозорість фінансової політики.
- Розвиток демократичних засад управління.

Проте, слід використовувати ще один дуже важливий критерій, який не дозволить університету загальмувати у своєму розвитку. Керівні посади слід оцінювати на основі таємних опитувань трьох груп: підлеглі керівні посади, викладачі, студенти. Якщо між оцінками цих трьох груп існує суттєва розбіжність, то це привід замислитися, що одна з ланок втратила зв'язок із іншими, а значить, доцільно замислитися про зміну менеджменту.

10. Академічна мобільність та зарахування результатів навчання в інших університетах. У цьому розділі слід вказати всі вимоги для здійснення такої мобільності, необхідні документи, доцільну звітність. Дуже бажано зробити принцип «єдиного вікна», коли студент чи викладач лише подає один раз документи для академічної мобільності, а всі підписи чи узгодження мають робитися без його участі. Такий принцип суттєво знизить бюрократичність процедури, отже, стимулюватиме мобільність викладачів та студентів.

11. Процедури перевірки якості освітнього процесу. У цьому розділі слід вказати яким чином, за допомогою яких критеріїв визначається стан якості освіти у тому чи іншому структурному підрозділі, а також як часто робляться ітерації щодо її перевірки. Має бути чітко розписана процедури покращення якості освіти за схемою (див. рис. 7.3):

Рис. 7.3. Ітеративна схема процедури покращення якості освіти

Джерело: складено автором.

12. Додаткові ресурси та інформація. Тут мають бути зазначені інформаційні ресурси, на яких буде розміщуватися постійно оновлювальна інформація про:

- Інформаційні пакети та каталог курсів;
- Індикатори якості вищої освіти на основі власного моніторингу;
- Агреговані результати оцінок всіх студентів за програмами для здійснення переводу оцінок до інших шкал;
- Результати соціологічних опитувань студентів щодо їх задоволення навчальними програмами;
- Контакти для підтримки студентів у навчанні та повсякденному житті;

- f. Можливості для подальшого працевлаштування;
- g. Контакти для подання апеляцій та скарг, а також результати їх розгляду.

Наразі, можна зазначити, що сучасна вища освіта опинилася у зачарованому колі: студенти не бачать перспектив гарного працевлаштування через здобуття нових компетентностей, роботодавці констатують низький рівень освіти і не довіряють дипломам вузів, викладачі більше зацікавлені у збереженні роботи, ніж у підвищенні якості освіти. У всі важкі часи саме університетська спільнота відіграла роль рушійної сили для реформ. Тому саме з викладачів має розпочатися важливий етап структурних змін. Вони мають переглянути роль комунікації всередині навчальних закладів.

Нова стратегія розвитку вищої освіти вимагає покращення якості і ефективності освіти і підготовки, причому особлива роль відводиться студентоцентрованому підходу. Завдяки цьому створюються передумови до підвищення конкуренції між університетами, а значить, і підвищенню якості навчання.

Проте реальне впровадження стимулів для забезпечення зростання якості освіти вимагає достатньо великої підготовчої роботи. Не можна очікувати, що цей процес буде завершений у короткостроковій перспективі. Це буде ітеративний процес, що вимагатиме постійного щорічного покращення досягнутих показників. В той же час цей процес сприятиме формуванню та підвищенню культури якості, завдяки якій будуть залучені абсолютно всі ланки ВНЗ.

Очевидно, що важливу роль у внутрішньому забезпеченні якості вищої освіти мають відіграти постійні перегляди освітніх програм. У сучасних умовах необхідно впроваджувати технологію «менше викладання – більше індивідуального навчання». Таким чином, важлива робота покладається на викладача, який має створювати власні Інтернет-сторінки для інформаційної підтримки власних курсів, збільшенню електронної комунікації зі студентами.

Важливим елементом формування культури якості є процес коректного та прозорого оцінювання всіх видів робіт студентів. Викладачі мають розробити прості, діючі та незмінні правила для проведення всіх видів оцінювання.

Усе це означає, що мають підвищуватися вимоги до викладача. Одним з елементів внутрішнього моніторингу якості вищої освіти має бути оцінка діяльності викладачів, заснована саме на опитуваннях студентів та роботодавців про відповідний курс. Одним з елементів можуть стати результати незалежних анкетувань студентів щодо якості проведення навчальних занять.

Особлива роль у формуванні культури якості належить чітким правилам гри у навчальному закладі, а тому всі університети мають розпочати з розробки власного положення про організацію навчального процесу. У цьому документі мають передбачені всі види діяльності навчального закладу, а також стратегія його удосконалення. Важливим аспектом такого документа мають бути правила для моніторингу та ітеративного перегляду індикаторів стану якості освіти в університеті.

У додатку А наведено приклад опитування з курсу (навчальної дисципліни).

Приклад опитування з курсу (навчальної дисципліни)**Як Вам у цілому сподобався курс? *Required**

- дуже сподобався
- сподобався
- не викликав емоцій
- не сподобався
- дуже не сподобався
- це був курс???

Як Вам сподобалися лекції курсу? *Required

- дуже сподобалися
- сподобалися
- не викликали емоцій
- не сподобалися
- дуже не сподобалися
- хіба були лекції???

Як Вам сподобалися семінари курсу? *Required

- дуже сподобалися
- сподобалися
- не викликали емоцій
- не сподобалися
- дуже не сподобалися
- хіба були семінари???

Як Вам у цілому сподобався самостійний проект з курсу? *Required

- дуже сподобався
- сподобався
- не викликав емоцій
- не сподобався
- дуже не сподобався
- хіба був проект???

Наскільки справедливо виставлялися оцінки протягом курсу особисто Вам? *Required

- дуже справедливо
- справедливо
- по-різному
- несправедливо
- дуже несправедливо
- хіба були оцінки???

Наскільки справедливо виставлялися оцінки протягом курсу іншим студентам групи? *Required

- дуже справедливо

- справедливо
- по-різному
- несправедливо
- дуже несправедливо
- хіба були оцінки???

Наскільки справедливо виставлялися оцінки протягом курсу лектором? *Required

- дуже справедливо
- справедливо
- по-різному
- несправедливо
- дуже несправедливо
- хіба були оцінки???

Наскільки справедливо виставлялися оцінки протягом курсу семінаристом? *Required

- дуже справедливо
- справедливо
- по-різному
- несправедливо
- дуже несправедливо
- хіба були оцінки???

Чи потрібний електронний журнал з курсу? *Required

- дуже потрібний
- потрібний
- не знаю
- непотрібний
- дуже непотрібний
- а що це????

Чи потрібно обмежувати доступ до електронного журналу з курсу? *Required

- мої оцінки можу дивитися тільки я
- мої оцінки можуть дивитися тільки одногрупники
- мої оцінки можуть дивитися всі
- мої оцінки ніхто не може дивитися, навіть я сам
- не знаю
- хіба є доступ до журналу???

Скільки в середньому Ви витрачали часу протягом тижня на курс ? *Required

- до 1 години на тиждень
- до 2 годин на тиждень
- до 3 годин на тиждень
- до 4 годин на тиждень
- більше 4 годин на тиждень

- а треба було витратити???

Готуючи домашні завдання з курсу, Ви *Required

- розв'язували їх самостійно
- намагалися розв'язувати їх самостійно, але користувалися порадами інших студентів
- брали готові розв'язки у студентів та видавали їх за свої
- займалися з репетиторами
- не здавали
- ігнорували їх

Виконуючи самостійний проект, Ви *Required

- розв'язували його самостійно
- намагалися розв'язувати його самостійно, але користувалися порадами інших студентів
- брали готові розв'язки у студентів та видавали їх за свої
- займалися з репетиторами
- не здавали його
- ігнорували його

Якою мірою протягом семестру Ви могли отримати консультації викладачів з дисципліни? *Required

- викладачі проводили будь-які консультації
- викладачі відповідали лише на деякі питання
- консультацій не було
- викладачі не могли відповісти на питання
- я боявся (боялася) задавати питання викладачам
- а можна було приходити на консультації?

Оцініть інформаційне забезпечення курсу *Required

- відповідає всім сучасним вимогам
- повне
- посереднє
- недостатнє
- незадовільнє
- а про що мова?

Оцініть професійний рівень лектора з курсу *Required

- дуже високий
- високий
- середній
- низький
- дуже низький
- рівень - це зріст?

Оцініть професійний рівень семінариста з курсу *Required

- дуже високий

- високий
- середній
- низький
- дуже низький
- рівень - це зріст?

Чи будете Ви використовувати отримані знання при написанні дипломної/курсової роботи чи в своїх дослідженнях? *Required

- принципово не буду
- не буду, бо не знаю як
- не буду
- можливо, буду
- буду
- вже використовую

Мені було зрозуміло, що від мене вимагається під час курсу, *Required

- повністю зрозуміло
- частково зрозуміло
- не зрозуміло
- взагалі нічого не зрозуміло

Який відсоток знань залишився у Вас на Вашу думку після прослуховування курсу? *Required

- менше 5%
- від 5 до 10%
- від 10 до 20%
- від 20 до 40%
- від 40 до 60%
- більше 60%

Зміст курсу пов'язаний з реальною бізнес-активністю *Required

- дуже пов'язаний
- частково пов'язаний
- лише іноді пов'язаний
- взагалі не пов'язаний
- не знаю

Яку оцінку Ви отримали оцінку за курс? *Required

- відмінно (90-100)
- добре (75-89)
- задовільно (60-74)
- незадовільно (менше 60)
- не здавав іспит
- а треба було отримати оцінку?

Як Ви оцінюєте іспит з курсу? *Required

- дуже легкий
- легкий
- нормальний
- складний
- дуже складний
- та все було елементарно!

Які Ваші пропозиції з покращання курсу, методів викладання, нових тем? *Required

Ваші побажання викладачу! *Required

Напишіть тут все, що вважаєте потрібним після цього курсу (про курс, про враження, про викладача, про емоції тощо)!

8. РОЗРОБЛЕННЯ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(Ж. Таланова)

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» баланс відповідальності за забезпечення якості вищої освіти досягається через розподіл повноважень між Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти та Міністерством освіти і науки України (далі – Міністерство) та через взаємний контроль.

Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається з таких складових та етапів: обов'язкові – ліцензійні умови та ліцензування; перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; добровільні – стандарти вищої освіти та акредитація (освітніх програм та, у проекті Закону України «Про освіту», інституційна).

Міністерство освіти і науки України здійснює **ліцензування освітньої діяльності** на певному рівні вищої освіти та за певною спеціальністю – за результатами оцінювання здатності організації забезпечити таку діяльність відповідно до *ліцензійних умов* (затверджених постановою Кабінету Міністрів України) надає / не надає ліцензію.

Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, формує Міністерство, зокрема за поданням Національного агентства, та затверджує Кабінет Міністрів України. Міністерство освіти і науки України підготувало рекомендований англomовний варіант Переліку галузей знань і спеціальностей для використання у практичній роботі вищих навчальних закладів.

Акредитація освітніх програм на певному рівні вищої освіти та в межах певної спеціальності здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Процедура акредитації відображається в *Положенні про акредитацію* освітніх програм, що розробляється Національним агентством та затверджується Міністерством.

Процедура акредитації освітньої програми реалізується *галузевими експертними радами* Національного агентства, на підставі експертного висновку яких Національне агентство приймає рішення щодо акредитації освітніх програм та видає *сертифікат про акредитацію* освітньої програми. Таким чином, сертифікат підтверджує відповідність освітньої програми стандарту вищої освіти за певним рівнем вищої освіти у межах певної спеціальності та дає право на видачу *диплома державного зразка* за цією спеціальністю. Інформація про видачу сертифіката вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. При першій акредитації сертифікат за кожною акредитованою освітньою програмою видається строком на п'ять років, а при другій та наступних акредитаціях – строком на 10 років.

Інституційна акредитація (за проектом Закону України «Про освіту») передбачає оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти та здійснюватиметься Національним агентством у співпраці з національними та міжнародними експертами, а також міжнародними інституціями, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення якості вищої освіти та визнані Національним агентством, за результатами процедури видаватиметься *сертифікат про інституційну акредитацію* закладу вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України розробляє **стандарти вищої освіти** за кожною спеціальністю з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців, затверджує їх за погодженням із Національним агентством та оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті.

Науково-методична рада – сектор вищої освіти (14 осіб) – розробляє методологію та методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, що передбачає участь Національного агентства. *Науково-методичні комісії (підкомісії)* Науково-методичної ради, сформовані з урахуванням спорідненості галузей знань і спеціальностей, розробляють **стандарти вищої освіти** відповідно до методичних рекомендацій.

У 2016 р. Науково-методична рада та науково-методичні комісії (підкомісії) утворені Міністерством шляхом відкритого конкурсу відповідно до затвердженого Порядку (<http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/>), до них увійшли представники Міністерства, роботодавців, закладів вищої освіти, наукових установ Національної академії наук України та галузевих національних академій наук. Склад Науково-методичної ради та науково-методичних комісій (підкомісій) формується на строк не більше ніж три роки, до складу не можуть входити керівники і заступники керівників вищих навчальних закладів (наукових установ), а також більше одного представника від вищого навчального закладу (наукової установи). Члени Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не можуть входити до складу галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Усього створено 15 науково-методичних комісій, які розробляють стандарти вищої освіти нового зразка, засновані на компетентнісному підході та відповідності до Національної рамки кваліфікацій:

1. *Загальна та професійна освіта* (10 підкомісій – 011 Науки про освіту; 012 Дошкільна освіта; 013 Початкова освіта; 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями – Інформаційні технології, автоматизація та телекомунікації; Інженерія; Будівництво і технології; Аграрні науки; Транспорт і сервіс; Документознавство, дизайн, товарознавство, економіка, екологія, охорона праці); 016 Спеціальна освіта).

2. *Предметна освіта та спорт* (8 підкомісій – 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями – Мови і літератури; Суспільствознавство; Мистецтво; Математика, фізика, інформатика; Природознавство; Технології; Фізична культура); 017 Спорт).

3. *Культура і мистецтво* (9 підкомісій).

4. *Гуманітарні науки та богослов'є* (6 підкомісій).

5. *Соціальні науки та журналістика* (6 підкомісій).

6. *Бізнес, управління та право* (9 підкомісій, вкл. 051 Економіка).

7. *Біологія, природничі науки та математика* (9 підкомісій).

8. *Інформаційні технології, автоматизація та телекомунікації* (11 підкомісій).

9. *Інженерія* (12 підкомісій).

10. *Будівництво та технології* (8 підкомісій).

11. *Аграрні науки та ветеринарія* (10 підкомісій).

12. *Охорона здоров'я та соціальне забезпечення* (9 підкомісій).

13. *Воєнні науки, національна та цивільна безпека* (8 підкомісій).

14. *Транспорт і сервіс* (4 підкомісії).

15. *Організаційно-методичне забезпечення вищої освіти* (7 підкомісій – Освіта впродовж життя, визнання неформального та інформального навчання; Дистанційне навчання; Академічна доброчесність; Навчання іноземних громадян; Нормування робочого часу науково-педагогічних працівників; Бібліотечні технології; Підвищення кваліфікації науково-педагогічних та педагогічних працівників).

Закон України «Про вищу освіту» визначає низку основних понять щодо забезпечення якості вищої освіти, які корелюються з визначеннями Європейського простору вищої освіти.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності, що розробляються відповідно до *Національної рамки кваліфікацій* і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових установ.

В Україні стандарт вищої освіти заснований на основних положеннях Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) та включає такі *складові* щодо вимог до освітньої програми:

- 1) обсяг *кредитів ЄКТС*, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік *компетентностей* випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах *результатів навчання*;
- 4) *форми атестації* здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності *системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти*;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

Вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти формуються та затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Національна рамка кваліфікацій (затверджена Кабінетом Міністрів України в 2011 р.) відповідає Європейській рамці кваліфікацій для навчання впродовж життя та Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти й складається з 10 кваліфікаційних рівнів, кожен з яких описаний через інтегральну компетентність (узагальнена характеристика рівня) та окремі 4 дескриптори:

(1) *знання* – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні);

(2) *уміння* – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів);

(3) *комунікація* – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

(4) *автономність і відповідальність* – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності.

Відповідність рівнів Національної рамки кваліфікацій та рівнів вищої освіти встановлена Законом України «Про вищу освіту».

Зважаючи на необхідність пояснити поняття кваліфікації та розрізнити кваліфікації освітні та професійні, пропонуються такі визначення, що використовуються в Європейському просторі вищої освіти.

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена / компетентна організація встановила, що особа досягла результатів навчання / розвинула компетентності відповідно до встановлених стандартів.

Кваліфікація освіти присуджується закладами вищої освіти на підставі виконання вимог стандартів вищої освіти.

Кваліфікація професійна присуджується роботодавцями або уповноваженою роботодавцями організацією за встановленими за їх участю правилами на підставі виконання вимог професійних стандартів, таким чином заклади вищої освіти на зазначених умовах можуть також надавати професійні кваліфікації.

Стандарти вищої освіти будуються на основі *компетентісного підходу*, зокрема з використанням напрацювань багаторічного проекту ЄС «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING), куди залучені чисельні експерти та представники вищої освіти, ринку праці та студентства з європейських країн. Таким чином, поняття «компетентність» та «результати навчання» є ключовими для створення новітніх стандартів вищої освіти, адже вони складають змістовне ядро стандарту, на їх формулювання спиратиметься зміст усіх освітніх програм, розроблених у межах відповідної спеціальності різними закладами вищої освіти.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка

визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту»).

Компетентнісний підхід у вищій освіті передбачає підготовку не тільки професіоналів, але й відповідальних громадян, різносторонніх особистостей шляхом формування загальних і спеціальних фахових компетентностей, що й демонструє наведене вище визначення компетентності.

Загальні компетентності – універсальні (трансферні) компетентності, що не залежать від предметної області підготовки, професійної сфери майбутнього фахівця, але важливі для особистісного розвитку та успішної самореалізації особистості в подальшій професійній та соціальній/суспільній діяльності.

Спеціальні фахові компетентності – компетентності, що залежать від предметної області підготовки, професійної сфери майбутнього фахівця та є важливими для успішної професійної діяльності у межах певної спеціальності.

Результати навчання – заплановані викладачами вимірювані компетентності, які має набути/досягти здобувач вищої освіти в процесі навчання за певною освітньою програмою / навчальною дисципліною / модулем та які можна кількісно оцінити.

Таким чином, стандарт вищої освіти для зручності його використання при розробленні або модернізації освітніх програм, а також подальшого визнання результатів навчання у межах певної спеціальності, має зазначати таке:

- (1) галузь знань і спеціальність;
- (2) опис предметної області;
- (3) рівень вищої освіти, освітню кваліфікацію та обсяг кредитів ЄКТС;
- (4) перелік компетентностей (профіль) випускника – *Інтегральна компетентність* і загальні та спеціальні фахові компетентності в контексті дескрипторів Національної рамки кваліфікацій;
- (5) перелік результатів навчання як нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, який демонструє зв'язок з компетентностями;
- (6) форми атестації здобувачів (інтегрований екзамен, захист дипломного проекту тощо);
- (7) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, що корелює із відповідними положеннями Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG).

Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти демонструє здатність закладу вищої освіти виконати свої зобов'язання щодо створення умов для отримання якісної вищої освіти відповідно до стандартів, тобто досягти запланованих закладом вищої освіти результатів освітньої діяльності у визначений спосіб, зокрема *досягти запланованих закладом вищої освіти результатів навчання за відповідною освітньою програмою*, що передбачає за Законом України «Про вищу освіту» здійснення таких заходів:

- 1) визначення *принципів* і *процедур* забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення *моніторингу* та *періодичного перегляду* освітніх програм;
- 3) *щорічне оцінювання* здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення *підвищення кваліфікації* педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 5) забезпечення наявності *необхідних ресурсів* для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
- 6) забезпечення наявності *інформаційних систем для ефективного управління* освітнім процесом;

7) забезпечення *публічності інформації* про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;

8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення *академічного плагіату* у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти деталізує та формалізує ці вимоги в офіційному документі та затверджує його.

Стандарти вищої освіти мають розроблятися та затверджуватися на основі принципів відкритості та прозорості, із залученням широкої фахової, професійної громадськості та врахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, галузевих об'єднань організацій роботодавців, студентства.

Окремі складові стандарту вищої освіти, зазначені вище, потребують детальніших роз'яснень і рекомендацій.

Опис предметної області важливий для розуміння та узгодження компетентностей і результатів навчання, що характеризують фахівця у межах певної спеціальності (поняття «спеціальність» використовується відповідно до нового *Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2015 р.*), а значить певної предметної області, яка має вирізняється від інших спеціальностей за певними конкретними характеристиками.

Згідно з МСКО-Г 2013 *предметна область* визначається через *об'єкти вивчення* – феномени, явища або проблеми; *очікуване цільове застосування набутих компетентностей*; *теоретичний зміст* – поняття, концепції, принципи та їх використання для пояснення фактів та прогнозування результатів; *методи, методики та технології*, якими має оволодіти здобувач вищої освіти для застосовування на практиці; *інструменти, предмети, програмне забезпечення, пристрої, прилади, інше обладнання*, які здобувач вищої освіти вчиться застосовувати і використовувати.

Освітня кваліфікація, як вже зазначалося, присуджується закладами вищої освіти на підставі виконання вимог стандартів вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» освітня кваліфікація складається з такої інформації:

- *ступінь вищої освіти* (молодший бакалавр / бакалавр / магістр / доктор філософії);
- *спеціальність* (указується згідно з Переліком галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Наприклад, *Хімія*);
- *спеціалізація* (указується *за наявністю*, таке може відбуватися у двох випадках:
 - (1) коли освітня програма здійснює підготовку за однією спеціалізацією в межах певної спеціальності, наприклад, спеціалізація – *Політика та врядування у вищій освіті*, спеціальність – *Науки про освіту*;
 - (2) коли освітня програма здійснює підготовку за кількома спеціалізаціями в межах певної спеціальності, наприклад, спеціалізації – *Англійська мова, Німецька мова*, спеціальність – *Філологія*).

Таким чином, освітня кваліфікація може формулюватися як:

- (1) *магістр хімії*;
- (2) *доктор філософії з наук про освіту, спеціалізація політика та врядування у вищій освіті*;
- (3) *бакалавр філології, спеціалізація англійська мова*.

Важливо акцентувати на тому, що *професійна кваліфікація* наразі не може присвоюватися випускникам з вищою освітою атоматично, що поки відбувається в Україні як наслідок радянського підходу, коли держава була єдиним роботодавцем і, відповідно, замовником кваліфікованих фахівців у державних закладів вищої освіти, тож делегувала їм право присвоювати професійні кваліфікації.

У сучасних умовах такі дії закладів вищої освіти не мають легітимних підстав за виключенням деяких, так званих регульованих, професій, які регулюються спеціальним законодавством, а основним замовником і роботодавцем фахівців за цими, приміром військовими, професіями є держава, що делегує такі повноваження відповідним закладам вищої освіти.

Тож, і в стандарті вищої освіти професійна кваліфікація зазначається лише у випадках, коли відповідними регуляторними актами (правилами) уповноважених центральних органів виконавчої влади та/або згідно з зобов'язаннями України за міжнародними угодами, встановлена обов'язковість присвоєння професійної кваліфікації для здобуття документа про вищу освіту певного рівня. У такому разі необхідно подати умови і порядок її присвоєння із чітким посиланням на відповідний професійний стандарт та орган, що його затвердив, а також на відповідні регуляторні акти (правила), міжнародні угоди.

У зв'язку з вище зазначеним особливої уваги потребує майбутнє потенційне *працевлаштування* випускників, передусім для так званих регульованих професій. Для визначення професій, професійних назв робіт необхідно уважно використовувати Національний класифікатор України: Класифікатор професій ДК 003:2010 (Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>), урахувавши рівень вищої освіти для різних категорій працівників – приміром категорія фахівців відповідає рівню бакалавра, а професіоналів – магістру, доктору філософії.

При визначенні необхідного для досягнення вимог стандарту вищої освіти обсягу кредитів ЄКТС треба пам'ятати, що Законом України «Про вищу освіту» визначено автономію закладів вищої освіти, зокрема академічну, тобто право самостійно розробляти освітні програми, які б вирізнялися унікальністю і забезпечували конкурентоздатність закладів. Адже акредитація є *добровільною*, а не обов'язковою процедурою.

Тож, з одного боку наявний загальний обсяг ЄКТС, визначений законом для кожного рівня вищої освіти, з іншого – стандартні вимоги не можуть охоплювати 100 % змісту освітньої програми. Очевидно, стандартизована частка освітньої програми в кредитах ЄКТС має різнитися залежно від рівня вищої освіти – приміром для молодшого бакалавра – 60 % обсягу освітньої програми має бути спрямовано на забезпечення загальних і спеціальних фахових компетентностей за спеціальністю, визначених стандартом вищої освіти; для бакалавра – 50 %; для магістра (за виключенням медичного спрямування) – 30 %.

Для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста) заклад вищої освіти має право *визначати обсяг освітньої програми*, що в Європейському просторі вищої освіти здійснюється тільки ***шляхом визнання та перезарахування кредитів ЄКТС***, здобутих на попередньому рівні вищої освіти за освітніми компонентами програми. Стандарт вищої освіти необхідно визначає кількісну межу такого перезарахування.

Отже, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра складає 180-240 кредитів ЄКТС, стандарт вищої освіти *однозначно*, а не у певному діапазоні, вказує обсяг програми в кредитах ЄКТС залежно від специфіки спеціальності.

Таким чином, щоб запобігти недоброчесній конкуренції за рахунок вдвічі скороченого терміну навчання, у стандартів вищої освіти необхідно зазначити обмеження щодо обсягу перезарахованих кредитів з огляду на те, що обсяг освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста) складає 90-120 кредитів ЄКТС (тобто 1,5-2 роки).

Тож, якщо перезарахувати 120 кредитів ЄКТС, то це означає, що 100 % освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста) відповідають 50 % освітньої програми підготовки бакалавра, що можливо за умови попередньої офіційної узгодженості між цими програмами та відповідними закладами освіти. Іншими словами, для *прикладу*:

--

Обсяг освітньої бакалаврської програми «Облік і оподаткування» складає:

(1) - на базі повної загальної середньої освіти (11 класів) – 240 кредитів ЄКТС;

(2) - на базі ступеня «молодший бакалавр» (освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст») заклад вищої освіти має право визнати результати навчання та перезарахувати відповідні кредити ЄКТС за певними освітніми компонентами (начальна дисципліна, лабораторні роботи, практика тощо), отримані в межах попередньої освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста):

- за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» не більше, ніж 60 кредитів ЄКТС;
- за іншими спеціальностями не більше, ніж 30 кредитів ЄКТС.

Практика має складати не менше 4 кредитів ЄКТС.

Мінімум 50 % обсягу освітньої програми в кредитах ЄКТС (120 ЄКТС) має бути спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних фахових компетентностей за спеціальністю, визначених стандартом вищої освіти.

25 % обсягу освітньої програми в кредитах ЄКТС має бути надано як вільний вибір студента.

Таким чином, розрахунок показує, що у випадку (2) 240 кредитів розкладаються на такі множини, деякі з них можуть перетинатися:

(а) 120 ЄКТС – стандарт вищої освіти – нормативний зміст освітньої програми через визначені результати навчання, що відповідають зазначеному рівню вищої освіти - бакалавр;

(б) 60 ЄКТС – 25 %, вільний вибір студента;

(в) 60 ЄКТС – визнані результати навчання та перезараховані кредити, що відповідають попередньому рівню вищої освіти – молодший бакалавр;

(г) 4 ЄКТС – практика, що може або не може бути перезарахована у певній частині.

Разом = 244 ЄКТС.

Виходячі з того, що множини (а) та (г) або (в) та (г) можуть перетинатися, отримуємо 240 ЄКТС.

Множини (а) та (в) перетинатися не можуть – це суперечить визначенню результатів навчання (*заплановані, вимірюються та обмежені рівнем вищої освіти на відміну від компетентностей, що зростають, ускладнюються тощо від нижчого рівня вищої освіти до наступного вищого*) та принципу визнання, що базується на відмінності між рівнями Національної рамки кваліфікацій (*якщо результати навчання за освітніми кваліфікаціями співпадають, то освітні кваліфікації належать до одного рівня*).

Виникає питання, а у чому полягатиме відмінність освітніх програм різних закладів вищої освіти, що застосовуватимуть зазначений вище підхід, як реалізовуватиметься *академічна автономія та академічна свобода* в широкому сенсі – творчість викладача-дослідника в розвитку змісту вищої освіти та в освітньому процесі.

Адже виходить, що перелік програмних результатів навчання в освітній програмі у межах відповідної спеціальності (180 ЄКТС) не відрізнятиметься в різних закладах вищої освіти (25 % вільного вибору студента формують індивідуальну траєкторію, яка не може бути нав'язана студенту, тобто не передбачувана, не запланована в переліку програмних результатів навчання) або парадоксально відрізнятиметься тільки тими 60 ЄКТС, що перезараховані та відповідають нижчому рівню вищої освіти.

Перелік компетентностей випускника освітньої програми певного рівня вищої освіти та за певною спеціальністю формується з урахуванням дескрипторів Національної рамки кваліфікацій

відповідного рівня та складається, відповідно, з Інтегральної компетентності, де за основу береться її опис у Національній рамці кваліфікацій, загальних та спеціальних фахових компетентностей в контексті 4-х категорій дескрипторів (Знання, Уміння Комунікація, Автономність і відповідальність).

Переліки загальних і спеціальних фахових компетентностей корелюються з описом відповідного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій, а їх кількість має бути обмежена, адже відповідно до академічної автономії заклади вищої освіти мають право розвивати свої унікальні освітні програми.

У Європейському просторі вищої освіти сформовано рекомендований перелік **загальних компетентностей** за проектом ЄС Тюнінг (TUNING):

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
3. Здатність планувати та управляти часом.
4. Знання та розуміння предметної області та професійної діяльності.
5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
6. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
8. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.
9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
11. Здатність бути критичним і самокритичним.
12. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
13. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
14. Уміння виявляти та вирішувати проблеми.
15. Здатність приймати обґрунтовані рішення.
16. Здатність працювати в команді.
17. Навички міжособистісної взаємодії.
18. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
19. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
20. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
21. Здатність працювати в міжнародному контексті.
22. Здатність працювати автономно.
23. Здатність розробляти та управляти проектами.
24. Навики здійснення безпечної діяльності.
25. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.
26. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
27. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
28. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.
29. Прагнення до збереження навколишнього середовища.
30. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
31. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

Перелік спеціальних фахових компетентностей також може формуватися з використанням напрацювань за певними галузями знань і спеціальностями (секторами) проекту ЄС Тюнінг (TUNING).

Необхідно зауважити, що кількість загальних компетентностей *не може перевищувати* кількість спеціальних фахових компетентностей, адже стандарт вищої освіти передусім забезпечує

ключові орієнтири для розроблення освітніх програм з підготовки фахівців за відповідною спеціальністю для певних професій.

Тож, *профіль* майбутнього фахівця за спеціальністю має містити передусім професійні характеристики в термінах *спеціальних фахових* компетентностей, що потребує ринок праці та очікують роботодавці, а загальні компетентності доповнюють зазначений профіль і роблять його більш довершеним і конкурентоздатним.

З метою забезпечення кореляції визначених стандартом вищої освіти компетентностей з категоріями / класифікацією дескрипторів Національної рамки кваліфікацій необхідно співставити компетентності та дескриптори, використовуючи матрицю відповідності (*табл. 8.1*)

Таблиця 8.1

Матриця відповідності визначених стандартом вищої освіти компетентностей дескрипторам Національної рамки кваліфікацій (НРК)

<i>Класифікація / категорії компетентностей за НРК</i>	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
<i>Компетентності стандарту вищої освіти</i>				
Загальні компетентності				
Спеціальні (фахові) компетентності				

Приклад. Матриця відповідності визначених стандартом вищої освіти компетентностей дескрипторам НРК за 6-м рівнем, бакалаврським:

Класифікація компетентностей за НРК (ЗК – загальні; СК – спеціальні фахові)	Знання Зн1	Уміння Ум1 Розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів	Комунікація К1 Донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності К2 Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію	Автономія та відповідальність АВ1 Управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах АВ2 Відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб АВ3 Здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності
Загальні компетентності				
ЗК1	Зн1			
		Ум1		
ЗКп				АВ1
Спеціальні (фахові) компетентності				
СК1				АВ2

СКп			К2	

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах **результатів навчання** фактично визначає, яким шляхом формуються визначені загальні та спеціальні компетентності, що характеризують профіль майбутнього фахівця, а також, що саме, які досягнення здобувача вищої освіти необхідно запланувати та оцінити, щоб успішно реалізувати освітню програму в межах відповідної спеціальності та доказово визначити якість вищої освіти.

Існують деякі *критерії*, яким мають відповідати *результати навчання* для забезпечення їх оцінювання:

- *зрозумілість* та *однозначність* формулювань, що дозволяє чітко окреслити зміст вимог до здобувача вищої освіти;
- *діагностичність*, тобто наявність об'єктивних ознак їх досягнення / недосягнення;
- *вимірюваність*, тобто існує спосіб і шкала для вимірювання, прямими або непрямыми методами, рівнів досягнення складних результатів навчання;
- *формулювання* побудовані відповідно до узгоджених *правил*.

Отже, результати навчання корелюються з визначеним стандартом переліком загальних і спеціальних фахових компетентностей, при цьому сумарна кількість загальних і спеціальних компетентностей *не може набагато (на 30 % і більше) перевищувати* кількість результатів навчання, адже між ними має бути певне співвіднесення (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Матриця відповідності визначених стандартом результатів навчання та компетентностей

Результати навчання	Компетентності													
	Інтегральна компетентність													
	Загальні компетентності							Спеціальні фахові компетентності						
	ЗК1	ЗКп	...	ФК1	ФКп	...
	P1								+					
P2	+													
...														
Pn								+						
...														

Для забезпечення системності опису результатів навчання рекомендовано використовувати одну із визнаних класифікацій, зокрема за авторством Б. Блума (див. Додаток). Тоді рекомендовані покрокові правила визначення та формулювання результатів навчання такі:

- (1) визначити ієрархічний рівень (*складності*), якому відповідає результат навчання;
- (2) визначити *дієслово* відповідного рівня;
- (3) вказати предмет вивчення / дії, тобто *іменник*, що вживається після дієслова.

Важливо розуміти різницю між компетентностями та результатами навчання. Компетентності доцільно формулювати як укрупнені / узагальнені характеристики особи, а саме:

здатність ..., ініціативність ..., демонстрація ... тощо. З іншого боку, такі поняття, як знати, розуміти, уміти, спрямовані на щось конкретне, доцільно використовувати для формулювання результатів навчання. При цьому, слід враховувати, що програмні результати навчання (результати навчання за освітньою програмою) мають бути «укрупненими» у порівнянні з результатами навчання за окремими начальними дисциплінами.

Наприклад, програмний результат навчання можна сформулювати як «Знати основні положення теорії лідерства», а результати навчання за асоційованими навчальними дисциплінами могли б деталізувати знання зазначеної теорії лідерства та бути безпосередньо вимірюваними.

У стандартах вищої освіти рівень узагальнення, а можливо й рівень складності, результатів навчання має бути вищим, ніж в освітніх програмах і навчальних дисциплінах, адже потім в освітніх програмах результати навчання за стандартом вищої освіти мають розкладатися на більш детальні результати навчання з якомога вищим ступенем (точністю) вимірюваності, зрозумілою, передусім, здобувачам вищої освіти.

У процесі розроблення стандартів вищої освіти важливо узгодити підходи до формулювання компетентностей та результатів навчання. Зокрема, щоб не відбувалося такого, що в одних випадках *знання певних теорій* віднесені до компетентностей, а в інших – до результатів навчання.

Стандартами мають користуватися як розробники освітніх програм, так і *роботодавці, здобувачі вищої освіти* тож конструкції формулювань мають сприйматися як прості, зрозумілі та однозначні. Наприклад, компетентність представлена таким конструктом – «*Здатність використовувати/демонструвати знання для планування та проектування ...*» – не надає чіткої відповіді – чи здатний випускник виконувати професійні дії, чи він/вона здатний(а) використовувати знання тільки у вигляді консультацій, порад, а не у вигляді прикладної професійної діяльності.

Тому рекомендовано застосовувати для результатів навчання: – замість формулювань типу «*здатність продемонструвати/використовувати знання щодо планування ...*» краще застосувати «*знати ...*»; для компетентностей: – замість формулювань типу «*здатність використовувати знання для планування та проектування ...*» краще зазначити «*здатність планувати та проектувати ...*».

Під час розроблення переліків компетентностей та результатів навчання необхідно забезпечувати **взаємозв'язок між компетентностями і результатами** навчання та звертати увагу на наявність кореляції між ними.

Наприклад, якщо зазначається компетентність типу «здатність організувати роботу керованого колективу виробничого підрозділу (бригади, дільниці, цеху), її планування», то у програмних результатах навчання мають бути відображені відповідні знання / уміння / навички тощо, які забезпечують реалізацію зазначеної компетентності як інтегратора цих результатів навчання.

Тобто визначаючи компетентність, необхідно передбачити відповідні результати навчання, що ведуть до формування зазначеної компетентності. Зрозуміло, що повна відповідність неможлива на такому рівні узагальнення як стандарт вищої освіти для спеціальності, у межах якої може бути розроблено кілька освітніх програм за певними спеціалізаціями, але хоча б «укрупнена» кореляція має бути, тому важливо коректно скласти Матрицю відповідності (табл. 8.2).

Визнання освітніх кваліфікацій (ступенів вищої освіти) здійснюється шляхом порівняння та встановлення взаємозв'язку між компетентностями та дескрипторами/описами рівнів Національної рамки кваліфікації.

Фактично стандарти вищої освіти *не доводять свою відповідність бакалаврському рівню НРК*, якщо не нададуть бакалавру відповідного рівня *автономії і відповідальності*, зокрема «управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах», «відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб».

Тобто розробники мають довіряти бакалавру, а не залишати його за інерцією на більш низькому рівні кваліфікації, ніж вимагає Національна рамка кваліфікацій та Європейські метарамки кваліфікацій, що неприпустимо, адже ринок праці, роботодавці очікують, нарешті, сформованого фахівця по завершенню бакалаврату, а випускники очікують бути конкурентноздатними.

Формулювання запропонованих компетентностей стандарту вищої освіти важливо не тільки співвіднести з 4 категоріями НРК (Знання; Уміння; Комунікація; Автономія і відповідальність), а, головне, *порівняти* з описом/змістом компетентностей за НРК, щоб виявити та довести відповідність конкретному рівню вищої освіти (з цією метою важливо коректно скласти матрицю відповідності, де необхідно використовувати тільки наведені в переліку стандарту вищої освіти загальні та спеціальні компетентності.

Список використаних джерел

1. ESG – http://ihed.org.ua/images/pdf/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.
2. ISCED (МСКО) 2011 – <http://www.uis.unesco.org/education/documents/isced-2011-en.pdf>.
3. ISCED-F (МСКО-Г) 2013 – <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf>.
4. TUNING – <http://www.unideusto.org/tuningeu/>.
5. Закон «Про вищу освіту» – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти – <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>
7. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010. – К. : Видавництво «Соцінформ», 2010.
8. Національна рамка кваліфікацій – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
9. Національний глосарій: вища освіта, 2014 – http://ihed.org.ua/images/biblioteka/glossariy_Visha_osvita_2014_tempus-office.pdf.
10. Перелік галузей знань і спеціальностей – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.
11. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти – <file:///D:/Users/Dell/Downloads/BolonskyiProcessNewParadigmHE.pdf>.
12. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд – http://ihed.org.ua/images/biblioteka/Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.
13. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації – http://ihed.org.ua/images/biblioteka/rozroblennya_osv_program_2014_tempus-office.pdf.

Класифікація за Б.Блумом

(за Методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів вищої освіти,
<http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendaciyi.html>)

Класифікація – ієрархія результатів навчання (навчальних цілей), сформульованих у дієсловах. *Класифікація, розроблена під керівництвом Б.Блума* для когнітивної або пізнавальної сфери (B. S. Bloom, 1956, Anderson, 2001), ціннісної, афективної або емоційної сфери (W. Krathwoll, 1964) та психомоторної або маніпуляційної сфери (E. H. Simpson, 1966, R. H. Dave, 1967, S. R. Kibler, 1970, A. J. Harrow, 1972), найбільш апробована в світі, тож видається корисно використовувати саме її для формулювання результатів навчання.

Класифікація в когнітивній (пізнавальній) сфері

1. Запам'ятовування, знання (Remembering, Knowledge) – здатність запам'ятовувати або відтворювати факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи цілісні теорії тощо).

2. Розуміння (Comprehension, Understanding) – здатність розуміти та інтерпретувати вивчене. Це означає вміння пояснити факти, правила, принципи; перетворити словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань.

3. Застосування (Applying) – здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях, наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач.

4. Аналіз (Analysing) – здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних.

5. Синтез, узагальнення (Synthesis, Creating) – здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю.

6. Оцінювання (Evaluation, Evaluating) – здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі.

Для формулювання результатів навчання використовуються такі дієслова:

Знання	<i>називати, впорядковувати, збирати, визначати, описувати, знаходити, перевіряти, дублювати, помічати, складати список, повторювати, відтворювати, показувати, казати, установлювати зв'язок тощо.</i>
Розуміння	<i>класифікувати, асоціювати з, змінювати, з'ясовувати, перетворювати, будувати, описувати, обговорювати, виділяти, оцінювати, пояснювати, виражати, розширювати, ідентифікувати, ілюструвати, інтерпретувати, робити висновок, пояснювати різницю між, розпізнавати, передбачати, доповідати, вибирати, переглядати, перекладати, знаходити рішення тощо.</i>
Застосування знань	<i>застосовувати, змінювати, обчислювати, оцінювати, вибирати, демонструвати, розробляти, виявляти, завершувати, знаходити, ілюструвати, модифікувати, організовувати, передбачити, готувати, відносити до, планувати, вибирати, показувати, перетворювати, використовувати, окреслювати та інші.</i>
Аналіз	<i>упорядковувати, аналізувати, розділяти на складові, обчислювати, розділяти на категорії, порівнювати, класифікувати, поєднувати, протиставляти, критикувати, дискутувати, визначати, робити висновок, виводити, виділяти, розділяти, оцінювати, випробовувати, експериментувати, ілюструвати, досліджувати, співвідносити, тестувати тощо.</i>

Синтез	<i>аргументувати, упорядковувати, поєднувати, класифікувати, збирати, компілювати, проектувати, розробляти, пояснювати, встановлювати, формулювати, узагальнювати, інтегрувати, модифікувати, організовувати, планувати, пропонувати, реконструювати, установлювати зв'язок із, підсумовувати та інші.</i>
Оцінювання	<i>оцінювати, встановлювати, аргументувати, вибирати, поєднувати, порівнювати, робити висновок, співставляти, критикувати, захищати, пояснювати, рейтингувати, розсужувати, виміряти, передбачати, рекомендувати, співвідносити з, узагальнювати, ухвалювати тощо.</i>

Класифікація в емоційній (афективній) сфері

1. Сприйняття (Receiving) – характеризує бажання (направленість) студента отримувати необхідну інформацію (уважне вислуховування співрозмовника, чутливість до соціальних проблем тощо).

2. Реагування (Responding) – стосується активної участі студента в освітньому процесі (виявлення інтересу до предмету, бажання висловлюватися, робити презентацію, брати участь у дискусіях, бажання пояснювати та допомагати іншим).

3. Ціннісна орієнтація (Valuing) – коливається в діапазоні від звичайного визнання певних цінностей до активної їх підтримки. *Приклади:* віра в демократичні цінності, визнання ролі науки в повсякденному житті, турбота про здоров'я оточуючих, повага до індивідуального та культурного різноманіття.

4. Організація та концептуалізація (Organization and Conceptualization) – стосується процесів, з якими стикаються особи, коли треба поєднати різні цінності, вирішити конфлікти між ними, засвоїти певну систему цінностей. *Приклади:* особа визнає необхідність балансу між свободою та відповідальністю в демократичному суспільстві, визнає власну відповідальність за свої вчинки, сприймає стандарти професійної етики, адаптує свою поведінку до прийнятих системних цінностей.

5. Характеристика через системи цінностей (Characterization by a Value or Value Set) – на цьому рівні особа має сформовану систему цінностей, що визначає її відповідну послідовну та передбачувану поведінку. *Приклади:* самостійність і відповідальність у роботі, професійна повага до етичних принципів, демонстрація доброї професійної, соціальної та емоційної поведінки, здорового способу життя тощо.

Для формулювання результатів навчання використовуються такі дієслова:

Сприйняття	<i>запитувати, вибирати, описувати, слідувати, давати, тримати, ідентифікувати, знаходити, називати, вказувати на, обирати, сидіти прямо, відповідати, використовувати, сприймати</i>
Реагування	<i>давати відповіді, пояснювати, розуміти пояснення, допомагати, задовольняти критерії, відповідати вимогам, обговорювати, дискутувати, вітати, сприяти, зараховувати до категорії, виконувати, тренуватися, представляти, читати, відтворювати, звітувати, повідомляти, обирати, розповідати, писати, намагатися, брати участь</i>
Ціннісна орієнтація	<i>завершувати, описувати, розрізняти, пояснювати, слідувати, формувати, ініціювати, запрошувати, приєднуватися, виправдовувати, доводити, пропонувати, читати, звітувати, повідомляти, ділитися, вивчати, працювати, співпрацювати</i>
Організація та концептуалі-	<i>дотримуватися, перетворювати, впорядковувати, поєднувати, порівнювати, завершувати, захищати, виправдовувати, пояснювати, узагальнювати, виявляти, інтегрувати, змінювати, пристосовувати, організовувати,</i>

зація	<i>готувати, співвідносити, створювати, синтезувати, інтегрувати</i>
Характеристика за системою цінностей	<i>діяти, розмежовувати, демонструвати, впливати, слухати, змінювати, виконувати, практикувати, пропонувати, кваліфікувати, ставити питання, переглядати, служити, вирішувати, розв'язувати, використовувати, перевіряти, кидати виклик, організовувати, осуджувати, поширювати</i>

Класифікація у психомоторній сфері

1. Імітація (Imitation) – спостереження за поведінкою іншої особи та її копіювання.
2. Відтворення маніпуляцій (Manipulation) – виконання певних дій за допомогою інструкцій та практичних навичок.
3. Досягнення точності (Develop Precision) – здатність виконувати завдання при невеликій кількості помилок і робити це точніше без наявності фахової допомоги. На цьому етапі навичка вважається засвоєною.
4. Поєднання (Articulation) – здатність координувати серію дій за допомогою поєднання двох або більше навичок для виконання нетипових операцій. Ці складові можуть модифікуватися, щоб відповідати певним вимогам або для розв'язку задачі.
5. Натуралізація (Naturalization) – Демонстрація високого рівня виконання в природному стилі («не роздумуючи»). Компетентності при цьому поєднуються, упорядковуються та виконуються стабільно і легко, поєднуються розуміння, здатність і майстерність. Коли студенти досягають цього рівня, вони здатні створювати свої власні варіанти реалізації компетентності та вчити інших.

Для формулювання результатів навчання використовуються такі дієслова:

Імітація	<i>копіювати, наслідувати, повторювати, дотримуватися, спостерігати, ідентифікувати, впізнавати, імітувати, відтворювати, пробувати</i>
Маніпуляція	<i>відтворювати, будувати, виконувати, впроваджувати</i>
Досягнення рівня точності	<i>демонструвати, завершувати, показувати, калібрувати, контролювати, вдосконалювати, практикувати, відпрацьовувати</i>
Поєднання	<i>конструювати, вирішувати, координувати, комбінувати, інтегрувати, адаптувати, розробляти, формулювати, модифікувати, вдосконалювати, навчати</i>
Натуралізація	<i>проектувати, виокремлювати, управляти, винаходити, керувати проектом</i>

9. РОЗРОБЛЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

(Ж. Таланова)

Розроблення або модернізація освітніх програм є об'єктивною необхідністю в контексті реформування системи освіти та змін, запроваджених законодавством України – Законом України «Про вищу освіту», постановами Кабінету Міністрів України щодо запровадження Національної рамки кваліфікацій, ліцензування освітньої діяльності, третього циклу вищої освіти – ступеня доктора філософії, нового Переліку галузей знань і спеціальностей, реалізації права на академічну мобільність, наказами Міністерства освіти і науки України щодо розроблення стандартів вищої освіти тощо.

Орієнтирами для вироблення нових підходів до розроблення освітніх програм є документи Європейського простору вищої освіти, які знайшли своє відображення в національній законодавчій базі, передусім – Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) та Довідник користувача Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, ЄКТС (ECTS).

За Законом України «Про вищу освіту» вищий навчальний заклад або наукова установа, які мають ліцензію на право проводити освітню діяльність для певного рівня вищої освіти за певною спеціальністю, в межах ліцензованої спеціальності можуть запроваджувати *спеціалізацію*.

Спеціалізація – складова спеціальності, що визначається законодавством (наприклад, як у випадку спеціальності 014 «Середня освіта») або вищим навчальним закладом, або науковою установою та передбачає профільну спеціалізовану освітню (освітньо-професійну чи освітньо-наукову) програму підготовки здобувачів вищої освіти, траєкторія якої реалізується двома шляхами – (1) *окрема освітня програма* за кожною спеціалізацією **або** (2) *кілька спеціалізацій в межах однієї освітньої програми за ліцензованою спеціальністю*.

На підставі освітньої програми за кожною спеціальністю розробляється навчальний план, який визначає:

- перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС;
- послідовність вивчення навчальних дисциплін;
- форми проведення навчальних занять та їх обсяг;
- графік навчального процесу;
- форми поточного і підсумкового контролю.

Освітні програми за спеціалізаціями у межах ліцензованої спеціальності мають забезпечити розвиток компетентностей та досягнення запланованих результатів навчання відповідно до стандарту вищої освіти для даної *спеціальності*; розвиток додаткових компетентностей і досягнення запланованих результатів навчання для *спеціалізації*.

Результати навчання за різними навчальними дисциплінами спрямовані, як правило, на розвиток різних компетентностей, тобто відбувається *комплексна колективна та розподілена дія навчальних дисциплін, у т.ч. через методи викладання, одновекторної кореляції*: одна навчальна дисципліна = одна компетентність – *немає*.

На формування кожної окремої компетентності націлені кілька навчальних дисциплін (їх результати навчання та методи викладання і навчання) (колективна дія) і, навпаки, кожні конкретні навчальні дисципліни (їх результати навчання та методи викладання і навчання) формують кілька компетентностей (розподілена дія).

Тож освітні програми за спеціалізаціями не можуть формуватися механічним додаванням основних навчальних дисциплін, що спрямовані на досягнення нормативних результатів навчання за стандартом вищої освіти в межах спеціальності, та додаткових навчальних дисциплін, що спрямовані на досягнення результатів навчання за спеціалізацією або є унікальними характеристиками – освітніми компонентами – даної освітньої програми даного закладу вищої освіти / наукової установи.

Також, вільний вибір студента (25 %) не може обмежуватися тільки профільними (фаховими) навчальними дисциплінами, заклад вищої освіти / наукова установа мають забезпечити індивідуальну траєкторію навчання студента – **студентоцентрований підхід** – через пропозицію різноманітних навчальних дисциплін поза спеціалізацією або, навіть, поза спеціальністю, що може передбачати академічну мобільність.

Таким чином, освітня програма за спеціалізацією представляє собою унікальну композицію навчальних дисциплін, результатів навчання, методів викладання та навчання, які в сукупності забезпечують нормативні (за стандартом вищої освіти), додаткові результати навчання та компетентності випускника освітньої програми.

Отже, розроблення та модернізація освітніх програм – це командна робота різних викладачів, кафедр і факультетів, студентів і роботодавців.

Концепція студентоцентрованого підходу до викладання та навчання, в основу якої покладені результати навчання, пов'язана з розвитком Болонського процесу, важливим внеском в її імплементацію став проект Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі – Тюнінг» (Tuning educational structures in Europe, TUNING), започаткований з метою поєднання цілей Болонського процесу та Лісабонської стратегії формування Європейського простору вищої освіти.

У рамках реалізації проекту опубліковані матеріали за окремими галузями знань, секторами та предметними областями (www.unideusto.org/tuningeu/).

Основними категоріями *студентоцентрованого підходу* є компетентності та результати навчання. Згідно з методологією Тюнінг:

Результати навчання – формулювання того, що, як очікується, повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання за окремим модулем (освітнім компонентом) або за освітньою програмою, що підтверджується присудженням кредитів ЕКТС.

За Законом України «Про вищу освіту»:

Результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти.

За Національним освітнім глосарієм: вища освіта (Україна):

Результати навчання – сукупність компетентностей, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості, які набув студент після завершення освітньої програми, або її окремого компонента.

Певні відмінності у визначеннях результатів навчання не стосуються головного:

- результати навчання сфокусовані на *очікуваних* навчальних досягненнях студента;
- результати навчання сфокусовані на тому, що може *продемонструвати* (знає, розуміє, здатен зробити) студент після завершення навчання.

Також за методологією Тюнінг результати навчання формулюються в термінах компетентностей:

Компетентності – динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм, вони формуються через різні навчальні дисципліни та оцінюються на різних етапах освітнього процесу.

Методологія Тюнінг чітко розділяє ці категорії та визначає **основу відмінність** між результатами навчання та компетентностями – перші *формулюються та плануються викладачами* на рівні освітньої програми, окремої навчальної дисципліни, а компетентності *набуваються здобувачами вищої освіти*. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути *чітко вимірюваними*.

Таким чином, схематично співвідношення між результатами навчання та компетентностями може бути представлено у вигляді **матриці** (табл. 9.1), рядки якої містять результати навчання

(PHn) за окремими навчальними дисциплінами освітньої програми, а стовпці – компетентності (Kn), які студент набуває в результаті успішного навчання за даною освітньою програмою.

Таблиця 9.1

Матриця відповідності між результатами навчання за навчальними дисциплінами (освітніми компонентами) (PH) та програмними компетентностями (K)

	K1	K2		K14		Kn	...
PH1	-							+						
PH2	+	-											+	
...						+		+						
PHn	+													

Особливістю компетентностей є те, що вони набуваються поступово, формуються низкою навчальних дисциплін (модулів, освітніх компонентів) на різних етапах освітньої програми, вони можуть починати формуватися в рамках освітньої програми на одному рівні вищої освіти, а продовжувати формуватися на наступному, вищому рівні вищої освіти.

Таким чином, сукупність результатів навчання відображає очікування викладача, планування змісту вищої освіти викладачем; а набір компетентностей, якими оволодів випускник освітньої програми, – очікування ринку праці та суспільства – держави, роботодавців, випускників, професійних організацій тощо.

На допомогу у розробленні наборів програмних компетентностей працюють матеріали проекту Тюнінг щодо спеціальних фахових компетентностей для дев'яти предметних областей: *Хімія, Математика, Науки про Землю, Історія, Європейські студії, Бізнес і менеджмент, Фізика, Освіта, Сестринська справа (Guidelines and Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in...)*, що доступні на Інтернет-сайті: <http://www.unideusto.org/tuningeu/subject-areas.html>.

Варті уваги при розробленні освітніх програм матеріали Агенції забезпечення якості вищої освіти Сполученого Королівства (*The Quality Assurance Agency for Higher Education, QAA, UK*). Агенція затвердила набори стандартів/опорних точок (*Subject Benchmark Statements*) для освітніх програм підготовки бакалавра, магістра та окремо для програм в сфері Охорони здоров'я, на Інтернет-сторінці QAA: <http://www.qaa.ac.uk/assuring-standards-and-quality/the-quality-code/subject-benchmark-statements>.

Традиційно при описі освітньої програми, навчальної дисципліни зазначаються *загальна мета та специфічні цілі, завдання*.

Мета – сформульоване викладачем загальне твердження щодо його/її планів у контексті змісту вищої освіти і методів викладання та навчання.

Цілі, завдання (деталізація мети) – сформульовані викладачем деталізовані твердження в термінах його/її планів/очікувань, так і в термінах очікуваних освітніх досягнень студента – результатів навчання.

Тож, **рекомендується** при описі навчальних дисциплін зазначати мету та заплановані результати навчання, сформульовані відповідно до їх визначення.

При формулюванні результатів навчання необхідно врахувати, що їх головною характеристикою є **вимірюваність**, – забезпечення однозначного визначення факту досягнення результатів навчання студентами.

Результати навчання чітко пов'язані з рівнями вищої освіти та окремими етапами навчання в межах одного рівня: формулювання очікуваних від студента на першому курсі знань, умінь тощо повинні відрізнятися від формулювань знань, умінь тощо наприкінці другого курсу або бакалаврської програми в цілому. Таким чином, виникає необхідність певної класифікації

результатів навчання, зокрема за рівнями складності, та шкали вимірювання навчальних досягнень студента в контексті запланованих результатів навчання.

Найбільш поширеною класифікацією є *таксономія Блума* (Бенджамін Блум (Benjamin Bloom), США, 1956 р.), що поділяє цілі навчання на три групи: когнітивну, афективну та психомоторну. Надалі в рамках кожної групи виділено послідовні *рівні складності* та складені словники *дієслів*, що відповідають кожному рівню складності.

Тож *таксономія Блума* – адекватне керівництво для класифікації та формулювання результатів навчання, передусім за когнітивною групою.

Процес розроблення освітньої програми включає такі кроки згідно із методологією Тьюнінг:

1. **Перевірка відповідності основним умовам** – *суспільна потреба* у такій освітній програмі на регіональному, національному та міжнародному рівнях; *консультації* із стейкхолдерами (роботодавцями, фахівцями, випускниками, професійними організаціями); *унікальність програми* із академічної точки зору (чи немає дублікації з іншими програмами за спеціальністю, які характеристики освітньої програми відрізняють її від інших); *визначені ресурси всередині/зовні закладу вищої освіти / наукової установи*, необхідні для запровадження програми (наявність кадрового забезпечення для реалізації програми, потреба у залученні зовнішніх викладачів, підвищення кваліфікації викладачів, забезпечення необхідними структурними, фінансовими, інформаційними, технічними ресурсами, забезпечення місць практики для студентів), *можливості залучення додаткових фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів*; *визначені формальні зобов'язання* партнерських закладів вищої освіти / наукових установ у випадку спільних програм подвійних (багатосторонніх) ступенів (дипломів).

2. **Визначення профілю освітньої програми** (визначені цільові групи, на які програма спрямована, її місце в національному та міжнародному просторі, належність до конкретного професійного чи соціального контексту, майбутнє працевлаштування випускників).

3. **Опис мети та результатів навчання** освітньої програми в рамках спеціальних фахових і загальних компетентностей, до яких входять знання, розуміння, уміння та навички, здатності та цінності тощо, щоб гарантувати, що результати навчання будуть пов'язані з кредитами ЄКТС, вимірювані, зрозумілі та відповідно визнані в Європейському просторі вищої освіти та за його межами, тобто забезпечення відповідності рівня результатів навчання та компетентностей вимогам даного циклу вищої освіти, передбачених дескрипторами Європейської та Національної рамок кваліфікацій.

4. **Визначення загальних і спеціальних фахових компетентностей**, їх розподіл між різними освітніми компонентами програми, забезпечуючи відповідність компетентностей задекларованому рівню освітньої програми та їх послідовний розвиток в межах освітнього процесу за програмою, їх сумісність із загальноприйнятими європейськими точками прив'язки для даної галузі знань, спеціальності, предметної області.

5. **Розроблення навчального плану** для гарантування прогресу та послідовного розвитку змісту програми в цілому та її окремих компонентів, враховуючи ЄКТС та відповідність між навчальним навантаженням студента та розподілом кредитів, забезпечення збалансованості цього навантаження, мобільності студентів в освітній програмі.

6. **Розроблення навчальних дисциплін (модулів) і вибір методів викладання та навчання.**

7. **Визначення підходів до навчання та методів оцінювання**, забезпечуючи достатньо різноманітні, творчі / інноваційні підходи, наявність методології оцінювання рівня сформованості компетентностей через оцінювання досягнення визначених результатів навчання.

8. **Розроблення системи оцінювання якості** освітньої програми з метою її удосконалення, наявність внутрішньої системи забезпечення якості, що відповідає Європейським стандартам та рекомендаціям щодо забезпечення якості, моніторинг якості реалізації програми та її окремих складових із залученням студентів до цього процесу, визначення відповідальних осіб за процеси

визнання та відповідні процедури в межах мобільності, представлення інформації про освітню програму в Інформаційному пакеті ЄКТС закладу вищої освіти / наукової установи.

Одним із важливих етапів проектування освітньої програми є визначення її профілю. **Профіль освітньої програми** є обов'язковим в Інформаційному пакеті закладу вищої освіти (розділ – Опис освітньої програми), а також указується в Додатку до диплома європейського зразка (пункт 4.2 Додатка).

У Довіднику користувача ЄКТС (2015 р.) профіль програми визначається наступним чином:

«Профіль програми визначає самобутні (характерні) риси освітньої програми. У ньому вказуються галузь знань, рівень програми, основний фокус програми, ключові результати навчання, особливості навчального середовища, а також основні види навчання, викладання та оцінювання. Ефективний профіль програми дасть чітко зрозуміти студентам та іншим стейкхолдерам, які загальні та спеціальні фахові компетентності будуть розвинуті, а також потенційну здатність до працевлаштування випускника програми. Для цього рекомендується, щоб профіль визначався в процесі консультацій із відповідними стейкхолдерами (викладачами, соціальними партнерами, працедавцями, випускниками, представниками студентів), а також був представленим у чіткому та зрозумілому вигляді».

У рамках проекту CoRe 2 – Competences in Recognition and Education 2 – «Компетентності у визнанні та освіті 2» визначено роль профілю програми як інструменту, що сприяє кращому розумінню кваліфікацій та полегшує їх визнання, поряд із Дипломом та Додатком до диплому та розроблено інструмент прозорості освітніх програм – Профіль програми (Programme Profile) – короткий (до 2 сторінок) документ, що представляє основну інформацію про освітню програму.

Профіль програми визначає галузь знань, спеціальність, предметну область, до якої належить освітня програма, рівень вищої освіти (перший, другий, третій цикли) та специфічні особливості даної програми, які відрізняють її від інших програм за спеціальністю.

Алгоритм організації практичної роботи з розроблення освітньої програми

В основу європейського підходу до розроблення освітніх програм покладено компетентнісний підхід з використанням ЄКТС, де для досягнення запланованих результатів навчання за освітньою програмою (навчальною дисципліною, модулем) передбачаються певні витрати часу студентом, тобто необхідний і достатній *обсяг навчального навантаження студента*, виражений в кількості кредитів ЄКТС (1 кредит ЄКТС дорівнює 30 годинам). Навчальне навантаження студента включає всі види його роботи (самостійну, аудиторну, лабораторну, дослідницьку тощо) відповідно до навчального плану.

За Законом України «Про вищу освіту» *спеціалізація* – це складова *спеціальності*, що визначається вищим навчальним закладом / науковою установою, попередні *спеціальності вважаються спеціалізаціями*, а освітні програми за спеціалізаціями розробляються та затверджуються безпосередньо вищими навчальними закладами / науковими установами, тобто кожен заклад має автономне право створювати та розвивати унікальні освітні програми в межах однієї спеціальності, а також міждисциплінарні освітні програми.

Крок 1. Ініціація розроблення/модернізації освітньої програми та формування *авторського колективу* освітньої програми (бакалаврської / магістерської / докторської).

Крок 2. Визначення потреби в освітній програмі – необхідності щодо модернізації існуючої або створення нової освітньої програми відповідно до вимог і запитів ринку праці, особистості та суспільства.

Крок 3. Аналіз вимог і запитів роботодавців, випускників освітніх програм відповідної спеціальності (галузі знань) (Крок 2) і *професійних стандартів* (у разі їх наявності) щодо профілю фахівця (переліку необхідних і достатніх компетентностей).

Крок 4. Визначення переліку *компетентностей* фахівця, які необхідно розвинути/сформувати в процесі підготовки за освітньою програмою на основі результатів аналізу (Крок 3), що має складатися з *обов'язкових компетентностей* відповідно до *стандарту вищої освіти* (перелік компетентностей випускника за відповідною спеціальністю для відповідного рівня вищої освіти), та *додаткових компетентностей*, що визначають унікальність/відмінність освітньої програми, з урахуванням результатів проекту ЄК Тюнінг і *Національної рамки кваліфікацій*.

Для формування *Профілю програми* обираються *програмні компетентності* (8-15) як основні з переліку обов'язкових та додаткових компетентностей випускника освітньої програми.

Крок 5. Визначення переліку запланованих *результатів навчання: нормативних* – відповідно до *стандарту вищої освіти* та *додаткових* – відповідно до переліку визначених *додаткових компетентностей*.

Для формування *Профілю програми* обираються *програмні результати навчання* (15-20) як основні з переліку обов'язкових та додаткових результатів навчання освітньої програми.

Крок 6. Визначення *навчальних дисциплін/модулів*, що забезпечуватимуть досягнення запланованих *нормативних і додаткових результатів навчання*.

Приклад результатів навчання для компетентності з планування, що формується у студента в процесі опанування кількох навчальних дисциплін / модулів, які передбачають такі результати навчання:

Результати навчання за навчальною дисципліною / модулем 1	Знати та розуміти підходи до побудови плану Відрізнати першочергові та другорядні цілі діяльності ...
Результати навчання за навчальною дисципліною / модулем 2	Знати відповідні нормативно-правові акти, інструкції Планувати заходи відповідно до наявних інструкцій ...
Результати навчання за навчальною дисципліною / модулем 3	Визначати / Розраховувати ресурси, необхідні та достатні для досягнення запланованих цілей ...
Результати навчання за навчальною дисципліною / модулем 4	Знати основи проектного менеджменту Визначати та вносити відповідні зміни до планів заходів, дій у процесі їх виконання залежно від зміни ресурсів ...

Крок 7. Визначення форм атестації здобувачів вищої освіти за освітньою програмою відповідно до *стандарту вищої освіти*.

Крок 11. Визначення в кредитах ЄКТС **обсягу навчального навантаження студента**, необхідного і достатнього для досягнення **нормативних і додаткових результатів навчання**, з урахуванням загального обсягу освітньої програми у кредитах ЄКТС відповідно до *стандарту вищої освіти* та обов'язкового забезпечення резерву – не менше **25 %** від загального обсягу освітньої програми в кредитах ЄКТС – на **навчальні дисципліни для вільного вибору студентами**.

Крок 12. Визначення стратегії досягнення результатів навчання за освітньою програмою (організація освітнього процесу, забезпечення якості, співпраця з роботодавцями в контексті практики, стажування, працевлаштування, організація самостійної роботи, досліджень тощо).

Крок 13. Обрання належних підходів і методів навчання та оцінювання результатів по завершенні навчання за навчальною дисципліною/модулем, здійснення розподілу часу між видами навчальної діяльності студента (лекціями, практичними, лабораторними заняттями, семінарами, самостійною роботою тощо) за навчальною дисципліною/модулем, визначення літературних та інших джерел тощо.

Крок 14. Складання авторським колективом навчального плану освітньої програми, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін/модулів у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення навчальних дисциплін/модулів, форми проведення навчальних занять та їх обсяг у кредитах ЄКТС, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю.

Крок 15. Узгодження освітньої програми з відповідними підрозділами вищого навчального закладу (наукової установи) та її затвердження Вченою радою та керівництвом.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ**ПОСТАНОВА**

від 29 квітня 2015 р. № 266

Київ

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 13 Закону України “Про вищу освіту” Кабінет Міністрів України **постановляє**:

1. Затвердити перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, що додається.
2. Установити, що здобувачі вищої освіти, які вступили до вищих навчальних закладів до набрання чинності цієї постановою, продовжують навчання відповідно до обраних напрямів підготовки та спеціальностей.
3. Визнати такими, що втратили чинність, постанови Кабінету Міністрів України згідно з переліком, що додається.
4. Ця постанова набирає чинності з 1 вересня 2015 року.

Прем'єр-міністр України**А. ЯЦЕНЮК****ПРОЕКТ ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ****Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України
від 29 квітня 2015 р. № 266**

Кабінет Міністрів України **постановляє**:

Внести до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” (Офіційний вісник України, 2015 р., № 38, ст. 1147; 2016 р., № 79, ст. 2647) зміни, що додаються.

Прем'єр-міністр України**В. ГРОЙСМАН****ЗМІНИ***,

що вносяться до постанови Кабінету
Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266

1. Доповнити постанову пунктом 2¹ такого змісту:

“2¹. Установити, що особи, які здобули вищу освіту за спеціальностями “081 Право”, “293 Міжнародне право” на першому (бакалаврському) і другому (магістерському) рівні вищої освіти і яким присуджено ступінь вищої освіти “магістр”, можуть обіймати посади або провадити види діяльності, кваліфікаційні вимоги до яких передбачають наявність повної вищої або вищої юридичної освіти.”.

2. У переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженому зазначеною постановою:

Примітка: *Зміни позначені жовтим кольором.

ЗАТВЕРДЖЕНО
 постановою Кабінету Міністрів України
 від 29 квітня 2015 р. № 266

ПЕРЕЛІК
 галузей знань і спеціальностей, за якими
 здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Шифр галузі	Галузь знань	Fields of Knowledge	Код спеціальності	Найменування спеціальності			
01	Освіта/ Педагогіка	Education	011	1. Освітні, педагогічні науки			
			012	2. Дошкільна освіта			
			013	3. Початкова освіта			
			014	4. Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)			
			015	5. Професійна освіта (за спеціалізаціями)			
			016	6. Спеціальна освіта			
			017	7. Фізична культура і спорт			
02	Культура і мистецтво	Culture And Arts	021	8. Аудіовізуальне мистецтво та виробництво			
			022	9. Дизайн			
			023	10. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація			
			024	11. Хореографія			
			025	12. Музичне мистецтво			
			026	13. Сценічне мистецтво			
			027	14. Музезнавство, пам'яткознавство			
			028	15. Менеджмент соціокультурної діяльності			
			029	16. Інформаційна, бібліотечна та архівна справа			
			03	Гуманітарні науки	Humanities	031	17. Релігієзнавство
						032	18. Історія та археологія
033	19. Філософія						
034	20. Культурологія						
035	21. Філологія						
04	Богослов'я	Theology	041	22. Богослов'я			
05	Соціальні та поведінкові науки	Social And Behavioural Sciences	051	23. Економіка			
			052	24. Політологія			
			053	25. Психологія			
			054	26. Соціологія			
06	Журналістика	Journalism	061	27. Журналістика			

Шифр галузі	Галузь знань	Fields of Knowledge	Код спеціальності	Найменування спеціальності
07	Управління та адміністрування	Management And Administration	071	28. Облік і оподаткування
			072	29. Фінанси, банківська справа та страхування
			073	30. Менеджмент
			075	31. Маркетинг
			076	32. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
08	Право	Law	081	33. Право
09	Біологія	Biology	091	34. Біологія
10	Природничі науки	Natural Sciences	101	35. Екологія
			102	36. Хімія
			103	37. Науки про Землю*
			104	38. Фізика та астрономія
			105	39. Прикладна фізика та наноматеріали
			106	40. Географія
11	Математика та статистика	Mathematics And Statistics	111	41. Математика
			112	42. Статистика
			113	43. Прикладна математика
12	Інформаційні технології	Information And Communication Technologies	121	44. Інженерія програмного забезпечення
			122	45. Комп'ютерні науки та інформаційні технології
			123	46. Комп'ютерна інженерія
			124	47. Системний аналіз
			125	48. Кібербезпека
			126	49. Інформаційні системи та технології
13	Механічна інженерія	Mechanical Engineering	131	50. Прикладна механіка
			132	51. Матеріалознавство
			133	52. Галузеве машинобудування
			134	53. Авіаційна та ракетно-космічна техніка
			135	54. Суднобудування
			136	55. Металургія
14	Електрична інженерія	Electrical Engineering	141	56. Електроенергетика, електротехніка та

Шифр галузі	Галузь знань	Fields of Knowledge	Код спеціальності	Найменування спеціальності
				електромеханіка
			142	57. Енергетичне машинобудування
			143	58. Атомна енергетика
			144	59. Теплоенергетика
			145	60. Гідроенергетика
15	Автоматизація та приладобудування	Automation And Instrumentation	151	61. Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології
			152	62. Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка
			153	63. Мікро- та наносистемна техніка
16	Хімічна та біоінженерія	Chemical And Bioengineering	161	64. Хімічні технології та інженерія
			162	65. Біотехнології та біоінженерія
			163	66. Біомедична інженерія
17	Електроніка та телекомунікації	Electronics And Telecommunication	171	67. Електроніка
			172	68. Телекомунікації та радіотехніка
			173	69. Авіоніка
18	Виробництво та технології	Manufacturing And Technology	181	70. Харчові технології
			182	71. Технології легкої промисловості
			183	72. Технології захисту навколишнього середовища
			184	73. Гірництво
			185	74. Нафтогазова інженерія та технології
			186	75. Видавництво та поліграфія
			187	76. Деревообробні та меблеві технології
19	Архітектура та будівництво	Architecture And Construction	191	77. Архітектура та містобудування
			192	78. Будівництво та цивільна інженерія
			193	79. Геодезія та землеустрій
			194	80. Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології
20	Аграрні науки та продовольство	Agricultural Science And Food	201	81. Агрономія
			202	82. Захист і карантин рослин

Шифр галузі	Галузь знань	Fields of Knowledge	Код спеціальності	Найменування спеціальності
			203	83. Садівництво та виноградарство
			204	84. Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва
			205	85. Лісове господарство
			206	86. Садово-паркове господарство
			207	87. Водні біоресурси та аквакультура
			208	88. Агроінженерія
21	Ветеринарна медицина	Veterinary Medicine	211	89. Ветеринарна медицина
			212	90. Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза
22	Охорона здоров'я	Health	221	91. Стоматологія
			222	92. Медицина
			223	93. Медсестринство
			224	94. Технології медичної діагностики та лікування
			225	95. Медична психологія
			226	96. Фармація, промислова фармація
			227	97. Фізична терапія, ерготерапія
			228	98. Педіатрія
			229	99. Громадське здоров'я
23	Соціальна робота	Social Work	231	100. Соціальна робота
			232	101. Соціальне забезпечення
24	Сфера обслуговування	Personal Services	241	102. Готельно-ресторанна справа
			242	103. Туризм
25	Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	Military Science, National Security, Security Of The State Border	251	104. Державна безпека
			252	105. Безпека державного кордону
			253	106. Військове управління (за видами збройних сил)
			254	107. Забезпечення військ (сил)
			255	108. Озброєння та військова техніка
			256	109. Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)**
26	Цивільна безпека	Civil Security	261	110. Пожежна безпека
			262	111. Правоохоронна діяльність

Шифр галузі	Галузь знань	Fields of Knowledge	Код спеціальності	Найменування спеціальності
			263	112. Цивільна безпека
27	Транспорт	Transport	271	113. Річковий та морський транспорт
			272	114. Авіаційний транспорт
			273	115. Залізничний транспорт
			274	116. Автомобільний транспорт
			275	117. Транспортні технології (за видами)
28	Публічне управління та адміністрування		281	118. Публічне управління та адміністрування
29	Міжнародні відносини		291	119. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
			292	120. Міжнародні економічні відносини
			293	121. Міжнародне право

* Спеціальність, що передбачає вивчення складу і будови Землі, у тому числі геологія, геофізика, мінералогія, геохімія, вулканологія, сейсмологія та інші фізичні науки про Землю, метеорологія та інші атмосферні науки (включаючи кліматичні дослідження), гідрологія, океанологія.

** Вид (види) діяльності затверджується відповідним державним органом, який забезпечує виконання завдань у сфері національної безпеки, за погодженням з МОН. _____

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 29 квітня 2015 р. № 266

ПЕРЕЛІК
постанов Кабінету Міністрів України,
що втратили чинність

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 “Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” (Офіційний вісник України, 2006 р., № 50, ст. 3333).
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 839 “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста” (Офіційний вісник України, 2007 р., № 46, ст. 1877).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1193 “Про доповнення переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” (Офіційний вісник України, 2007 р., № 76, ст. 2817).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2008 р. № 565 “Про доповнення переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” (Офіційний вісник України, 2008 р., № 47, ст. 1528).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 660 “Про внесення зміни до пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719” (Офіційний вісник України, 2008 р., № 56, ст. 1863).
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 758 “Про внесення зміни до пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 839” (Офіційний вісник України, 2008 р., № 65, ст. 2195).
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2009 р. № 990 “Про внесення змін до переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста” (Офіційний вісник України, 2009 р., № 72, ст. 2485).
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2009 р. № 994 “Про внесення зміни до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста” (Офіційний вісник України, 2009 р., № 77, ст. 2605).
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 107 “Про внесення зміни до переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 9, ст. 449).
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2010 р. № 264 “Про внесення змін до переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 17, ст. 790).
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2010 р. № 365 “Про внесення змін до переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 39, ст. 1305).
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 “Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 67, ст. 2406).
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 р. № 267 “Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787” (Офіційний вісник України, 2011 р., № 20, ст. 844).
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 516 “Про внесення зміни до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” (Офіційний вісник України, 2011 р., № 37, ст. 1528).
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 576 “Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787” (Офіційний вісник України, 2011 р., № 41, ст. 1690).
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 227 “Про внесення зміни до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра” (Офіційний вісник України, 2012 р., № 22, ст. 847).
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № 922 “Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787” (Офіційний вісник України, 2012 р., № 77, ст. 3112).
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2014 р. № 631 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787” (Офіційний вісник України, 2014 р., № 95, ст. 2730).

Лист Міністерства освіти і науки України щодо використання у практичній роботі вищих навчальних закладів англomовного варіанту Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти", від 5 лютого 2016 р. № 1/9-64

List of Fields of Study and Program Subject Areas in Higher Education

(Переклад англійською мовою ПЕРЕЛІКУ галузей знань і спеціальностей)

Field code	Field of Study	Code of Program Subject Area	Title of Program Subject Area		
01	Education	011	Education sciences		
		012	Pre-school education		
		013	Primary education		
		014	Secondary education (by subject specialization)		
		015	Vocational education (by subject specialization)		
		016	Special education		
		017	Physical education and sport		
		02	Culture and Arts	021	Audiovisual arts and production
022	Design				
023	Fine arts, decorative art, restoration				
024	Choreography				
025	Music				
026	Performing arts				
027	Museum and monument studies				
028	Socio-cultural activity management				
029	Information, library and archival studies				
03	Humanities			031	Religious studies
				032	History and archeology
		033	Philosophy		
		034	Cultural studies		
		035	Philology		
04	Theology	041	Theology		
05	Social and behavioral studies	051	Economics		
		052	Political science		
		053	Psychology		
		054	Sociology		
		055	International relations, social communication and regional studies		

		056	International economic relations
06	Journalism	061	Journalism
07	Management and administration	071	Accounting and taxation
		072	Finance, banking and insurance
		073	Management
		074	Public administration
		075	Marketing
		076	Business, trade and exchange activities
08	Law	081	Law
		082	International law
09	Biology	091	Biology
10	Natural sciences	101	Environmental studies
		102	Chemistry
		103	Earth sciences*
		104	Physics and astronomy
		105	Applied physics and nanomaterials
11	Mathematics and statistics	111	Mathematics
		112	Statistics
		113	Applied mathematics
12	Information technologies	121	Software engineering
		122	Computer sciences and information technologies
		123	Computer engineering
		124	System analysis
		125	Cyber Security
13	Mechanical engineering	131	Applied mechanics
		132	Materials science
		133	Mechanical and industrial engineering
		134	Aviation and aerospace technology
		135	Shipbuilding
		136	Metallurgy
14	Electrical engineering	141	Electrical power engineering, electrical engineering, electromechanics
		142	Mechanical and power engineering
		143	Nuclear energy
		144	Thermal energy
		145	Hydraulic Energy
15	Automation and tool engineering	151	Automation and computer-integrated technologies
		152	Metrology and measuring technology

		153	Micro- and nanosystem technology
16	Chemical and bioengineering	161	Chemical technology and engineering
		162	Biotechnology and bioengineering
		163	Biomedical engineering
17		Electronics and telecommunications	171
	172		Telecommunications and radio engineering
	173		Avionics
18	Manufacturing and technology	181	Food technology
		182	Consumer industry technologies
		183	Environmental protection technology
		184	Mining
		185	Oil and gas engineering and technology
		186	Publishing and printing
19		Architecture and construction	191
	192		Building and civil engineering
	193		Surveying and land management
20	Agricultural science and food	201	Agronomy
		202	Plants protection and quarantine
		203	Horticulture and viticulture
		204	Livestock production and processing technologies of animal products
		205	Forestry
		206	Landscaping
		207	Water bio-resources and aquaculture
		208	Agricultural engineering
21		Veterinary medicine	211
	212		Veterinary hygiene, sanitation and expertise
22	Health	221	Dental studies
		222	Medicine
		223	Nursing
		224	Medical diagnostic and treatment technologies
		225	Medical and psychological rehabilitation
		226	Pharmacy
		227	Physical rehabilitation
23	Social work	231	Social work
		232	Social security
24	Services	241	Hotel, restaurant and catering
		242	Tourism
25	Military science,	251	National security

	national security, border security	252	Border security
		253	Military management (by types of armed forces)
		254	Military acquisition and procurement
		255	Weapons and military equipment
26	Civil security	261	Fire safety
		262	Law enforcement
		263	Civil security
27	Transport services	271	Marine and river transport
		272	Aviation transport
		273	Railway transport
		274	Motor vehicle transport
		275	Transport technology (by type)

* A broad study program that involves study of the composition and structure of planet Earth together with hydrosphere and atmosphere, including geology, geo-physics, mineralogy, geo-chemistry, volcanology, seismology, geo-morphology, physical geography and other atmospheric sciences (including climate studies), hydrology, oceanography, paleoecology.

Список використаних джерел

1. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. – Ministry of Science, Technology and Innovation. – February 2005. [Electronic resource]. – URL: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main doc/ 050218 QF EHEA.pdf.
2. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. – Lisbon, 11 June 1997. [Electronic resource]. – URL: conventions.coe.int / Treaty/en/Treaties/html/165.htm.
3. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. [Electronic resource]. – URL : <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> (21.07.2014)
4. International Standard Classification of Education: Fields of Education and Training 2013. ISCED-F 2013 / UNESCO. [Electronic resource]. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-37c-fos-review-222729e.pdf> (21.07.2014).
5. Quality Assurance Agency in Higher Education (QAA). [Electronic resource]. – URL: <http://www.qaa.ac.uk/en>.
6. Tuning educational structures in Europe, TUNING. [Electronic resource]. – URL: www.unideusto.org/tuningeu.
7. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (15.10.2014).
8. Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2010». – Київ, Центр учбової літератури, 2011. – 360 с.
9. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 156 с.
10. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Каб. Мін. України від 23 лист. 2011 р. № 1341. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (21.07.2014).
11. Рашкевич Ю.М. Класифікація освіти в контексті запровадження національної рамки кваліфікацій і 3-го циклу навчання / Ю.М. Рашкевич, С.К. Андрейчук // Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України. – 2013. – № 1. – С. 36-42.
12. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

Te same. BolonskyiProcessNewParadigmHE.pdf. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovdzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.htm>.

13. Щодо використання у практичній роботі вищих навчальних закладів англomовного варіанту Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 5 лютого 2016 р. № 1/9-64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-02-08/5048/lmon_64.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління, провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Гриценко Марина Василівна, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Луговий Володимир Іларіонович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член і перший віце-президент НАПН України, головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, *керівник авторського колективу, науковий редактор*;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Ставицький Андрій Володимирович, кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи Національного Еразмус+ офісу в Україні, *науковий редактор*;

Ткаченко Вероніка Петрівна, науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті, аспірант Інституту вищої освіти НАПН України.

**ГУМАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ В УКРАЇНІ:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**

Автори: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова,
В. Ткаченко.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
22 грудня 2016 р., протокол № 12/5-4

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової